T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM BİN TAHMAN (Ö.163/780) VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

MUHAMMET EZBER
2501121385

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUSTAFA ERTÜRK

İSTANBUL-2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	Muhammet EZBER	**Numarası**	:	2501121385
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	Temel İslam Bilimleri	**Danışmanı**	:	PROF.DR. MUSTAFA ERTÜRK
Tez Savunma Tarihi	:	23.12.2015	**Saati**	:	10:00
Tez Başlığı	:	"İbrahim Bin Tahman (ö. 163) ve Hadis İlmindeki Yeri"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA ERTÜRK		KABUL
2- PROF. DR. HÜSEYİN HANSU		Kabul
3- DOÇ. DR. HASAN CİRİT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR. BEKİR KUZUDİŞLİ		
2- YRD. DOÇ. DR. MEHMET EFENDİOĞLU		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

Scanned by CamScanner

ÖZ

İBRAHİM BİN TAHMAN (Ö.163/780) VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Muhammet EZBER

İbrahim b. Tahman hicri birinci asrın sonlarına doğru doğmuş ve hadis ilminin çok önemli ve hareketli gelişmeler geçirdiği hicri ikinci asırda zamanının otoriteleri sayılabilecek isimlerden ilim tahsil etmiş, bu ilme hayatını vakfetmiş Horasan'ın en önde gelen muhaddislerinden biridir. Ölüm tarihi (163/780) dikkate alınırsa günümüze ulaşan eseri Meşyeha'nın en eski hadîs eserlerinden biri olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada İbrahim b. Tahman'ın yetiştiği çevre ve o çevrenin özellikleri, hayatı, eğitim öğretim için yaptığı ilmî yolculuklar, hocaları, öğrencileri, eserleri, hadis ilmi açısından güvenirlik durumu, ilmi görüşleri ve özellikle ehl-i hadis arasında zaman zaman kendisine yöneltilen eleştiri oklarının ana kaynağı olan itikadi bakış açısı hakkında bilgi verilmiştir.

Kütüb-i tis'a bağlamında rivayetlerinin tespiti ve bu rivayetlerin özellikleri, eseri Meşyeha'nın tanıtımı ve eserin hususiyetleri incelenerek hadis ilmine katkısı ve muhaddis yönü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbrahim b. Tahman, Hadis, Meşyeha, Horasan, Rivayet.

ABSTRACT

IBRAHIM BIN TAHMAN (d.163/780) AND HIS POSITION IN THE SCIENCE OF HADITH

Muhammet EZBER

Ibrahim b.Tahman was born towards to end of the first century of the hijrah, recieved education from the scholars who could be evaluated as the authorities of the second century of hijrah in which the science of hadith engaged very important and active developments, dedicated his life to this science. He is one of the leading muhaddiths of Horasan that dedicated his life to this science. When considered the date of his death (d.163/780) his book Meşyeha (Mashyakha) which is extant until today, is clearly one of the oldest books of Hadith.

In this study, the environment that Ibrahim b. Tahman grew up, and feature of this environment, his life, his scientific journeys for education, his teachers, students, books, his credibility in terms of science of Hadith, his scientific views, and his point of view in terms of belief which were the main source of the sharp criticism that were carried out to himself, have been explained.

In the context of the al-kütüb al-tis'a (nine hadith boks), the determination of his hearsay of hadith, the properties of these hearsays, the introduction of his book named Meşyeha and the qualifications of this book, it's contributions to the science of Hadith and his situation as a scholar in the field of Hadith, have been stated.

Key Words: İbrahim b. Tahman, Hadith, Meşyeha (Mashyakha), Horasan, Hearsay.

ÖNSÖZ

İslâm dininin yazılı temel kaynaklarından birincisinin Kur'ân'ı Kerîm, ikincisinin ise hadîs olduğu istisnalar dikkate alınmazsa ortak aklın ve ilim otoritelerinin kabul ettiği bir gerçektir. İslam dinini anlamanın öncelikli yolu; Allah'ın kitabını, Hz. Peygamber'in hadîs ve sünnetini anlamaktır. Hadîsler sayesinde Allah'ın kitabı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı, İslam tarihinin ilk dönemi ve o dönemdeki sosyo-kültürel-ekonomik çevre anlaşılmış olacaktır. İslâmî ilimlerin oluşumuna ve gelişimine etki eden hadîslerin güvenilir yollarla öğrenilmesi ve öğretilmesi önemli bir yere sahiptir. Hadîsleri sonraki nesillere aktararak günümüze kadar ulaşmasını sağlayan ve isnâd sisteminin temelini oluşturan râvîlerin hayatları, hadîsleri nasıl ve hangi yollarla alıp bizlere ulaştırdıkları ilk dönemlerden beri üzerinde titizlikle çalışılan konular olmuştur. Hadîslerin günümüze kadar sağlıklı yollarla gelip gelmediğini anlamak için; hadîslerin sonraki nesillere nakletme konusunda büyük gayretler gösteren sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînin biyografilerini ve hadîs ilmine katkılarını incelemenin önemi ve gerekli olduğu açıkça görülmektedir.

Tezimizde konu edindiğimiz İbrahim b. Tahmân da hadîs ilminin gelişiminde etkin bir rolü olan tebe-i tâbiîn neslinin muhaddislerinden olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda İbn Tahmân'ın hadîs ilmindeki yeri ve hadîs ilmine katkısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez konusunu belirlememde ve tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK'e, gerek yaşamımda gerek eğitim-öğretim hayatımda her zaman desteklerini gördüğüm anneme, babama ve eşime çok teşekkür ederim.

Muhammet EZBER

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **x**

GİRİŞ……..**1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İBRAHİM BİN TAHMÂN'IN YAŞADIĞI DÖNEM
ÇEVRE HAYATI ve ESERLERİ

I. YAŞADIĞI DÖNEM ve ÇEVRE **7**
A. Coğrafi Çevre 7
B. Siyasi Durum 8
C. İlmi ve Sosyal Durum 12
II. HAYATI ve ESERLERİ **15**
A. İsmi, Künyesi ve Nisbesi 15
B. Doğumu ve Çocukluğu 16
C. İtikati Görüşleri 18
D. İlmi Durumu, Ahlaki Kişiliği, Vefatı 23
E. Eserleri 25

İKİNCİ BÖLÜM
İBRAHİM B. TAHMÂN'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ
ve RİVAYETLERİ

I. EĞİTİM ÖĞRETİM ve İLMÎ DURUMU **29**
A. Rıhleleri/İlmi Seyahatleri 29
B. Hocaları 32
1. Mûsâ b. Ukbe 33
2. Abbâd b. İshâk 35
C. Talebeleri 37
1. Hafs b. Abdullah es-Sülemî 37
2. Muhammed b. Sâbık 38
D. Cerh ve Ta'dîl Durumu/Güvenirliği 39
1. Cerhi İle İlgili Görüşler 40
2. Ta'dîli ile ilgili görüşler 42
II. MEŞYEHATU İBN TÂHMAN ADLI ESERİNDEKİ RİVAYETLERİ **46**
A. Eserin İsmi 46
B. Eserin Tanıtımı ve Genel Özellikleri 48

C. Rivâyetlerin Konularına Göre Dağılımı 50
D. Rivâyetlerin Kütüb-i Tis'a daki Dağılımı 55
E. Meşyeha'nın Râvîlerinin Değerlendirilmesi 58
1. Hoca râvîlerinin değerlendirilmesi 58
2. Sahâbî Râvîlerinin Değerlendirilmesi 64
3. Müphem Râvîler 68
F. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi 68
1. Sıhhât Durumları 68
2. Rivâyetlerin İlk Kaynağına ve İttisaline Göre Özellikleri 70
3. Rivâyetlerinde Kullandığı Sîgalar 71
4. Âli/Nâzil ve En Çok Kullandığı İsnâdları 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ TİS'A'DAKİ RİVÂYETLERİ

I. İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ SİTTE DIŞINDAKİ RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 75
A. Ahmed Bin Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 75
1. Hadîslerin Tahrîci 75
2. Konularına Göre Dağılımı 79
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 79
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 80
B. Dârîmi'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 80
1. Hadîslerin Tahrîci 80
2. Konularına Göre Dağılımı 81
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 81
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 82
II. İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 82
A. Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi .. 82
1. Hadîslerin Tahrîci 82
2. Konularına Göre Dağılımı 86
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 87
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 87
B. Müslim'in *el-Câmiü's-Sahîh*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi .. 88
1. Hadîslerin Tahrîci 88
2. Konularına Göre Dağılımı 89
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 89
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 89
C. İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 90
1. Hadîslerin Tahrîci 90
2. Konularına Göre Dağılımı 91

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 91
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 91
D. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 92
1. Hadîslerin Tahrîci 92
2. Konularına Göre Dağılımı 96
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 96
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 97
E. Tirmizî'nin *el-Câmiî/Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 97
1. Hadîslerin Tahrîci 97
2. Konularına Göre Dağılımı 98
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi 98
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 98
F. Nesâî'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi 98
1. Hadîslerin Tahrîci 98
2. Hoca-Öğrenci İlişkisi 102
3. Hoca-Öğrenci İlişkisi Edâ Sîgaları 102
4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları 102

SONUÇ 104

BİBLİYOGRAFYA 107

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO - 1: ***Meşyeha'daki Hadîslerin Konularına Göre Tasnif Edilmesi*****……*52***

TABLO - 2: ***Meşyeha'nın Kütüb-i Tis'a İçerisindeki Tahrîci ve Konuları*****……*56***

TABLO - 3: ***Meşyeha'daki Hoca Râvîlerin Cerh ve Ta'dîl Durumu*****……*60***

TABLO - 4: ***Meşyeha'daki Sahâbî Râvîlerin Rivâyetleri*****……...65**

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/ madde
AÜ.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım.
C.	: Cilt
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
İ.Ü.S.B.E	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İfav.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
K.S.Ü.	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
MEBSE.	: Milli Eğitim Basımevi
Neşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallalahu Aleyhi Vesellem
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
Trc.	: Tercüme eden
U.Ü.S.B.E.	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.d.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

GİRİŞ

İslami ilimlerde bilgi edinme sistemi iki temel kaynağa dayanmaktadır. Bunlar akıl ve nakildir. Endülüslü büyük âlim İbn Rüşd'ün ifadesi ile akıl ve nakil bir annenin iki göğsü gibidir. İslami ilimlerle ilgilenen şahıs da bu iki göğüsten süt içerek beslenen ve hayata tutunan bebek misalidir. Nasıl ki bebek bu iki göğüsten emmedikçe hayatta kalamaz, en azından sağlıklı ve doğal bir şekilde büyüyemez. İlim tâlibi de bu ikisi olmadan veya ikisinden biri olmadan doğal ve sağlıklı bir bilgi elde edemez. Bebeğin annenin iki göğsü arasında ayrım yapması ne kadar garip bir yaklaşımsa; bu iki kaynak arasında bir ayrım, bir dışlama o kadar garip ve sağlıksızdır. Aklın ve naklin sahibi yüce Allah'tır. Biri yaratılmış ayet diğeri indirilmiş ayettir ve bunların birbiri ile çelişkisi muhaldir. Akıl ile kastettiğimiz kişisel ve nefsânî akıl değil; düşünme ve akletme melekelerinin yanında duygu ve duyumsama melekelerinin de devrede olduğu ortak vicdani akıldır. Nakilden kastımız ise başta Kur'ân'ı Kerim sonra sahîh hadîslerdir.

Amacımız bilgi edinmek ve İslam'ı doğru anlamaksa; Allah'ın yarattığı ayet olan aklımızı, onun indirdiği ayet olan vahyi anlama hizmetine sunmalıyız. Vahyi doğru anlamada aklın en fazla ihtiyaç duyacağı; vahyin kendisinden sonra onu yaşayan Hz. Peygamber'in sünnetinden haber veren sahîh hadîslerdir. Kur'ân yazılı bir kitap; Sünnet ise onun hayatta vücut bulmuş halidir. Nasıl ki ruh bedensiz ayakta duramaz ve hayata indirgenemezse; onu doğru anlayıp hayata aktaran bir elçi olmadan da Kur'ân hayatta karşılık bulup doğru anlaşılamaz.

Hz. Peygamber'in sünnetinin yazılı belgeleriyle ilgilenen hadîs ilminin önemi beraberinde bu ilmin nasıl ve kimlerle bizlere kadar ulaştığı sorusunu akla getirmektedir. Kur'ân'ın râvisi konumunda olan sahâbe sünnetin de râvisidır. Kur'ân'ın; tamamı lâfzen tevâtür, sınırlı (6236 ayet) ve ilahi korunmuş oluşu aktarımını kolaylaştırırken, hadîslerin; çoğunlukla mana aktarımsal ahad, tam olarak sayısı belirlenememiş ve Kur'ân gibi ilahi bir koruma altında olmayışı âlimlerin bu ilmi disiplinize etme ve kayıt altına almaya çalışmadaki rollerini öne çıkarmıştır. Bu bağlamda hadîslerin taşıyıcıları ve nakledicileri olan bu âlim şahıslar ve onların ilmi yeterlilikleri üzerinde titizlikle durulmuştur. Sadece bu kişilerin hayatları incelenmemiş, aynı zamanda hadîsleri nasıl ve hangi yollarla aldıkları hususu üzerinde de önemli çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmada konu edindiğimiz İbrahim b. Tahmân da hadîs ilminin taşıyıcıları arasında olup, hadîs ilminin teşekkül dönemi olan h. II. asırda yaşamış ve Ebû Hanife, İmam Malik, Şube b. Haccâc, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi önemli isimlere öğrenci olmuş tebe-i tâbiînden Horâsânlı âlim ve muhaddis bir şahsiyettir. İbn Tahmân aynı zamanda, günümüze ulaşan ve en eski hadis eserlerinden biri olan *Meşyeha* adlı eserin de müellifidir. *Meşyeha* telif edildiği dönem (h. 158) dikkate alındığında sahih, muttasıl ve merfû rivayetlerinin oldukça fazla oluşu ile dikkat çekmektedir. Tespitimize göre kendisi ile ilgili Türkiye'de *DİA*'ya yazılan *İbrahim b. Tahmân* maddesi dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum bizi bu eksikliği doldurma adına kendisi, hadîs ilmine katkısı ve günümüze ulaşan en eski hadis kitaplarından *Meşyeha* adlı eserinin özelliklerinin ortaya konulmasıyla ilgili olarak çalışmaya yöneltmiştir.

Araştırmada öncelikle İbrahim b. Tahmân hakkında az veya çok bilgi veren ulaşabildiğimiz kaynaklar taranmış ve olabildiğince çok bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler kendi aralarında belli bir tasnife tâbi tutulmuş; daha sonra bu bilgiler mukayese edilmiştir. Kaynaklar arasında çelişki veya tutarsızlıklar varsa buna değinilmiştir. Kaynakların üzerinde ittifak ettiği veriler tercih edilmekle beraber zayıf görülen bilgiler de ayrıca sunulmuştur. Hakkında bilgi verilmeyen konularla ilgili diğer verilere dayalı olarak tahmin ve çıkarımlarda bulunulmuş, ihtimaller arasında en kuvvetli olanlar tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma İbrahim b. Tahmân'ın hadîsçi kimliğini ortaya koyma amacıyla yapıldığından inceleme ve değerlendirmeler daha çok bu yönde yapılmıştır. Ancak yetiştiği çevrenin çoğrafi, siyasi, ilmî ve sosyal durumuyla alakalı bilgiler ve bunun İbn Tahmân'a muhtemel dolaylı etkileri yanında ona ait diğer yönler ve görüşlerinden kısa da olsa bahsedilmiştir. Kendisinin hadîsle ilgili özellikleri üzerinde önemle durulmuş, bu amaçla, hocaları, öğrencileri ve eseri incelenerek sunulmaya çalışılmıştır. Bununla İbn Tahmân'ın hem hayatı hem de kişiliği hakkında doğru bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir. Konu bir bütünlük içinde ele alınıp belli bir plan dâhilinde işlenmiştir. Araştırmanın giriş bölümlerinde genel olarak işlenen konular ana bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınmış ve sonuç bölümünde ulaşılan bilgilerin özetiyle çalışma tamamlanmıştır.

Araştırmamızın kapsamı İbrahim b. Tahmân'ın yetiştiği çevre ve o çevrenin coğrafi, siyasi, ilmi ve sosyal özellikleri, hayatı, hocaları, talebeleri, rıhleleri (ilmi yolculuklar), itikâdî görüşleri, cerh ve ta'dîl durumu, kütüb-i tis'a bağlamında rivâyetleri ve özellikleri, *Meşyeha* adlı eserdeki hadîslerin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın ilk basamağında İbn Tahmân'ın yetiştiği çevre olan Horâsân'ın coğrafi, siyasi, ilmi ve sosyal durumu ele alınmıştır. Bu aşamada Ya'kubî'nin (ö. 294/897) *Kitâbü'l-Büldân*'ı, İbn Rüste'nin (ö. 300/913) *Kitâbü'l-A'lâki'n-nefîse*'si, İstahrî'nin (ö. 340/951-952'den sonra) *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*'i, İbn Havkal'ın (ö. 367/977) *Sûretü'l-Arz*'ı, müellifi bilinmeyen ve önemli bir kitap olan *Hudûdü'l-âlem min'el-meşrıki ile'l mağribi,* (eserin yazılış tarihi h. 382)*, Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) el-Ensâb'ı,* Yâkut el-Hamevî'nin (ö. 629/1229) *Mu'cemü'l-Büldân*'ı, Kazvînî'nin (ö.682/1283) *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*'ı ve Ebü'l-Fidâ'nın (ö.732/1331) *Takvîmü'l-Büldân*'ı gibi coğrafi bilgi veren eserlerden faydalandık.

Coğrafi eserlerin yanında Horâsân'ın siyasi, ilmi ve sosyal gelişimiyle ilgili olarak Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854) *Târîh*'i, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) el-*Meârif*'i, Belâzurî'nin (ö. 279/842) *Fütûhu'l-Büldân*'ı, Dîneverî'nin (ö. 282/895) el-*Ahbârü't-tıvâl*'i, Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*'u, Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk vel'-Ümem*'i, İbnü'l-Esîr'in (ö 630/1232) *el-Kâmil fi't-târîh*'i, İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si ve İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) *el-İber*'i gibi eserlere başvurduk.

Yukarıda zikrettiğimiz klasik eserler yanında yakın tarihte ve günümüzde yazılmış olan Corci Zeydan'ın *İslam Medeniyeti Tarihi*, Carl Brockelman'ın *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Hüseyin Atvan'ın *ed-Dirâsâtü'd-dîniyyetü bi Horâsân fi'l-asri'l-Emevî*, ve *eş-Şî'ru fî Horâsân min'el-fethi ila nihayeti'l-asri'l-Emevî* adlı eserleri, Recup Uslu'nun *Horâsân Tarihi* adlı doktora çalışması *ve DİA ve İA*'da ilgili maddelerden yararlandık.

İbrahim b. Tahmân'ın hayatı, hocaları, talebeleri, rıhleleri, itikâdî görüşleri, kişisel ve ilmi özellikleri ile ilgili olarak; İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakātü'l-kübra*; Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854) *Tabakât*, el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-*

Târîhu'l-kebîr, el-İclî'nin (ö. 261/875) *Ma'rifetü's-sikāt*, el-Fesevî'nin (ö. 277/890) *el-Ma'rife ve't-târîh*, el-Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Duafâü'l-kebîr*, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/939) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikāt*, ve *el-Mecrûhîn*, İbn Adiyy'in (ö. 365/976) *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, İbn Şâhin'in (ö. 385/995) *Târihü Esmâi's-Sikât* ve *Târihü Esmâi'd-Düafâ*, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Zikru Esmâi't-Tâbiîn* ve *Târihü Esmâi'd-Düafâ*, Kelâbâzî'nin (ö. 398/1008) *el-Hidâye ve'l-irşâd (Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî)* el- Hâkim'in (ö. 405/1014) *Târihü Nisâbûr,* İbn Mencûye'nin (ö. 428/1036) *Ricâlü Sahîhi Müslim*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhü Bağdad*, el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, İbn Asâkir'in (ö. 570/1175) *Târîhu Dimaşk*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) ed-Duafâ ve'l-metrûkûn, en-Nevevî'nin *Tehzîbü'l-esmâ*, el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*, ez-Zehebî'nin (ö. 748/1347) *el-Kâşif*, *Mîzânü'l-i'tidâl*, *Tezkiratü'l-huffâz, el-Muğnî fi'd-duafâ, Târîhu'l-İslâm, Zikru men tüküllime fîhi ve hüve müvassakun, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Moğultay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, Safedî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, el- Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevahirü'l-mudiyye*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Takrîbü't-Tehzîb*, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tabakâtü'l-Huffâz,* et-Temimî'nin (ö. 1010/1601) *et-Tabakâtü's-seniyye* ve ez-Ziriklî'nin (ö. 1396/1976) *el-A'lâm* adlı ricâl ve tabakât kitaplarından faydalandık.

İbrahim Tahmân'ın kütüb-i tis'a (İmam Malik'in *el-Muvatta*'ında rivâyeti bulunmamaktadır.)[1] içerisindeki rivâyetleri tesbitinde *el-Mektebetü'ş-şâmile v.3.48* ve *el-Cevâmiü'l-kelim v.4.5* programlarından faydalandık ve rivâyetleri matbû kaynaklardaki yerleri ile karşılaştırdık. Rivâyetlerinin tahricini yaptık. Hadîslerin konularını, hoca talebe ilişkilerini ve kullanılan sîgaları incelemeye çalıştık.

İbrahim b. Tahmân'ın *Meşyehatu İbn Tahmân* adlı eserindeki hadîsler için Muhammed Tâhir Mâlik'in tahkikli neşrini esas aldık. Çalışmamızın bu bölümdeki kapsamını eserin özellikleri, eserdeki hoca talebe ilişkisi, hadîslerin ihtiva ettiği konular ile sınırlandırdık.

[1] "*Kütüb-i tis'a*" ifadesi, *Concordance et Indıces de la Tradıtıon Musulmane* adlı alfabetik hadîs kelime fihristi ile ilim dünyasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu ifadenin giderek yaygınlaşmış olması ve İmam Malik'in *Muvatta*'ını içine almayan bir isimlendirme yapamayışımız bu ifadeyi tercih etme nedenimizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM: İBRAHİM BİN TAHMÂN'IN YAŞADIĞI DÖNEM-ÇEVRE-HAYATI VE ESERLERİ

I. YAŞADIĞI DÖNEM VE ÇEVRE

Tarihin bir döneminde yaşamış olan ilim adamlarını ve onların ilmi anlayış ve eğilimlerini daha iyi anlayıp yorumlayabilmek için o şahısların yetiştikleri ortamı, o dönemin sosyal, siyasal ve ilmi şartlarını tespit edip ortaya koymanın zâruriyeti kaçınılmazdır.

Tezimizin bu bölümünde İbrahim b. Tahmân'ın yetiştiği çevre olan Horâsân'ın coğrafi, siyasal ve ilmi durumu klasik ve çağdaş eserler ışığında özetlenerek sunulmaya çalışılacaktır.

A. Coğrafi Çevre

Güneşin doğduğu yer anlamına gelen Horâsân'ın[2] 'Hor' ve 'Âsân' kelimelerinin bileşiminden mürekkep[3] farsça bir kelime olduğu, 'Hor' un güneş 'Âsân' ın ise doğan,[4] bir şeyin aslı ve mekânı[5] anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.

Orta Asya ile İran arasında sınır bölgesi olan Horâsân, Orta Asya'dan inen bir Ârî ırk tarafından oluşturulmuş ve Horâsân ismi yaygınlaşmadan önce Ariana diye adlandırılmıştır.[6] Tarihte İran'ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin adıdır. Bu geniş coğrafi bölgenin sınırları tarih içerisinde siyasi gelişmelere bağlı olarak değişim gösterse de İslam coğrafyacılarına göre genellikle Horâsân doğudan Huttel (Tacikistan'da Kul'ab çevresi). Gur (Orta Afganistan) ve kısmen Sicistan (Sistan); güneyden Deştilut ve Kirman ile Rey arasındaki Fars toprakları; batıdan Deştikevir'in batı kısmı ve Taberistan ile Cürcan; kuzeyden de Türkmenistan'ın bir bölümü, Hârizm ve Mâverâünnehir tarafından çevrilmiş geniş

[2]Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, **el-Ensâb**, Thk. Abdurrahman b. Yahya el- Yemânî, 12 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1980, C. V, s. 67; Şehâbeddin Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah el-Hamevî el-Bağdâdî, **Mu'cemü'l-büldân**, 5 c., Beyrut, Dâru Sâdır, 1977, C. II, s. 350.

[3] Sem'ânî, **a.g.e.**, C. V, s. 67.

[4]Clement Imbault Huart, " Horâsân", **İA**, C.V, s. 560.

[5]Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmail b. Ali el-Hamevî, **Takvîmü'l-büldân**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y. s. 463; Süleyman Ateş, Doğu Arzı anlamına geldiğini de belirtmiştir. Bkz. Süleyman Ateş, **Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri**, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1969, s. 33.

[6] Recep Uslu, **Hicri I-II. Yüzyıllarda Horâsân Tarihi**, U.Ü.S.B.E., Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1997 s. 18.

bir alandır.[7] Belâzurî[8], İbn Rüste[9], İstahrî[10], İbn Havkal[11] ve Ebü'l-Fidâ[12] Mâverâünnehr'i Horâsân'a dâhil ederken Yakut bu görüşe katılmadığını açıkça ifade etmekte,[13] *Hudûdü'l-âlem* adlı eserin müellifi de Horâsân'ın sınırlarıyla ilgili değerlendirme yaparken Mâverâünnehr'i saymayıp eskiden Mâverâünnehr'in müstakil yönetildiğini dile getirmektedir.[14]

Horâsân'ın Ümmühât denilen dört önemli ve büyük[15] bölgesi/şehri; Nîşâbur, Belh, Herât ve Merv'dir.[16] İbn Hurdâdbih ise Horâsân'ı idari yönden dörde ayırmaktadır.[17] W. Barthold bu bölge için Ceyhun Nehri'nin kuzeyinde yer alan ülkeler ifadesini kullanmaktadır.[18]

Horâsân bölgesinin tarihsel sınırları günümüzde üç ülkenin toprakları içerisindedir. Merv bölgesi; Türkmenistan'ın, Belh ve Herât bölgesi; Afganistan'ın, geri kalan diğer kısımlarda İran'ın topraklarıdır.[19]

B. Siyasi Durum

Coğrafi yönden tanıtmaya çalıştığımız Horâsân bölgesi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Orta Asya'dan Horâsân'a inen Ârî bir ırk tarafından kurulmuştur.[20] Tarihçilerin çoğu Türklerin Orta Asya'dan göçleri sırasında Horâsân bölgesine gelip yerleşmiş olduklarına inanmaktadırlar. Tarihi bilgiler de bunu göstermektedir. Ayrıca

---

[7] Osman Çetin, "Horâsân", **DİA**, C. XVIII, s. 234.
[8] Yâkut,**a.g.e.**, C. II, s. 351. (Yâkut'a göre, Belâzurî'nin taksimi böyledir.)
[9]Ebu Ali Ahmed b. Ömer ibn Rüste, **Kitâbu'l-a'lâkî'n-nefîse**, Leiden, Beril matbaası, 1892, s. 103-105.
[10]Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Fârisî el-Kerhî el-İstahrî, **el-Mesâlik ve'l-memâlik**, ed. Michael Jan de Gooje, Leiden, Beril matbaası, 1870, s. 253.
[11] Ebü'l-Kasım Muhammed İbn Havkal, **Sûretü'l-arz**, Beyrut, Dâru mektebetü'l-hayat, 1992, s. 358.
[12]Ebü'l-Fidâ, **a.g.e.**, s. 463.
[13] Yakut, **a.g.e.**, C. II, s. 350.
[14]**Hudûdü'l-âlem min'el-meşrıki ile'l mağribi**, Thk. Yusuf Hâdi, Kahire, ed-Dâru's-segafe, 2002 s. 114.
[15] Ebû Nasr Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, **el-Bed' ve't-târîh**, 6 c., Bur Said, Mektebetü's-segafeti'd-diniyye, t.y., C. IV, s. 79.
[16] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Kazvînî, **Kitâbu âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y., s. 361; İstahri, **ag.e.**, s. 253; Yâkut,**a.g.e.**, C. II, s. 351.
[17] Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah İbn Hurdâdbih, **el-Mesâlik ve'l- Memâlik**, ed. Michael Jan de Gooje, Leiden, y.y., 1889, s. 18.
[18]Vasilij Viladimiroviç Barthold, "Mâverâünnehir", **İA**, C. VII, s. 408.
[19] Çetin, **a.g.m.**, C. XVIII, s. 234.
[20] Çetin, bu ırkın Hint-Avrupa kökenli olduğunu belirtmektedir. Bkz. Çetin, **a.g.m.**, C. XVIII, s. 234.

Oğuz Kağan destanında buna işaretler vardır.[21] Bölgenin ipek yolu ve göç güzergâhı üzerinde olması nedeniyle birçok istilaya maruz kaldığı belirtilmektedir. Bu sebeple (m.ö.) 329-331 yılında Büyük İskender tarafından işgal edildiği ve Horâsân'da -İbrahim b. Tahmân'ın doğum yeri olan Herât[22] da dâhil- bazı şehirleri kurduğu ifade edilmektedir.[23]

İslam fetihlerinden evvel bölgede Farslılar ve Türkler yoğun olarak yaşamaktaydı. Fetihlerden önce Horâsân'da devletçikler halinde bir yönetim vardı. Bu devletçiklerden Merv'e kadar olan bölge Sâsânî etkisinde Merv ve ötesindeki devletçikler Batı Türkleri yabgusunun büyük oğlu Türk Şad'ın nüfuzu altındaydı[24] ki *Mu'cemu'l-Buldân* müellifi Yakut bunları Tevâifu Mülûk olarak nitelendirmektedir.[25]

Hz. Ömer'in İran'ı fethinden sonra Horâsân bölgesi de fetih için uygun bir duruma gelmiş oldu.[26] Hz. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Âmir ve Kûfe valisi Said b. el-Âs'a*''Kim önce Horâsân'ı fethederse oranın emîri olacaktır''*[27] diye burasının fethini teşvik etmiş; bunun üzerine Abdullah b. Âmir ve Said b. el-Âs h. 30-31 (m. 652) yılında Horâsân'a yönelmişlerdir.[28]Abdullah b. Âmir, el-Ahnef b.

---

[21] Uslu**, a.g.e.**, s. 18.

[22] Asya İskenderiyesi olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Maurice Lombard, **İlk Zafer Yıllarında İslam**, trc. Nezih Uzel, İstanbul, Pınar yay., 1983, s.43.

[23] Ebû Ca'fer Muhammed b. CerîrTaberî, **Târîhü'r-rüsul ve'l-mülûk: Târîhu Taberî**, Thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim, 11 c., Kahire, Dâru'l-Mearif, t.y., C. I, s. 578; İskender'in kurduğu şehri ayrı bir Herât olarak kabul edenler de vardır bkz. Zeki Velidi Togan,''Herat''**İA**, C. V, s. 429.

[24]Uslu, **ag.e.**, s. 21.

[25]Yakut, **ag.e.**, C. II, s. 351.

[26] Horâsân'ın fethi birçok kaynakta Hz. Osman zamanında gösterilmekle birlikte Hz. Ömer zamanında olduğu rivâyetleri de mevcuttur. Bkz. Taberî, **a.g.e.**, C. IV, s. 94, 166-168; Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer ed-Dımaşkîİbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 21 c., y.y., Dâru hicr, 2003, C. X, s.165; Zekeriya Kitapçı,**Yeni İslam Tarihi ve Türkler**, İstanbul,Damla Ofset 3. bs., 1994, s.231; Kitapçı, **Yeni İslam Tarihi ve Türkistan**, İstanbul, Otağ Yay., 1986 s. 192, 193; Adem Apakise Hz. Ömer zamanında Horâsân'daki şehirlerin pek çoğunun fethedildiğini tam hakimiyetin Hz. Osman zamanında gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz.Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi II (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)**, İstanbul, Ensar neşr., 2.bs., 2008, s.145.

[27]İbn Vâzıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubi, **Kitâbü'l- büldân**, Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, t.y., s. 127; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk vel'-ümem**, Thk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdu'l-Kâdir Atâ, 19 c., Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1992, C. V, s. 16.

[28]Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dineveri, **el-Ahbârü't-tıvâl**, ed. Vilademir Circas, Leiden, Beril matbaası, 1868, s. 148, 149; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. V, s.15; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh**, Thk. Abdullah el-Kâdî, 11 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1987, C. III, s. 6, 7; Ebû Âmr Halîfe b. Hayyât, **Târîhû Halîfe İbn**

Kays, Abdullah b. Hâzim; Tâbeseyn,[29] Kuhistân, Nîşâbur, Merv, Herât, Belh ve Horâsân'ın diğer birçok şehrini bazısında savaş yolunu kiminde anlaşma yolunu kullanarak fethetmişlerdir.[30] Horâsân'ın fethinde ve İslamlaşmasında Abdullah b. Âmir ve el-Ahnef b. Kays hem savaşarak fethetmede hem bölge halkına barışçıl ve adil tavırlarıyla gönül yoluyla fethetmede çok önemli rol oynamış iki şahsiyettir.

Hz. Osman'ın şehit edilip Hz. Ali'nin halifeliğe gelmesiyle birlikte merkezi otoritedeki iç problemler İslam devletinin birçok noktasında olduğu gibi Horâsân bölgesinde de kendini göstermiş ve bu bölgede de iç karışıklar çıkmış ve yönetime karşı isyan hareketleri başlamıştır.[31] Hz. Ali'den sonra yönetime gelen Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında ise Horâsân bölgesi tekrar itaat altına alınmıştır.[32] Emevîler döneminde Horâsân bölgesinde zaman zaman ayaklanmalar oluyor bazı bölgeler elden çıkıyor ama tekrar geri alınıyordu.[33]

İbrahim b. Tahmân'ın doğduğu dönemde (yaklaşık h. 90) Emevîler yönetimdeydi. İbrahim bin Tahmân'ın hayatının çocukluğu gençliği ve olgunluğunun ilk evresi Emevîler iktidarda iken geçmiş oldu. Bu dönemde (h. 90-132) dokuz farklı Emevî halifesi yönetime geldi.[34] Bu kısa dönem Emevîlerin yükselişinin son evresi, duraklama ve yıkılma süreçlerine şahit oldu. Emevî yönetimine karşı huzursuzluk birçok bölgede olduğu gibi Horâsân bölgesinde de vardı ve huzursuzluk giderek ciddi bir muhalefete dönüştü ve sonunda İbrahim b. Tahmân'ın da yaşadığı dönem olan h.124'te (m. 742) Ebû Müslim Horâsânî önderliğinde[35] dini, siyasi ve askeri bir hüviyete büründü. Bu başkaldırın altında yatan iki ana etkenden birincisi Emevîlerin

---

Hayyâd, Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut, Dâru'l Kalem, 1977, s. 164; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, **el-Maârif**, Thk. Servet Ukkaşe, Kahire, t.y., s. 321.

[29]Bu fetihten önceTabeseyn'in halkı Hz. Ömer ile anlaşma yapmış ve harac vermeyi kabul etmişlerdir. Bu sebeple bu fetik ikinci fetih olarak kabul edilebilir. Bkz. Ahmed b. Yahya b. Cabbar el-Belâzûrî, **Fütûhu'l-büldân**, Thk. Abdullah Üneys ed-Debbâ', Beyrut, **Müessesetü'l-meârif**, 1987, s. 567.

[30]Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. MuhammedİbnHaldûn, **Kitâbu'l-İber ve dîvânu'l-mübtede ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsâruhum min zevî's-sultân el-ekber**, Thk. Halil Şehhâde, 7 c., Beyrut, Dârü'l-fikr, 1988, C. II, s.563; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. X, s. 165; el-Belâzûrî, **a.g.e.**, 567-569.

[31]Çetin, **a.g.m.**, C. XVIII, s. 235.

[32] Hüseyin Atvan, **Eş-şî'ru fi horâsân min'el-fethi ila nihâyeti'l-asri'l-emevî**, Beyrut, Dâru'l-cil, 1993, s. 130.

[33]Çetin, **a.g.m.**, C. XVIII, s. 235.

[34]İsmail Yiğit, ''Emeviler'', **DİA**, C. XI, s. 95.

[35]Corci Zeydan, **İslam Medeniyeti Tarihi**, 3 c., trc. Zeki Meğamiz, İstanbul, Doğan Güneş yay., 1971, C. I, s. 128; Hakkı Dursun Yıldız, ''Ebû Müslim-i Horasâni'', **DİA**, C. X, s. 198.

Arap olmayan unsurlara uyguladığı Mevâlî politikası[36], ikincisi Hz. Peygamber'in akrabalarına karşı sergilenen sert tutum ve hilafetin onların daha fazla hakkı olduğu düşüncesidir.[37]

Hz. Peygamber'in amcasının torunlarından olan Muhammed b. Ali'nin oğlu İbrahim, Ebû Müslim Horâsânî'yi ihtilal için görevlendirdi. Ebu Müslim önderliğinde gelişen bu muhalif hareket önce Horâsân'da hâkimiyeti ele geçirdi. İhtilal orduları sonra Kûfe'yi zapt ettiler, bu gelişme ile birlikte Kûfe'de, Ebû Seleme önderliğinde Ali evladını sevenler artık ortaya çıkma vakti geldiğine karar verip idareyi ele almak maksadıyla ortaya çıktı. Aynı zamanda Ebü'l-Abbâs da aynı maksatla Kûfe'ye gitti ve Ali evladı sevenlerince hoş karşılanmadı. Horâsânlılar Ebü'l-Abbâs'a biat ettiler. Böylece 12 Rebi'ül ahir h. 132 (m. 28 Kasım 749) Cuma günü halifeliğini ilan edip biat aldı.[38]

Abbâsî ordusu ile Emevî ordusu 2 Cemaziyelâhir h.132'de (m. 16 Ocak 750) Zap Suyu'nda karşı karşıya geldi ve Emevîler yenilgiye uğradı. Son Emevî halifesi II. Mervan b. Muhammed'in bu savaştan birkaç ay sonra saklandığı Mısır'da öldürülmesiyle Emevî devleti yıkılıp Abbâsî devleti tek egemen güç haline geldi.[39] Horâsân bölgesinin Emevî devletinin yıkılıp Abbâsî devletinin kurulmasında oynadığı öncü rolün sonucunda yeni devlette Horâsânlıların etkinliği arttı. Horâsân önceki dönemlere nispeten daha sakin bir döneme girdi.

İbrahim b. Tahmân'ın ölümüne kadar (ö.163/780) üç farklı Abbâsî halifesi yönetime geçti.[40] Horâsân'da zamanla valiler güçlenmeye ve merkezden kopmaya başladılar. Hatta kendi adına para bastırıp hutbe okuttular. Horâsân'da yarı bağımsız görüntü sergileyen bu valilerin ilki Tahir b. Hüseyin dolayısıyla ilk devletçik de Tahirîler olmuştur.[41]

---

[36] İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, **Tarihte İslam Devletleri Emeviler**, Ankara, TDV. Yay.,1993, s. 94.
[37] Carl Brockelman, **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, trc. Neşet Çağatay, Ankara, AÜ. yay., 1954, s. 105.
[38] Mahmud Şakir, **et-Târîhü'l-islâmî**, 22 c, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslami, 2000, C. V, s. 57.
[39] Bahriye Üçok, **İslam Tarihi Emeviler-Abbâsiler**, Ankara, MEBSE 2. bs., 1983, s. 82.
[40] Hakkı Dursun Yıldız, ''Abbâsîler'' **DİA**, C. I, s. 37.
[41] Hasan Kurt, ''Tâhirîler'' **DİA**, C. XXXIX, s. 403.

C. İlmi ve Sosyal Durum

İslam fetihlerinden önce Horâsân bölgesinin ağırlıklı olarak Türk ve Fars ırklarına dayandığını belirtmiştik. İslam fetihleriyle birlikte bu iki etkin etnik grubun yanında üçüncü bir etnik grup olarak Arapları görmekteyiz. Araplar hem fethedilen bölgenin elde tutulması hem de askeri nedenlerle oralarda iskân edilmekteydi.[42] Böylece Horâsân bölgesinde üç etnik grup birbiriyle iç içe girmişti. Üç etnik grup arasında dini, sosyal ve kültürel etkileşim oluşmaya başlamış ve buna paralel olarak bölge hızla İslamlaşmıştır.[43]

Bölgenin fethi için gelen sahâbîlerden bazıları orda kalarak bölgenin hem İslamlaşmasına hem de İslami ilimlerle donanmasına katkıda bulunmuşlardır.[44] Bu sahâbîlerden bazıları; Ebû Abdullah Büreyde b el-Husayb el-Eslemi[45], Ebû Berze Nadle b. Abdullah b. el-Hâris[46], el-Hakem b. Amr el-Gifarî[47], Kureyd b. Ebî Rimse[48], Kusem b. Abbâs[49], Abdurrahman Semure el-Abşemî[50] ve Abdurrahman b. Yâ'mer ed-Dailî[51]'dir.

---

[42]Vecdi Akyüz, **Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi**, İstanbul, Dergah Yay., 1991, s.228.

[43] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisi, **Ahsenü't-tekâsîm fî mâ'rifeti'l-ekâlîm**, Leiden, Beril matbaası, 2. bs.,s.293; Atvan, **a.g.e.**, s. 75.

[44] Hüseyin Atvan, **Ed-dirâsâtü'd-dîniyyetü bi horâsân fi'l-asri'l-emevî**, Beyrut, Dâru'l-cil, 1993, s.12, 109, 117.

[45] Hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya İbn Mende, **Ma'rifetü's-sahâbe**, Thk. Âmir Hasan Sabri, y.y., Matbuâtu Câmiati'l-arabiyyeti'l-muttehide, 2005, s. 295; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe fî Temyîzi's- Sahâbe**, Thk.Abdü'l-Muhsin et-Türki, 16 c., Kahire, y.y., 2008, C. I, s. 533.

[46] Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber en-Nemrî İbn Abdilberr, **el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb**, Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 4 c., Beyrut, Dâru'l-Cil, 1993, C. IV, s.1495; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe**, 8 c., Beyrut, Dârü'l Kütüb-i'l-ilmiyye, 1994, C. VI. s. 28.

[47] Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî Ebû Nuaym, **Ma'rifetü's-Sahâbe,** Thk. Adil b. Yûsuf, 7 c., Riyad, Dârü'l-Vatan, 1998, C. II, s. 708; Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğevi, **Mu'cemü's-Sahâbe**, Thk. Emin b. Muhammed, 5 c., Kuveyt, Mektebetü Dâru'l-Beyan, 2000, C. II, s. 99.

[48] Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, **Meşâhîru ulemâi'l-emsâr**, Thk. M. b. Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye,1995, s.101; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-ğâbe**, C. IV. s. 383.

[49] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cûfî el-Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, 8c., Haydarâbâd, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmani, 1943, C. VII. s. 194; Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd el-Menî İbn Sa'd, **et-Tabakātü'l-Kübrâ**, Thk. Ali Muhammed Ömer, 11 c., Kahire, Mektebetü'l-hânci, 2001, C. IX, s. 371.

[50] İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, 12 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifü'l-Nizamiyye, 1908, C. VI. s. 190, 191.

[51]Halife Hayyâd, **Kitabü't-tabakât**, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Bağdâd, Matbaatü'l-ânî, 1967, s. 322.

Tâbiîn âlimlerinden Horâsân'da ilk dikkat çeken isimlerden biri Dahhâk b. Müzâhim'dir.[52] Dahhâk Kufe'de iken Yûsuf b. Haccâc'ın Said b. Cübeyr'i öldürmesi ve ulemadan bazılarına baskı yapması sonucu Horâsân bölgesine kaçmıştır.[53] Dahhâk kırâat ve tefsîr ilimlerinde otorite kabul edilmiştir. Horâsân'da üç bin öğrenciye kırâat ve tefsîr dersleri vermiştir. Süfyân es-Sevrî'nin dört kişiden tefsîri öğrenin dediği Mücâhid, İkrime, Said b. Cübeyr'den sonra ismini saydığı dördüncü kişidir.[54] Kendisine ait tefsîri olduğu ve Mukâtil, Taberî, Ebû Hâtim ve Sa'lebî tarafından rivâyet edildiği bilinmektedir; ama bugün elimize ulaşan böyle bir tefsîr bulunmamaktadır.[55] İbn Abbâs'tan tefsîrle ilgili konularda birçok rivâyette bulunmasına rağmen tabakât müelliflerinin birçoğunun belirttiğine göre İbn Abbâs'la görüşmemiştir.[56] Bu durum hakkında tedlis[57] yaptığı ve güvenilir olmadığına dair [58] bazı ithamlara sebebiyet vermiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn başta olmak üzere çoğunluk onun sika olduğunu belirtmiştir. Anlaşılan o ki bu rivâyetleri doğrudan İbn Abbâs'tan değil, Saîd b. Cübeyr'den almıştır. Horâsân'ın ilmi bakımdan gelişmesine büyük katkı sağlayan, kırâat ve tefsîr ilimlerinde birçok öğrenci yetiştiren bu örnek şahsiyet h. 105 senesinde vefat etmiştir.[59]

Horâsân'da ilmi hayatta dikkati çeken ikinci bir şahsiyet Yahya b. Yâ'mer el-Advânî'dir. Kur'ân'ı harekeleyen Ebü'l Esved ed-Düelî'nin öğrencisi olup

---

[52] Yâkut, **Mu'cemü'l-üdebâ**, Thk. İhsan Abbâs, 7 c., Beyrut, Dâru'l-Garbi'l İslami, 1993 C. IV, s. 1452.

[53] Alâüddîn İbn Abdullah el-Hanefî Moğultay b. Kılıç, **İkmâlü tehzîbi'l-kemâl**, Thk. Adil b. Muhammed ve Üsame b. İbrahim, 12 c., Kahire, Daru'l-Fârûk, 2001, C. VII, s. 30.

[54] Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcâni İbn Adî, **el-Kamil fî düafâi'r-ricâl**, Thk. Adil Ahmet Abdü'l-mevcud v.d., 9 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1997, C. V, s. 150.

[55] Muhammed Eroğlu, ''Dahhâk'' **DİA**, C. VIII, s. 411.

[56]Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl**, Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 4 c., Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 1963, C. II, s. 326; Araştırmalarımız sonunda pek ihtimal vermesek de Dahhak b. Müzahim'in İbn Abbâs'la komşuluk yaptığına dair rivâyet için bkz. Zehebî, **el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fi'l-kütüb-i's-sitte**, Thk. Ahmed Muhammed Nemr Hatîb, Muhammed Avvâme, 2 c., Cidde, Dâru'l-Kıble, 1992, C. I, s. 509.

[57] Tedlis: Râvînin mu'âsırı olup görüştüğü fakat hadîs alamadığı veya mu'âsırı olduğu halde görüşmediği kimseden hadîs işttiğini zannettirecek şekilde rivâyet etmesidir. Bkz. Subhi es-Salih, **Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları**, ter. M. Yaşar Kandemir, Ankara, Elif Matb., 1971. s. 142.

[58] Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, Thk. Şuayb Arnavud v.d., 25 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1981-1988, C. IV, s. 599.

[59] Hicrî 102 ve 106'da öldüğüne dair rivâyetler de vardır. Bkz. Zehebî, **Târîhu'l-İslâm ve vefiyyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 15 c., Beyrut, Dâru'l-garbi'l-İslamî, 2003, C. III, s. 63.

Kur'ân'ailk defa noktalama işaretlerini uygulayan şahıstır. Kırâat, şiir, dil ve edebiyat alanlarında öne çıkmıştır.[60]

Mukâtil b. Süleyman da Horâsân ehlinden olup kendisi günümüze ulaşan en eski müstakil tefsîrin sahibidir.[61]

Horâsân'da din ilimleri açısından en öne çıkan ilim dalının hadîs ilmi olduğunu ve birçok muhaddisin bu bölgede yetiştiğini belirtmeliyiz.[62] Bu muhaddislerden hepsini saymamız tezimizin kapsamının dışına çıkacağından öne çıkan birkaç ismi belirtmekle iktifa edeceğiz.

Hadîs ilminde öne çıkan isimlerden bazıları: Abdullah b. Büreyde el-Eslemî ve ikiz kardeşi Süleyman b. Büreyde el-Eslemî[63], Yezîd b. Ebî Saîd el-Mervezî[64], Muhammed b. Zeyd b. Ali el-Abdî[65], Rebî b. Enes Bekrî el-Horâsânî[66], İbrahim b. Meymûn es-Sâiğ[67], Galib b. Süleyman el-Horâsânî[68], Ubeyd b. Süleyman el-Bâhilî[69], ve hadîs ilminde en çok dikkat çeken iki isim ise Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencilerinden olup hadîs ilmi yanı sıra zühdü ve takvası ile dikkat çeken ve bu alanda *Kitâbü'z-Zühd ve'r-reka'ik*'i te'lif eden, *Erbâ'un* adlı eserle kırk hadîs literatürünün ilk örneğini sunan ve birçok alanda eser veren Abdullah b. Mübârek[70] ve hayatını bir alt başlıkta etraflıca incelemeye çalışacağımız hadîs ilmine katkısı ve eseriyle birlikte araştırma konumuz olan İbrahim b. Tahmân'dır.[71]

---

[60] Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekrb. Hallikan, **Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân**, Thk. İhsan Abbâs, 7c., Beyrut, Dâru Sâdır, t.y., C. VI, s. 173; Zehebî, **Tezkiratü'l-huffâz**, 4 c., Beyrut, Dâru'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., C. I, s. 74.
[61] Muhsin Demirci, **Tefsîr Tarihi**, İstanbul, İfav yay. 7. bs., 2010, s. 107.
[62] Atvan, **ed-Dirâsât**, s. 89.
[63] İbn Hayyâd, **Tabakât.**,s. 322.
[64] İbn Hibbân, **es-Sikât**, 9 c., Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmani, 1973, C. VII, s. 622.
[65] Buhârî, **a.g.e.**, C. I, s. 84.
[66] İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. III, s. 238.
[67] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. IX, s.374.
[68] Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, **Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., 1983, C. XXIII, s.88.
[69] İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. VII, s. 67.
[70] Zehebi, **Nübelâ**, C. VIII, s. 378.
[71] İbn Hayyâd, **Tabakât**, s. 323; Zehebî, **Tezhîbü tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r- ricâl**, Thk. Ğuneym Abbâs, 11 c., Kahire, el-Fâruku'l-hadîsiyye, 2004, C. I, s. 245.

II. HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde İbrahim b. Tahmân'ın hayatı, eserleri, görüşleri ve vefatı hakkında tabakât ve bibliyografya kitaplarından faydalanılarak bilgi sunulacaktır.

A. İsmi, Künyesi ve Nisbesi

İbrahim b. Tahmân'ın tam ismi kaynaklarda Ebû Saîd İbrahim b. Tahmân b. Şu'be el-Herevî'dir.[72]

Künyesi kaynaklarda genellikle Ebû Saîd olarak geçmektedir.[73] Ancak bazı kaynaklarda Ebû Amr olarak da zikredilmektedir.[74]

Anne tarafından soyu İbrahim b. Tahmân'a dayanan ve bu sebeple Tahmânî nisbesiyle[75] anılan büyük muhaddis ve hadîs hafızı Hâkim en-Nîsâbûrî'nin Nîsâbûr'u ve oradaki âlimleri tanıttığı *Târîhu Nîsâbûr* adlı eserinde İbn Tahmân'ın dedesinin ismini Şu'be yerine Saîd olarak vermektedir.[76] Bağdatlı İsmail Paşa eserinde dedesinin ismini Şu'be yerine Şu'ayb olarak zikretmiştir.[77] Ziriklî de eseri *el-A'lâm*'da kanaatimizce İsmail Paşa'dan alıntı yaparak Şu'be yerine Şu'ayb olarak vermiştir.[78] Muhtemelen isimlerin yazılış benzerliği nedeniyle böyle bir durum olmuştur; zira klasik kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlayamadık.

---

[72] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyutî, **Tabâkâtu'l-huffâz**, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1983, s. 96; Mizzî, **a.g.e.**, C. II, s. 108.

[73] Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, **el-Künâ ve'l-esmâ**, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1999, C. I, s. 419; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **el-Künâ ve'l-esmâ**, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, 2 c., Medine, Câmiati'l-İslamiyye, C. I, s.358; İbn Mende, **Fethu'l-babi fi'l-künâ ve'l-elgâb**, Thk.Muhammed el-Faryâbî, 2 c., Riyad, Mektebetü'l-Kevser, 1996, s. 371; Zehebi, **el-Müktenâ fî serdi'l-künâ**, Thk. A.Aziz Murad, Medine, el-Meclisü'l-ilmî, 1988, C. I, s. 268.

[74] İbn Hibban, **Meşâhîr**, s. 232.

[75] İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfînî, **el-Müntehâb min kitâbi's-siyâk li-târîhi Nîsâbûr**, Thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1989, s. 15.

[76] Eserin aslı Hâkim tarafından Arapça olarak yazılmış olup el-Halife en-Nîsâbûrî tarafından Farsça olarak özetlenmiştir. Günümüze Farsça özeti ulaşmıştır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **(Telhîs)Târîhu Nîsâbûr**, Özetleyen, Ahmed b. Muhammed el-Halife en-Nîsâbûrî, trc. Behmen Kerîmî, Tahran, Kitaphane İbn Sîna, t.y., s.15.

[77] Bağdâtlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn**. 2 c., İstanbul, Matbaatü'l-behiyye, 1951, C. I, s.1.

[78] Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, 8 c., Beyrut, Dârü'l- ilmi'l-melâyin, 2002, C. I, s. 44.

İbrahim b. Tahmân'ın Nisbesi (mekânsal aidiyeti) Horâsân bölgesinin geneli dikkate alınarak tüm bölgeye nispetle Horâsânî[79], Horâsân'ın Ümmühât olarak adlandırılan dört büyük il/bölgesinden biri ve doğduğu il/bölge olan Herât'a nispetle Herevî[80], Herât'ın bir karyesi olan Başân köy/kasabasına nispetle Başânî[81], Hayatının bir bölümünün geçtiği Nîsâbûr'a nispetle Nîsâbûrî[82] olarak kaynaklarda geçmektedir. Horâsânî ve Herevî nisbeleri, Başânî ve Nîsâbûrî nisbesine oranla daha fazla kullanılagelmiştir.

B. Doğumu ve Çocukluğu

İbrahim b. Tahmân kaynakların çoğuna göre Herât'ın Başân köy/kasabasında doğmuştur.[83] el-Hâkim en-Nîsâbûrî İbn Tahmân'ın doğum yerini Nîsâbûr olarak vermektedir.[84] Moğultay b. Kılıç da en-Nîsâbûrî'den nakille Nîsâbûr sınırında doğduğunu belirtir.[85] Herât'ın Başân köyünde doğmuş olmasına rağmen orada fazla kalmadığı ve Nîsâbûr'a göç ettiği ve orada yetiştiği belirtilmektedir.[86] Hayatının bu evresine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

İbrahim b. Tahmân çocuk sahâbîlerin son döneminde dünyaya gelmiştir.[87] Herhangi bir sahâbî ile görüştüğüne dair bir bilgiye ulaşamadık. M. Yaşar Kandemir'in *DİA*'ya yazdığı *İbrahim b. Tahmân* maddesinde kendisini tâbiî olarak tanıtması[88]; çocuk sahâbîlerin son döneminde doğması, Tâbiîn döneminin h. 180'de[89] bitmesi gibi hususlar göz önünde bulundurularak ifade edilmiş olsa gerektir.

---

[79] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300.
[80] Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, 9 c., Haydarabad, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmani, 1952, C. II, s. 107.
[81] Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 220; Sem'ânî, **a.g.e.**, C. II, s. 38; İbnü'l-Esîr, **el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensab**, Thk. İhsan Abbâs, 2 c., Bağdat, Mektebetü'l-Müsenna, t.y., C. I, s. 110.
[82] Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânîebû Bekr İbn Mencûye, **Ricâlü Sahîhi Müslim** Thk. Abdullah el-Leysî, 2 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, t.y., C. I, s. 40; Zehebî, **Tezkiratü'l-huffâz** C. I, s. 213.
[83] Sem'ânî, **a.g.e.**, C. II, s. 38.
[84] el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **a.g.e.**, s. 15.
[85] Moğultay, **a.g.e.**, C. I, s. 227.
[86] İbnü'l Cevzi, **a.g.e.**, C. VIII, s. 265.
[87] Zehebi, **Nübelâ**, C. VII, s. 379.
[88] M. Yaşar Kandemir, "İbrahim b. Tahmân", **DİA**, C. XXI, s. 353.
[89] İsmail Lütfi Çakan, **Hadîs Usulü**, İstanbul, İfav, 2010, s. 31, 77.

İbn Hibbân onu tebe-i tâbiîn kategorisinde zikretmiştir.[90] Suyûtî *Tabakâtü'l-huffâz* adlı eserinde birinci tabakâda sahâbîleri, ikinci tabakâda büyük tâbiînleri, üçüncü tabakâda orta yaşta tâbiînleri, dördüncü tabakâda küçük tâbiînleri tanıtmış, küçük tâbiînler arasında İbn Tahmân'ın ismini zikretmemiştir. Beşinci tabakâ başlığı altında bir niteleme kullanmaksızın ismini vermiştir. Suyûtî'nin de İbn Tahmân'ı İbn Hibbân gibi tebe-i tâbiîn kategorisinde gördüğünü söyleyebiliriz.[91]

İbrahim b. Tahmân'ın doğum tarihiyle ilgili elimizde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte çağdaşları olan kişilerden yola çıkarak çıkarımlarda bulunmak mümkündür. *Meşyehatu İbn Tahmân* adlı eserin muhakkiki Muhammed Tâhir Mâlik; İbrahim b. Tahmân'ın Ebû Hanîfe'den küçük (d. h.80) İbrahim b. Muksim'den büyük (d. h.110) ve h. 115' de vefat eden el-Hakem b. Uteybe'nin öğrencilerinden olmasını[92] göz önünde bulundurarak tahminen h. 90'da doğmuş olabileceğini belirtmektedir.[93] İbrahim b. Tahmân bu çıkarımlar dikkate alındığında h. 80'li yılların ortası ile h. 90'lı yılların ortası aralığında bir tarihte doğmuş olsa gerektir.

İbrahim b. Tahmân'ın hangi etnik kimliğe sahip olduğu ile ilgili bir bilgiye kaynaklarda ulaşamadık. Etnik kimliğine işaret edebilecek tek bilgi el-Hatîb Bağdâdî'nin eseri *Tarîhü Bağdad*'ta verdiği bir rivâyette Cerîr adlı râvînin İbrahim Tahmân'ı Türk yüzlü olarak nitelendirmesidir.[94]

Horâsân'ın fethinden sonra Arapların bölgeye yerleşmeye başlaması gerçeğini gözden kaçırmaksızın ağırlıklı olarak Türk ve İranlıların bölgede yaşadığı ve İbn Tahmân'ın, Ebû Hanîfe'ye teveccühü aynı zamanda mürciî olduğu ile ilgili bilgiler dikkate alındığında Arap olma ihtimalinin daha düşük olduğunu söyleyebiliriz.

---

[90] İbn Hibban, **es-Sikât**, C. VI, s. 27.
[91] Suyûtî, **a.g.e.**, s. 96.
[92] Muhakkik Mâlik, bu ismin İbrahim b. Tahmân'ın hocalarından olduğunu söylediği halde bir kaynak belirtmemiş biz hocası olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık.
[93] İbrahim b. Tahmân, **Meşyehatu İbn Tahmân,** Thk. Muhammet Tahir Malik, Dımeşk, Matbûât Mecmei'l- Lügati'l-Arabiyye, 1983, s. 18, 19.
[94] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, **Tarîhu Bağdâd ev medineti's-selam**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 17 c., Beyrut, Dâru'l-Garbi'l İslami, 2001, C. VII, s. 15.

Herât'ın fethinden evvel bölgeye Ak Hunlar (Eftalit-Hayâtıla) Türkleri'nin egemen olması[95] ve Cerîr'in İbn Tahmân'ı Türk yüzlü ifadesi ile nitelemesi onun Türk olma ihtimalini bir adım öne çıkarsa da kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

C. İtikâdî Görüşleri

Horâsân ve İbrahim b. Tahmân denince itikâdî anlamda akla gelebilecek ilk iki kavram tartışmasız Mürcie ve Cehmiyye kavramlarıdır. İbrahim b. Tahmân, Mürcie ve Cehmiyye ilişkisine geçmeden önce Mürcie ve Cehmiyye ile ilgili kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Mürcie kelimesinin kökü ile ilgili iki farklı görüş ileri sürülmüş olup birinci ve güçlü görüş kelimenin etimolojik kökenin RCE **(رجأ)** olduğu vedört harfli türevi if'âl babından mastar (ad-eylem) olarak geriye bırakmak, ertelemek veya geciktirmek manalarına geldiğidir.[96] Buna göre Mürcie'nin geriye bırakan, erteleyen, geciktiren kişi/kişiler olduğu ifade edilmiştir.[97] Bu anlama delil olarak *''(sefere katılmayanlardan) Diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. (مُرْجَوْنَ)* ''[98] ve ''(*hanımlarından dilediğini geri bırakabilirsin. (تُرْجِي)*''[99] ayetlerini göstermişlerdir. İkinci görüşe göre Mürcie kelimesi Rca veya Rcv **(رجا -رجو - رجي)** kökünden olup bir şeyi ümit etmek, arzulamak, manalarına gelmektedir. Bu anlamlarının yanında iman etmek korkmak manalarına da geldiği belirtilmiştir.[100] Bu durumda Mürciî; bir konuda insanlara ümit veren, ümitlendiren kişi/kişiler anlamına

---

[95] Çetin, **a.g.m.**, C. XVIII, s. 235.

[96]Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed, **Kitabü'l-ayn**, Thk. Mehdi el-Mahzumî, 8c., Mektebetü'l-hilâl, t.y., C. VI, s. 174; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, 15 c., Beyrut, Daru Sâdır, C. I, s. 83; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî, **Tâcü'l- arûs min cevâhiri'l-kâmûs**, Thk. Abdussettar Ahmed el-Ferrâc, 40 c., Kuveyt, Matbaatü Hukümeti Kuveyt, C. I, s.240; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sıhah tacu'l-luga ve sıhâh el-arabiyye**, Thk. Ahmed A. Attâr, 6 c., Beyrut, 1956-1984,Darü'l-ilmi'l-melâyîn, C. I, s.52.

[97] Hasan Onat, Sönmez Kutlu, **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, Ankara, Grafiker yay., 2012, s. 91.

[98]**et-Tevbe**, 106.

[99]**el-Ahzab**, 51.

[100]Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, **Tehzîbü'l-luga**, Thk. A. Muhammed Harun, Dârü'l-Mısrıyye, t.y., C. XI, s. 182; Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, **Mu'cemu mekayisü'l- luga**, Thk. A. Muhammed Harun, 6 c., Kahire, Dârü'l-fikr, 1972, C. II, s. 494; Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl**, Thk. Adil Ahmed, Riyad, Mektebetü'l-abeykân, 1998, C. V, s. 58.

gelmektedir.[101] Bu manayı savunanlar delil olarak‘*’Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman-inanan* ***(يَرْجُوا)****, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.’’*[102] ve*‘‘Allah’ın rahmetini umarlar* ***(يُرجُونَ)*** ’’[103] ayetlerini göstermişlerdir.

Mürcie terim olarak, büyük günah işleyen herkesin durumunu Allah’a havale ederek onların cennetli olup olmadığı, onlara azap edilip edilmeyeceği hakkında bir fikir beyan etmeyip bu durumda hükmü Allah’ın vereceğini belirten itikâdî grubun genel adıdır.[104] Mürcie imanı amele önceleyip ehl-i kıbleyi tekfir etmemeyi prensip edinmiştir.

Mürcie’nin duruş ve tutum olarak ilk defa kendini Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra Medine’ye gelen şükkâk (şüpheciler) olarak nitelendirilen gazilerce sergilendiğini ifade edebiliriz. Şöyle ki onlar birbirine kılıç çeken kimselerle ilgili: ‘‘*Bize göre onların hepsi güvenilir ve doğru kimselerdir. Biz onların hiçbirinden nefret etmiyor, hiçbirine lanet okumuyor ve hiçbirinin aleyhinde şahitlik etmiyoruz. Onların durumunu Allah’a irca ediyoruz. Allah kıyamet gününde o ikisi arasında hükmedecektir*.’’ Bu tutumu kendisine hilafet, Hz. Ali’nin yanında olma, Muâviye b. Ebû Süfyân’ın safında olma teklifleri getirenlere dünyevi menfaatler için Müslümanların kanını dökmek istemediğini belirterek olumsuz cevaplar veren meşhur sahâbî Abdullah b. Ömer’de de görmekteyiz. Sahâbeden Sa’d b. Ebî Vakkâs, Üsâme b. Zeyd de aynı şekilde hareket edip her iki kesimi de Müslüman addedip bir Müslümanı öldürerek fitneye karışmak istememiştir. Ama ifade ettiğimiz gibi bunlar bir grup ve bir âkide biçimi olarak değil, bireysel tutum ve davranışlar olarak anlaşılmalıdır. Mürcie’yi sistematik olarak ilk defa ortaya koyanlar *Kitabü’l-İrca* adlı eseriyle Hz. Ali’nin torunu Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye ve *es-Sire* adlı eserle Salim b. Zekvan’dır.[105]

---

[101] Onat, Kutlu**, a.g.e.**, s.92.
[102]**el-Ahzâb**, 21.
[103]**el-Bakara**, 218.
[104] Mustafa Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ensar neşr, 2012, s. 392.
[105] Kutlu, **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, Ankara, TDV yay., 2000, s. 55,56; Kutlu, ‘‘Mürcie’’ **DİA**, C. XXXII, s.41-45.

Mürcie grup ve âkidevî bir ekol olarak ortaya çıkmasında; Hâricîlerin aşırı tekfir anlayışı ve bu anlayışın yanı sıra şiddete de başvurmaları, Emevî-Hâşimî çekişmesi buna paralel kabilecilik anlayışının tekrar hortlaması ve bu durumun getirdiği siyasi kargaşa, Emevîlerin mevâlîye karşı uyguladığı ırkçı, ekonomik ve siyasi baskı şeklinde özetlenebilir.[106]

Cehmiyye, Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745) itikâdî görüşlerinden oluşan sistem ve mezhebin mensuplarına verilen genel isimlendirmedir. Cehmiyye'nin Allah'ın sıfatları, kader, irade hürriyeti, cennet ve cehennemin ebedi olup olmadığı gibi meselelerde Müşebbihe ve Mücessime'ye bir tepki olarak doğduğu söylenebilir. Bu itikâdî mezhebe göre akıl ile nakil çelişebilir ve çeliştiğinde akıl tercih edilmelidir. Cehmiyye; Allah insanlarda olan hiçbir sıfat ile nitelendirilemez dolayısıyla Allah kelam, âlim, hay sıfatları ile nitelendirilemez insanlarda olmayan hâlık (yaratıcı) ile nitelendirilebilir görüşündedir.[107]

Horâsân bölgesinde mevcut bu itikâdî düşünceye yönelik İbrahim b. Tahmân ve Mukâtil b. Süleyman şiddetle karşı çıkan iki önemli isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Mukâtil, Cehm ile görüşmüş ve itikâdî konularda onunla tartışmıştır.[108] Mukâtil, Cehm'in fikirlerine karşı çıkışında Müşebbihe ve Mücessime olarak algılanabilecek bir görüntü arz ederken[109] İbrahim b. Tahmân, Cehm'in aşırı tenzihci fikirlerini hadîslerle çürütme yoluna gitmiş ve Mukâtil'in aksine Müşebbihe ve Mücessime'ye düşmeyen mu'tedil bir çizgi benimsemiştir. İbn Tahmân'a göre Cehmiyye'ye mensup olan kâfirdir.[110] Bu sebeple olsa gerek ki hac için çıktığı yolda uğradığı Nîsâbûr'da halkın Cehm'in fikirlerinden etkilendiğini görünce hac ibadetini yapmaktan vazgeçmiş onun yerine insanları Cehm'in görüşlerinden döndürmek için

[106] Öz, **Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi**, İstanbul, Ensar neşr., 2011, s. 523.
[107] Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî Abdulkahir el-Bağdâdî, **el-Fark beyne'l-fırak ve beyanü fırkati'n nâciyye**, Thk. M. Osman el-Huşşet, Kahire, Mektebetü İbn Sîna, 1988 s. 186-189; Şerafettin Gölcük, "Cehmiyye", **DİA**, C. VII, s. 234-235.
[108] Ebü'l-Kāsım İbn Asâkir, **Tarîhu medîneti Dımaşk**, Thk. Amr b. Ğarame, 80 c., Dârü'l-fikr, t.y., C. LX, s.123.
[109] Ebû Hanîfe: *Doğudan iki pis insan geldi. Biri Allah'ı ta'til etti diğeri de teşbih etti, Allah onları kahretsin. Mukatil teşbihte cehm nefiy de haddi aştı*. Bkz. Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkādir b. Muhammed el-Kureşî, **el-Cevahirü'l-mudiyye fî tabaḳâti'l-hanefiyye**, Thk. A.Fettah Muhammed, 5 c., Dâru Hicr, 1978-1988, C. I s. 61; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, **Megâni'l-ahyâr fî ricâli Meâni'l-âsâr**, Thk. M. Hasan İsmail, 3 c., Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, 1971, C. III, s.73.
[110] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300.

burada kalmanın daha faziletli olacağını belirtmiştir.[111] Muhammed Tâhir Mâlik'e göre bu gaye ile *Meşyeha* adlı eseri telif etmiştir.[112] Hatib el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd* adlı eserinde Nîsâbûr'da insanları Cehm'in fikirlerinden Mürcie'ye döndürdüğünü belirtmekte ama bu gaye ile bir eser yazdığı bilgisini vermemektedir.[113]

Horâsân Mürcie'nin ilk çıktığı yer olmamakla birlikte en yaygın yer olduğu, İbrahim b. Tahmân'ın doğum yeri olan Herât'ta da yoğun bir şekilde Mürcie'nin faaliyet gösterdiği bilinmektedir.[114] Böyle bir coğrafyada dünyaya gelen ve daha sonraları Ebû Hanîfe'nin halkası içinde bir süre bulunan İbrahim b. Tahmân'ın Mürcie'ye mensup olması kuvvetle muhtemeldir. Ebû Hanîfe'nin kendisine yapılan Mürcie yakıştırmasını kabul etmediği ve kendisini ehlü's-sünne ve ehlü'l-adl olarak nitelendirdiği bilinmekle beraber[115] iman-amel ayrımındaki tutumunun net oluşu İbn Tahmân'ın fikir dünyasını etkilemiş olabilir.

Ebû Hanîfe'nin Mürciî olup olmadığı üzerine birçok şey söylenmiştir. Aralarında İmam Buhâri[116], İbn-i Hibban[117] gibi bir kısım ehl-i hadîs ulemasına göre o mürciîdir. Sünnî kelâmın önderi İmam el-Eş'ârî' de eseri *Makalat*'ta on iki başlıkta incelediği Mürcie içerisine Ebû Hanîfe ve arkadaşlarını dokuzuncu grup olarak dâhil etmiştir.[118]

Pezdevî ve Sabunî gibi âlimler Ebû Hanîfe'nin mürciî olduğunu iddiasını reddetmektedir. Bu iki görüşün ortasını bulan ve aralarında Leknevî, Zâhid el-Kevserî ve İzmirli İsmail Hakkı gibi içinde son dönem bazı kelam âlimleri de bulunan bir kısım ulemaya göre o ehl-i sünnet mürciîsidir.[119]

---

[111] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 16.
[112] Tahmân, **a.g.e.**, s. 4.
[113] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 16.
[114] Kutlu, , **a.g.e.**, s. 249.
[115]Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, **Risâle Ebî Hanîfe ilâ Osman el-Bettî**, Thk. Zahid el-Kevserî, Mektebetü'l-hancî, 1949, s. 37,38.
[116] Buhârî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 81.
[117] İbn Hibbân **el-Mecrûhîn**, Thk. Mahmud İbrahim, 3 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1996, C. III, s.63.
[118] Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî, **Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn**, Thk. M. Abdülmecid, 2 c., Beyrut, el-Mektebetü'l-asriyye, 1990, C. I, s.219.
[119] İ.Hakkı İnal, ''Hanefi Literatüründe Ebû Hanîfe'nin Mürciîliği'' **İmam A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi Sempozyumu**, Bursa, Kurav yay., 2005, s.230.

Bu konu hakkında kesin olarak söyleyeceğimiz şeyin Ebû Hanîfe'nin ameli imandan bir cüz olarak görmediği ve büyük günah işleyenin kâfir olmadığı düşüncesini taşıdığıdır ve İbn Tahmân'ın ircâsı da bu bağlamda düşünülmelidir.

İbrahim b. Tahmân'ın irca görüşünde olduğunu belirten genel görüş onun aşırı bir mürciî olmayıp[120], ircâ görüşüne davetçi olmadığını belirtir.[121] Kaynaklar ircâ görüşünün; imanın amelsiz söz olduğunu ve amellerinin terkinin imana zarar vermediğini iddia eden habîs Mürcie'den olmadığını, bilakis büyük günah sahibini tekfîr etmeyen ve affını ümit eden bir görüş olduğunu dile getirmiştir.[122] İrcâ düşüncesinin eserine de iki hadîsle yansıdığı iddia edilmiştir. İddiaya dayanak olan birinci hadîs*''...Kim Alah'ın birliğini ve Muhammed'in O'nun Rasulü ve kulu olduğunu kalbiyle tasdik ederse Allah, ona ateşi haram kılar.*''[123] hadîsidir. İkincisi meşhur Cibril hadîsinin sadece imanla[124] ilgili bölümünü rivâyet edip İslam nedir kısmını rivâyet etmediği onun bunu İman ve İslam'ın aynı olduğunu iddia eden Mürcie anlayışına ters düşmemek için İslam nedir kısmını rivâyet etmemiş olabileceği ifade edilmiştir.[125]

İman konusunda Ebû Hanîfe ile aynı düzlemde düşünmesine rağmen[126] ehl-i hadîs âlimlerinin İbn Tahmân'a gösterdikleri ilgi ve yumuşak tavrı Ebû Hanîfe'ye göstermemelerinin dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz. Bu tavrın sergilenmesinde; İbn Tahmân'ın hadîs ilminde öne çıkması ve kendisinden gelen rivâyetlerden bigâne

[120] Bazı kaynaklarda aşırı müciî olduğu bilgisi de mevcuttur. Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, **Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr**, Thk. A. Emin Kal'acî, 4 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., C. I, s.56.

[121] Sönmez Kutlu, ısrarla onun bir mürciî şeyhi ve davetçisi olduğunu vurgular. Bkz. Kutlu, **a.g.e.**, s. 250. Bazı kaynaklar ise Tahmân'ın, Nîsâbûrluları Cehm'in görüşlerinden ircâ'ya çevirdiğini belirtir. Bkz. el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s.16. Bu iki bilgi şu şekilde anlaşılabilir: Tahmân sadece Cehm'in görüşünde olanları ircâ'ya ve Allah'ın sıfatlarını tanımaya davet ediyor bunun dışında ircâ daveti ve propagandası yapmıyordu.

[122] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 111-112, İbn Hibban**, el-Mecruhîn**, C. III, s. 71.

[123] Tahmân, **a.g.e.**, s.121, (hadîs no: 64) Bu hadîs ile onun mürciîliğini delillendirmek makul gözükmemektedir zira hadîs bir çok kanaldan bu ve benzer şekillerde rivâyet edilmiştir. Bkz. **Buhârî**, Salât, 46; **Müslim**, Mesâcid ve Mevâdii's-salât, 33; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXVII, 384; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, **Müsned**, II, 567; Abdurrezzak es-San'ânî, **Musannef**, I, 502.

[124] Tahmân, **a.g.e.**, s. 144, (hadîs no: 84) Bu delil de pek isabetli gözükmemektedir zira ilgili hadîsi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'la da müsnedlerinde maktû halde vermişlerdir. Bkz. **Ahmed b. Hanbel**, I, 322; Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ el-Mevsılî Ebû Ya'lâ, **Müsned**, I, 208.

[125] Kutlu, **a.g.e.**, s. 252.

[126] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. XV, s. 586.

kalınamaması, *Meşyeha* adlı eseriyle Cehm'in fikirlerine savaş açması, ehl-i re'y görüntüsü vermemesi gibi etkenlerin etkili olduğu kanaatindeyiz.

Hadîs ehlinden bazı kimselerin, İbn Tahmân'ın hayatının sonunda mürciî olmaktan vazgeçtiği[127] Ebû Hanîfe'den aldığı şeylerin imha edilmesini istediği ile ilgili rivâyetler[128] ona karşı tepkileri yumuşatma ve insanların zihninde onu Ebû Hanîfe'den uzaklaştırma isteği olabilir mi sorusunu akla getirmektedir. Mürciî olmaktan vazgeçtiğine veya Ebû Hanîfe'den yüz çevirdiğine dair iddiaları, İbn Tahmân'ın hayatında destekleyecek güçlü bir delile ulaşamadığımızı belirtmeliyiz.[129]

Özetle itikâdî görüşleri açısından İbn Tahmân; ameli önemsiz görmemekle birlikte ameli imandan bir cüz görmeyip iman-amel ayrımı yapan, iman ettiği müddetçe büyük günah işleyenin kâfir olarak nitelendirilemeyip affının ümit edilebileceğini belirten ve Cehm b. Safvân'ın görüşlerine savaş açan Ebû Hanîfe'nin itikâdî görüşlerini benimseyen[130] bir muhaddistir.

D. İlmi Durumu, Ahlaki Kişiliği, Vefatı

İbrahim b. Tahmân kelam âlimi[131], müfessir[132], âbid, zâhid, fakîh ve muhaddis[133] bir şahsiyettir. Devrinin önde gelen hadîsçileri arasındadır. Bir dönem Ebû Hanîfe'nin halkasında da bulunan İbn Tahmân[134] yaşadığı devirde Horâsân, Irâk ve Hicâz'ın hadîs ilminde en seçkin, en bilgin ve en güvenilir isimlerinden biridir.[135] Horâsân'da hadîs ilminde onun bir benzerinin çıkmadığı ve Horâsân'ın hadîste onun

[127] İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 31.
[128] İbn Hibbân **el-Mecrûhîn**, C. III, s.71.
[129]Mürciî olmaktan vazgeçmediğini ifade ederken kastımız iman ve büyük günah ile ilgili görüşleridir. (Ebû Hanîfe'nin iman ve büyük günahla ilgili görüşü dikkate alınmalıdır.) Habîs Mürcie kastedilmemektedir.
[130] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. XV, s. 586.
[131] Cehm'in fikirleri ile Allah ın sıfatlarını ispat etme yönündeki mücadelesi dikkate alınmalıdır. Ayrıca bkz. Kandemir, **a.g.m.**, C. XXI, s. 353.
[132]Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî ed-Dâvûdî, **Tabakâtü'l-müfessirîn**, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1983, C. I, s. 12.
[133]el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **Târîhü Nîsâbûr**, s.15; a.mlf., **Marifetü ulûmî'l-hadîs**, Beyrut,Dârü'l-âfâki'l-cedîde, 1980, s. 249.
[134] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300.
[135] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 111-112; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s.29.

gibi rivâyet ve dirâyet yönü güçlü olan birisini görmediği ve Horâsân fakîhi olduğu ifade edilmiştir.[136]

İbrahim b. Tahmân zâhirî ilimlerdeki derinliği yanı sıra zühdü ve hikmet sahibi oluşuyla da öne çıkmış birisidir. Bu özellikleri sebebiyle olsa gerek Abbâsî halifesi Muhammed Mehdî'nin danışma meclisinde bulunmuştur. Halife Muhammed Mehdi'nin huzurunda bir gün kendisine bir mesele danışılmış kendisi de bunu bilmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine kendisine, bu kadar maaş alıyorsun ama meseleyi bilmiyorum nasıl diyebiliyorsun diye serzenişte bulunulur. İbn Tahmân da kendisinin bildiği meseleler için maaş aldığını şayet bilmediği meseleler için maaş alıyor olsaydı halifenin hazinesinin biteceğini belirtir. Bu cevap orada bulunan halifenin hoşuna gider ve maaşına zam yapılmasını emreder.[137] Yaşanan bu olay onun hikmet yönünü ve ikna kabiliyetini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu hikmet ve ikna kabiliyetiyle olsa gerek ki Nîsâbûr'da Cehm'den etkilenenleri bu fikirlerden vazgeçirebilmiştir.

İbn Tahmân güzel ahlak sahibi, alçak gönüllü, cömert bir insandır. Kendisine gelenlere her zaman yemek ikram eden ve onlar yemeğe icabet etmedikçe hoşnut olmayan biridir. Kendisi çokça ibadet eden, sâlih ve faziletli bir şahsiyettir. Bu ahlaki vasıfları büyük âlimlerin kendisine saygı duymasını sağlamıştır. Ahmed b. Hanbel'in huzurunda İbrahim b. Tahmân'ın adı zikredildiğinde yaslandığı yerden doğrulup salihler anıldığında yaslanmak yakışık almaz demiştir.[138]

İbn Tahmân'ın hayatının sonlarına doğru Mekke'ye yerleştiği ve orada vefat ettiği genel görüş olarak kabul edilmektedir.[139] Bazı eserlerde vefat ettiği yerin hayatının önemli bir bölümünün geçtiği Nîsâbûr olduğu belirtilmiştir.[140] Bu görüş

---

[136] Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 226.
[137] Takiyyüddin b. Abdülkadir et-Temimî, **et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-hanefiyye**, Thk. A. Muhammed el-Hulv, Kahire, Matbaatü'l-ahram, 1970, s.230; Zehebî, **Tezkiratü'l-huffâz**, C. I, s.213.
[138] İbnü'l-Cevzî, **Sıfatü's-Safve**, Thk. Mahmud Fâhûrî, 4 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1985, C. IV, s.130. et-Temimî **a.g.e.**, s.231.
[139] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VI, s. 27, el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 21. Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 115, İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 129.
[140] Zehebî, **el-İber fî haberi men ğaber**, Thk. Ebû Hacer Muhammed, 4 c., Beyrût, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., C. I, s. 185; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, **Şezarâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb**, Thk. Mahmud el-Arnavut, 10 c., Dâru İbn Kesîr, 1993, C. II, s. 286; Ziriklî, **a.g.e.**, C. I, s.44.

kaynakların büyük çoğunluğu dikkate alındığında, birinci görüşe göre çok daha zayıf kalmaktadır.

İbn Tahmân'ın ölüm tarihinin hangi yıl olduğuyla ilgili farklı bilgiler sunulmuştur. Kaynakların bir kısmında ölüm tarihi h.163[141] bir kısmında h.168[142] bir kısmanda h.170[143] olarak verilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde ağırlıklı olan görüş onun h.163 yılında Mekke'de vefat ettiğidir.

E. Eserleri

Önemli bibliyofrafik eserlerden olan Kâtib Çelebî'nin *Keşfü'z-Zünûn*, Brockelman'ın *Geschichte der Arabischen Litteratur* (*GAL)* adlı eserlerinde İbrahim b. Tahmân ve eserleri ile ilgili olarak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İbnü'n-Nedim'in *el-Fihrist* ve Fuad Sezgin'in *GAS* adlı eserlerinde İbrahim b. Tahmân'ın te'lif ettiği eserler aşağıdaki gibi belirtilmiştir:[144]

1) *Kitâbü's-Sünen fi'l-Fıkh*[145]

2) *Kitâbü'l-Menâkıb*[146]

3) *Kitâbü'l-Î'deyn*

4) *Kitâbü't-Tefsîr*[147]

5)*Meşyeha*[148]

---

[141] İbn Mencûye, **a.g.e.**, C. I, s. 40; el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s.21; Zehebî **Tezkiratü'l-huffâz**, C. I, s. 213; **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 274, 300; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 130; Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, **el-Vâfî bi'l vefiyyât**, Thk. Türkî Mustafa, 29 c., Beyrut, Dâru ihyaü't-türâs, 2000, C. VI, s. 19.

[142] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 115, Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 378.

[143] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VI, s. 27, Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 220.

[144]İbnü'n Nedim sadece ilk dört eserin ismini vermiştir (*Meşyeha, el-Fihrist*'te yoktur). Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, **el-Fihrist**, Thk. Rıza Teceddüd, Tahran, y.y., 1971, s. 284.

[145] Bağdâtlı İsmail Paşa, *Kitabü's-Sünen Fi'l-Fıkh* ismi yerine *Süneni'l-Fıkh* ismini vermektedir. Bkz. **a.g.e.**, C. I, s.1; Kehhâle ise kitabın ismini e*s-Sünen Fi'l-Fıkh* olarak vermektedir. Bkz. Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifîn**, 4 c., Beyrut, Müessetü'r-risâle, 1957, C. I, s. 33.

[146]Kehhâle bu eserin ismini sadece *el-Menâkıb* olarak vermiştir. Bkz. **A.e.**

[147] Bağdâtlı İsmail Paşa *Kitâbü't-Tefsîr* ismi yerine *Tefsîrü'l-Ku'rân* ismini vermektedir. Bkz**. a.g.e.**, C. I, s. 1; Kazvînî eserin ismini Tefsîrü'l- *Ku'râni'l-mecîd* olarak vermiştir. Bkz. Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Kazvînî**, Meşyehatü'l- Kazvînî**, Thk. Âmir Hasan Sabri, Beyrut, Dârü'l-beşâirü'l-İslamiyye, 2005, s. 381.

Fuad Sezgin, İbnü'n-Nedim'in *el-Fihrist'*inde saydığı eserlerin (ilk dört eser) günümüze ulaşmadığı bilgisini aktarmakta, İbn Tahmân'dan elimize ulaşanın; müellifin hocalarının (rivâyetlerini) bir araya getirdiği yirmi sayfalık varaka olduğunu belirtmekte ve eserin isminin *Meşyeha* olduğunu zikretmektedir.[149] Fuad Sezgin'in zikrettiği bu eser ile kastı Muhammed Tâhir Mâlik'e göre *Meşyehatu İbn Tahmân'*dır ve müstakil bir kitap değil kastedilen *Kitâbü's-Sünen fi'l-Fıkh'*tır.[150] Fuad Sezgin'in elimize ulaşan ve ulaşmayan diye ayrım yapması *Meşyeha'yı* Tahir Malik'in aksine 5. bir eser olarak gördüğüne işaret etmektedir.

M. Yaşar Kandemir, *DİA İbrahim b. Tahmân* maddesinde bu eserlere ilaveten İbrahim b. Tahmân'ın sika ve zayıf râvîlere dair *Medhal* adıyla birer eser kaleme aldığını belirtmekte ve kaynak olarak İbn Hibbân'ın *es-Sikât* adlı eserinin VI. c. 27. sayfasını göstermektedir.[151] Eserin ilgili yerindeki ***لَهُ مدْخل فِي الثِّقَات ومدخل فِي الضُّعَفَاء***[152] ibaresinin başında bulunan ***مدْخل*** ''medhal'' lafzını muhtemelen bir eser ismi olarak algılamış ve onun sika râvîlerle ilgili *medhal* adlı bir eseri, zayıf râvîlerle ilgili diğer bir *medhal* adlı eseri olmak üzere toplam iki *medhal*'inin olduğu sonucuna varmıştır. Kandemir'in gözden kaçırdığı ibarenin başında **إِبْرَاهِيم بن طهْمَان أَبُو سعيد من أهل هَذِه الطَّبَقَة وَلَكِن أمره مشتبه**[153](Ebû Saîd İbrahim b. Tahmân bu tabakadandır[154], lakin onun durumu şüphelidir.) cümlesinin olduğudur. Metnin bağlamı dikkate alındığında şahsın güvenilir olup olmadığı ile ilgili bilgi verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla **مشتبه**/şüpheli ifadesinden sonra gelen ***مدْخل***/medhal lafzının dilbilgisel ve ilk anlamı olan ismi mekân yani 'giriş' anlamında olduğu ve söylenmek istenenin *''Lakin onun durumu şüphelidir, o sika ve zayıf râvîlerin içine dâhil edilebilir.''* şeklinde iki kategoriye de dâhil edilebileceği gibi doğru bir anlam ortaya çıkmaktadır. Siyak-sibak başka bir anlamı düşündürtmemektedir. Zaten metnin içinde bulunduğu kitabın ismi olan *es-Sikât*'tan ve ilgili eser incelendiğinde muhtevadan da anlaşılacağı üzere kitabın amacı güvenilir râvîleri kısaca tanıtmaktır. Onların uzunca biyografileri ve

---

[148] Fuad Sezgin, **Târîhü't-türâsi'l-Arabî**, Trc. Mahmûd Fehmi Hicâzî, Riyâd, Emîr Mıntıka, C. I, s. 170; Eserin aslı Almanca olup ismi *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS)'tır.
[149] Sezgin, **A.e.**
[150]İbn Tahmân, **a.g.e.** , s. 11.
[151] Kandemir, **a.g.m.**, C. XXI, s. 353.
[152] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VI, s. 27.
[153]İbn Hibbân **A.e.**
[154] İbn Hibbân'ın ''*Bu tabakat*'' ifadesi ile kastettiği; Ebû Hâtim'in tebe-i tâbiînden olup tâbiînden hadîs nakledip ismi elif ile başlayanları verdiği tabakâdır. Bkz. **A.e.** C. VI, s. 3.

eserleri ile ilgili bilgi vermek değildir. Araştırmalarımız sonucunda bu ifadenin İbn Hibbân'a özgü bir üslup olduğunu ve onun başka bir eserinde Husayf b. Abdurrahman el-Cezerî için de aynı kullanımda bulunduğunu tespit ettik.[155] İbn Tahmân'ın böyle bir eserinin kesin olarak olmadığını zaten hiçbir bibliyografik eserde böyle bir bilgi verilmediğini durumun Kandemir'in metni farklı algılayıp çözümlemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

İbn Tahmân'ın, inceleme konumuz içerisinde olan *Meşyeha* dışındaki eserlerinin günümüze ulaştığına dair bir bilgi henüz bulunmamaktadır.

[155] İbn Hibbân, **el-Mecrûhîn**, C. I, s. 287; el-Mektebetü'ş-şâmile v. 3,41 programında yaklaşık 7000 kitap içerisinde yaptığımız taramada bu ifadeyi sadece İbn Hibbân'ın kullandığını ve onun da bu üslubu İbn Tahmân ve Husayf b. Abdurrahman dışında kimse için kullanmadığını tespit ettik.

İKİNCİ BÖLÜM: İBRAHİM B. TAHMÂN'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ VE RİVAYETLERİ

Bu bölümde İbrahim b. Tahmân'ın hadîs ilmindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. İlk olarak İbn Tahmân'ın rıhleleri ile ilgili bilgi verilecek, daha sonra cerh ve ta'dîl durumu hakkında ricâl âlimlerinin görüşleri incelenecek, sonrasında İbn Tahmân'ın eseri *Meşyeha* bağlamında rivâyet ettiği hadîslerin konusu, hadîsleri rivâyet ederken kullandığı sîgalar ve rivâyetlerinin ve eserinin özellikleri tetkik edilecektir.

I. EĞİTİM ÖĞRETİM VE İLMÎ DURUMU

A. Rıhleleri/İlmi Seyâhatleri

İbn Tahmân'ın Herât'ın Bâşân köy/kasabasında doğup sonrasında Nîsâbûr'u yurt edinip orada yetiştiği hususunda yukarıda belirttiğimiz bir iki kaynak haricinde kaynaklar hemfikirdirler.[156] Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere o ilk eğitimini Nîsâbûr'da almıştır. Nîsâbûr'da hangi hocalardan faydalandığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nîsâbûr sonrası yolculuklarında nasıl bir sıra takip ettiği tam olarak bilinmese de[157] biz eldeki bazı verilerle nasıl bir seyir takip etmiş olabileceğini sunmaya çalışacağız.

Moğultay; Hâkim en-Nîsâbûrî'den nakille İbn Tahmân'ın Nîsâbûr'da doğduktan sonra Herât'a gittiğini ve bir süre orada kaldığını daha sonra ilim yolculuğu için yola çıktığını (sonrasında) Herât'a yöneldiğini belirtmektedir.[158] Herât'tan yaşlı iken Nîsâbûr'a gittiğini ve orada Mübeşşir b. Abdullah b. Rezîn'in yanına yerleştiğini ve oradan Mekke'ye gidip ölünceye kadar orada ikamet ettiğini ifade etmiştir.[159]

Moğultay bunları ifade ettikten sonra hiçbir kaynakta rastlayamadığımız çok önemli bir bilgi sunmaktadır: ''*İbrahim b. Tahmân'ın kitapları emaneten Mübeşşir b.*

[156]el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s.13, Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300, İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 129.
[157]Tahmân, **a.g.e.**, s.19.
[158]Herât'tan çıkıp hangi merkezlere ilim yolculuğu yaptığı ile ilgili bilgi vermeksizin sonra Herât'a yöneldi ifadesi var bkz. Mizzi, **a.g.e.**, C. II, s. 220. ثم انتقل منها إلى هراة، فأقام بها برهة من الدهر، ثم رحل في طلب العلم فانصرف إلى هراة
[159]Mizzî, **A.e.**

Abdullah b. Rezîn'deydi. Bu sebeple İbrahim b. Tahmân'ın hadîsleri dünyanın dört bir tarafına yayılamadı ve Nîsâbûr'la sınırlı kaldı.[160]

Moğultay genel olarak sunulan Herât, Nîsâbûr kronolojisini tersine çevirmenin yanı sıra hangi merkezlere gidip kimlerle görüştüğüne dair bir bilgi sunmamıştır. Herât'tan hangi amaçla ayrıldığına, *Meşyeha*'nın telif edildiği yer olan Nîsâbûr'da niçin kaldığına, sonrasında Bağdât'a uğradığına değinmemesi eksiklik olarak düşünülebilir.

İbn Tahmân'ın Irâk'a da rıhle yaptığı kaynaklarda açıkça ifade edilmiştir.[161] Onun Basra ehlinden Büdeyl el-Meysera el-Basrî(ö. 125/742), Âdem b. Ali el Kûfî (ö. 126/743) ve Sâbit el-Bünânî el-Basrî (ö. 127/744) gibi isimlerden rivâyetleri ve o şahısların ölüm tarihleri birlikte düşünülürse Nîsâbûr'dan çıkınca ilk rıhlesini Basra veya Kûfe'ye yaptığını tahmin edebiliriz.[162]

İbn Tahmân'ın; Mâlik b. Enes, Mûsâ b. Ukbe[163] gibi Medine'nin önde gelen hadîs âlimlerden hadîs rivâyetinde bulunması hadîs eğitimi amacıyla Medine'ye de rıhle yaptığını ve onların ilim halkasına katıldığını göstermektedir. Bununla beraber İbn Şihâb ez-Zührî'den hiçbir rivâyette bulunmaması ez-Zührî'nin vefat tarihi olan h. 124'den sonra Medine'ye gittiğini gösterir yoksa İbn Tahmân'ın zamanının en büyük hadîs âlimlerinden biri olan ez-Zührî'ye kayıtsız kalacağı düşünülemez.

Zehebî'nin kaydettiğine göre Medine sonrasında rıhle amacıyla Irâk'ın bir şehri olan Kûfe'de Ebû Hanîfe'ye uğramış.[164] Ebû Hanîfe kendisine Medine'de kimlerden hadîs yazdığını ve özellikle Mâlik b. Enes'ten hadîs yazıp yazmadığını sorunca İbn Tahmân da Mâlik'ten hadîs yazdığını belirtmiş, bunun üzerine Ebû Hanîfe yazdıklarını kendisine getirmesini istemiş. İbn Tahmân yazdığı hadîsleri

---

[160] **A.e.**

[161] Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, **el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l vâî**, Thk. Muhammed Acâc el-Hâtib, Beyrut, Dârü'l-fikr, 1971, s. 233.

[162] Sönmez Kutlu, Tahmân'ın Basra'ya da rıhle yaptığını ifade etmiştir ama kaynak olarak verdiği eserlerde biz açıkça Basra ifadesine rastlamadık. bkz: Kutlu, **a.g.e.**, s. 250.

[163] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 110; Ebü'l-Hüseyin Reşîd el-Attâr, **Mücerredü esmâi'r- ruvât an Mâlik,** Thk. Abddurrahim el-Kaşkarî**,** Mektebetü'l-ğurebâ eseriyye, 1997, s. 7 ; Tahmân, **a.g.e.**, s. 129.

[164] Kufe'de ne kadar kaldığını bilmiyoruz ama İmam Mâlik'in değil de Ebû Hanîfe'nin ashâbından sayılması önemli bir süre geçirdiğini veya Ebû Hanîfe'den etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir.

getirip Ebû Hanîfe'ye imlâ ettirmiş ve Ebû Hanîfe de onları yazmıştır.[165] Ebû Hanîfe'den *Meşyeha* ve Kütüb-i tis'a bağlamında hiçbir rivâyeti bulunmamaktadır.

İbn Tahmân yaptığı birçok rıhleden sonra doğum yeri olan Herât'ın Bâşân köyüne yerleşti. Burada ilmi faaliyetlere başladı ve ilimle ilgilenenlerin uğrak noktası haline geldi.[166]

İbrahim b. İshâk'ın, ''*İbrahim b. Tahmân'dan Nişâbûr'da öğrendiklerimi (irca görüşünü) Merv'de öğrenmiş olsaydım ondan rivâyet etmezdim.*''[167] sözü, İbn Tahmân'ın Herât ve Nişâbûr'un yanı sıra Merv'de de bir ilim halkası kurduğunu göstermektedir.

İbn Tahmân hac için yola çıktı ve Nîsâbûr'da insanların Cehm'in fikirlerini benimsediğini gördü. Burada kalmanın hac yapmaktan daha faziletli olacağı düşüncesiyle Nîsâbûr'da kalıp ilmi faaliyetlerine burada devam etti ve *Meşyeha*'yı telif etti. Onları görüşlerinden vazgeçirince hac için çıktığı yolculuğa devam etti ve Bağdât'a uğradı.

İbn Tahmân Bağdât'ta Halife Mehdi'nin meclisinde ve ilim halkalarında bulundu öyle ki Muhammed b. Sâbık Bağdât'ta kendisinden hadîs yazdığını ifade etmiştir.[168]

Bağdat sonrasında Mekke'ye uğradı ve ölünceye kadar orda kaldı. Ali b. el-Hüseyin b. Vâkıd'ın kendisinden h. 160'ta hadîs yazdığı bilgisi dikkate alınırsa; İbn Tahmân ilmi faaliyetlerine Mekke'de de devam etmiştir.[169]

---

[165] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 719.
[166] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 14, 15; Sem'ânî, **a.g.e.**, C. II, s. 38.
[167] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 16; Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 227.
[168] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 17; Sem'ânî, **a.g.e.**, C. II, s. 38.
[169] el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. VII, s. 15; İbn Hibbân *el-Mecrûhîn* adlı eserinde Abdussamed b. Hassân'dan şu bilgiyi aktarmaktadır: Süfyân Sevrî ile Mekke'de birlikteydik bir adam geldi ve Ebû Hanîfe'nin ölüm haberini verdi. Süfyân Sevrî (sevinerek), elçiye: Git ve bu haberi İbrahim b. Tahmân'a ilet dedi. Elçi gitti ve geri döndü. İbn Tahmân'ın uyuduğunu dolayısıyla ölüm haberini kendisine veremediğini söyledi. Sevrî: Git ve ona müjde ver ümmetin fitnecisi öldü de dedi. Bkz. İbn Hibbân, **el-Mecrûhîn**, C. III s. 65.; Aynı olayı Bağdâdî yine aynı râvîden alıntılamakta fakat orda Mekke'de olduklarına dair bir bilgi vermemektedir. Bir başkası değil de Abdussamed b. Hassân elçi olarak gitmekte ve İbn Tahmân'ı (başkasıyla) konuşuyor bulduğunu (diğer metindeki naimen/uyuyordu ifadesi gailen/konuşuyordu diye yanlış aktarılmış olabilir) ve ölüm haberini ona tebliğ edemediğini belirtmektedir. Bağdâdî, Sevrî'nin elçi göndermesindeki amacın (bilgi vermekten

B. Hocaları

İbrahim b. Tahmân, hocası da olan Şu'be b. Haccâc ile râvîlerin cerh ve ta'dîl yönünden ciddi tetkike tutulmaya başlandığı[170], İbn Şihâb ez-Zührî ile hadîs ilminde resmi olarak da tedvin adına önemli adımların atıldığı[171] bir dönemde yaşamıştır. Kendisi birçok hocadan ders almış ve hadîs rivâyetinde bulunmuştur. İbn Tahmân'ın hocalarının hepsini tanıtmamız mümkün olmadığından tespit edebildiğimiz hocalarının isimlerini vereceğiz. İsimlerini verdiğimiz hocalarından hadîs rivâyetinde kendisinden en çok faydalandığı iki hocasını[172] kısaca tanıtacağız.

İbrahim b. Tahmân kütüb-i tis'â'da kendilerinden en çok hadîs rivâyet ettiği hocaları: Ebû'z-Zübeyr (14), el-Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî (9), Mûsâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş (6), Hüseyin b. Zekvân el-Muallim (6),Simâk b. Harb (6), Mansûr b. el-M'utemir (4) ve Büdeyl b. Meysera el-Aklî (4)'dir.

İbrahim b. Tahmân'ın *Meşyeha* adlı eserinde en fazla rivâyette bulunduğu hocaları: Abdurrahman b. İshâk el-Medenî (Abbâd b. İshâk) (24), Mûsâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş (23), Mâlik b. Enes (15), el-Hasan b. Umâra (14), Matar el-Verrâk (11), Katâde b. Diâme (11), Eyyûb es-Sahtiyânî (9), el-Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî (9), Simâk b. Harb (8), Ebu'z-Zübeyr (6) ve Şu'be b. Haccâc (6)'dır.

İbn Tahmân'ın diğer hocaları Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Sâbit b. Eslem el-Bünânî, Süleyman el-A'meş, Saîd b. Ebî Arûbe, Âsım b. Behdele, Enes b. Sîrîn, Hişâm b. Urve, İbrahim b. Müslim el-Hicrî, Âdem b. Ali, Cabîr b. Yezîd el-Cufî,

---

ziyade) İbn Tahmân'ı üzmek amacını taşıdığını zira İbn Tahmân'ın Ebû Hanîfe'nin mezhebînden (İrcâ) olduğunu söylemektedir. Bu haber doğruysa İbn Tahmân, Ebû Hanîfe öldüğünde (h. 150) Mekke'dedir. Bu durum hayatının son evresinden önce de Mekke'ye rıhle amacıyla geldiğini ve Sevrî gibi isimlerle bir arada olduğunu gösterir. Bkz. el-Hatîb Bağdâdî, **a.g.e.**, C. XV, s. 586.

[170] Ricâl ilmiyle ilgili (sistemli) ilk konuşanın o olduğu belirtilir. Bkz. el-Hatîb Bağdâdî, **el-Câmi li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî**, Thk. M. Acâc el-Hatîb, 2 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1994, C. II, s. 299; Ricâl ilmiyle ilgili meşhur sözü: ''*Gelin Allah için gıybet edelim. (cerh ve ta'dîl yapalım)''* Bkz. İbn Receb el-Hanbelî, **Şerhu İleli't-Tirmizî**, Thk. Nurettin Itr, 2c., Beyrut, Dârü'l-melâh, 1978, C. I. s. 45.

[171] Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fesevî, **el-Ma'rife ve't-târîh**, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, 3 c., Medine, Mektebetü'd-dâr, C.I, s. 442; el-Hatîb Bağdâdî, **Takyîdü'l-ilm**, Thk. Yusuf el-Aş, Dâru ihyâü's-sünneti'n-nebeviyye, t.y., s. 105; er-Râmhürmüzî, **a.g.e.**, s. 373, 374.

[172] *Meşyeha'*da kendisinden en çok rivâyette bulunduğu iki hocasını tanıtacağız. En çok rivâyette bulunduğu üçüncü isim sayım farklılığına göre değişebilmektedir. Bu durum Meşyeha hoca râviler bölümünde açıklanacaktır.

C'ad, Ebû Osman, Humeyd et-Tavîl, Hanzala b. Ebî Safiyye, Hâlid İbn Meymun, Ebû Müslim Saîd b. Yezîd, Ebû Hâzım Seleme b. Dînâr el-Medenî, Süleyman et-Teymiyyî, Süleyman Ebû İshâk eş-Şeybanî, Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemir, Safvân b. Selîm, Âsım b. Süleyman el-Ahvel, Abdullah b. Dînâr, Abdü'l-A'la b. Âmir es-S'alebî, Abdulazîz b. Rufey'î, Abdulazîz b. Suheyb, Ebû Hasîn Osman b. Âsım el-Esedî, Âta b. es-Sâib, Âta b. Ebî Müslim el-Horâsânî, Alî b. Abdü'l-A'lâ, Ömer b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, Amr b. Dînâr el-Mekkî, Ebû İshâk Amr Abdullah es-Sebiî, Amr b. Yahyâ b. Umara b. Ebî Hasan el-Mâzinî, el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb Mevla el-Huraka, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Muhammed b. Ebî Hafsa Ebû Seleme b. Meysere el-Basrî, Muhammed b. Zekvân, Ebu Cemre ed-Dubeiyyî, Muğîre b. Muksim ed-Dabbiyyî, Yahya b. Saîd, Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî el-Cümehiyyi, Yahya b. Abdullah el-Hâris el-Câbir et-Teymiyyî, Nasr b. Tarîf Ebu Cüziyyî el-Kassâb el-Bâhilî, Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb, İsrâîl b. Yûnus, Saîd b. Abdullah el-Abdî, Velîd b. Zervân, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Yezîd b. Humeyd Ebu't-Teyyâh ed-Dab'ıyyî, Hişâm b. Sâhib ed-Düstüvaî, Hişâm b. Hassân el-Kurdûsiyyû, Habîb b. Ebî Sâbit, Leys b. Süleym, Ubeydullah b. Ömer, Muhammed b. Ebî Zi'b, Yâsîn b. Muâz ez-Ziyât, Hâlid el-Hazzâi, Abdülazîz b. Abdullah b. Seleme, Ebû Hârun el-Abdî, Serî b. Yahyâ'dır.[173]

1. Mûsâ b. Ukbe

Kaynaklarda tam ismi Mûsâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Esedî el-Medenî'dir.[174] Zübeyr b. Avvâm ailesini n mevlasıdır.[175] Künyesi Ebû Muhammed'tir.[176] Ne zaman

[173]Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî, **el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fî câmiih**, Thk. Abdullay el-Leysî, 2 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1987, C. I, s.53; İbn Mencuye, **a.g.e.**, C. I, s. 40; **Târîhü Bağdâd**, C. VII. s. 13; Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 109, 110; Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 220; Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 379; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 129.

[174]Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât**, Thk. Komisyon, 4c., Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y.,C. II, s. 117, 118.

[175] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. VIII, s. 154; Mevla: Sözlükte "koruyucu, yardımcı, sahip, dost; azat eden efendi; azat edilen köle" anlamına gelmektedir. Terim anlamı: Birincisi savaşta esir düştükten sonra efendisi tarafından özgürleştirilen azatlılar, ikincisi köle olmadıkları halde bir Arap kabilesi vasıtasıyla İslam'ı seçen veya o kabileyle vela (himaye) akdi yapan gayri Arap Müslümanlar için kullanılan ifadedir. Bkz. İsmail Yiğit, "Mevâlî", **DİA**, C. XXIX, s. 424.

[176] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. VII, s. 519.

doğduğu ile ilgili kaynaklarda kesin bilgi yoktur ama Abdullah b. Ömer'e (ö. 74/693) yetiştiği ve tâbiînin küçüklerinden olduğu belirtilmiştir.[177]

Mûsâ b. Ukbe; sahâbî hanımlardan Ümmü Hâlid b. Halid'ten, tâbiînden Alkame b. Vakkâs, Ebû'z-Zübeyr, İbn Ömer'in mevlası Nâfî, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Sâlim Ebî Gays, İbn Abbâs'ın mevlaları İkrime ve Kureyb, Urve b. Zübeyr ve İbn Şihab ez-Zührî'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.[178]

Mûsâ b. Ukbe'den; Yahyâ el-Ensârî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, İbrahim b. Tahmân, Abdullah b. Mübârek ve yeğeni İbrahim b. İsmail b. Ukbe hadîs rivâyetinde bulunmuştur.[179]

Kardeşleri İbrahim b. Ukbe[180] ve Muhammed b. Ukbe[181] de hadîs ilmiyle ilgilenip hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Üç kardeşin en sika olanının Mûsâ b. Ukbe olduğu ifade edilmiştir.[182]

Megâzî türünün ilk örneklerinden *Kitâbü'l-Megâzî*[183] adlı eseri vardır. Eserin günümüze ulaşan müstakil bir nüshası bulunmamakla beraber Taberî, Belâzurî[184], Beyhakî'nin[185] eserlerinde iktibaslar halindedir. Eduard Sachau tarafından müntehab (seçki) halinde 1904 yılında *Das Berliner Fragment Des Musa b. Ukbe* ismiyle basılmıştır. Yeni bir baskısı *Ehâdisü Müntehab min Meğâzi Musa b. Ukbe* adıyla[186]

---

[177] Zehebî, **Nübelâ**, C. VI, s. 114; **Mîzân**, C. IV, s. 214.
[178]el-Hatîb Bağdâdî, **el-Müttefik ve'l müfterik**, Thk. M. Sadık el-Hâmidî, 3 c., Dımaşk, Dârü'l-kadrî, 1997, C. III, s. 1893; Mizzî **a.g.e.**, C. XXIV, s. 115,116.
[179] Zehebî, **Nübelâ**, C. VI, s. 114; Mizzî **a.g.e.**, C. XXIV, s. 116; İbn Hacer, **Tehzîbü't-tehzîb**, C. X, s. 361.
[180] Buhârî, **a.g.e.**, C. I, s. 341.
[181]**A.e.** C. I, s. 198; İbn Asâkir, , **a.g.e.**, LX, s. 456.
[182] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. VIII, s. 154.
[183]İbn Hacer, **el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecrîdü esânîdi'l-kütüb-i'l-meşhura ve'l eczâi'l-mensûra**, Thk. M. Şekur el-Hacî, Beyrut, Müessetü'r-risâle, 1998, s. 74; Kâtib Çelebî, **Keşfû'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, 2 c., Beyrut, Dâru ihyâi't-türasi'l-arabi, t.y., C. II, s. 1747; Eserin ismi bazı kaynaklarda *Kitâbü Megâzî* olarak da geçmektedir. Bkz. Ebü'l-Hayr eş-Şeccâr el-İşbîlî, **Fihrist**, Thk. M. Fuad Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1998, s. 198.
[184]M. Mustafa Â'zamî, **İlk Devir Hadîs Edebiyatı**, Trc. Hulusi Yavuz, İstanbul, İz yay., 1993, s. 186.
[185]Gregor Schoeler, ''Mûsâ b. Ukbe'nin Meğazisi'', **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Trc. Hüseyin Akgün, Temmuz-Aralık Sayı 18, 2011, s. 106; Zehebî, **Nübelâ**, C. I, s. 344, C. VI, s. 115.
[186]Musa b. Ukbe, **Ehâdisü Müntehab min Meğâzi Musa b. Ukbe**, Thk. Meşhur Hasan Selman, Beyrut, Müessetü'r-reyyân ve Dârü İbn Hazm, 1991.

1991'de Beyrut'ta yayınlamıştır. Eser 19 hadîs ve 1 ek hadîs içermektedir. Bu eserin İbn İshâk ve Vâkidî'nin Kitâbü'l-Megâzî'lerine kaynaklık ettiği iddia edilmiştir.[187]

Eser türünün es sahîhi kabul edilmektedir.[188] İmam Mâlik'e öğrencileri hangi megâzîyi yazalım diye sorduklarında, Mûsâ b. Ukbe'nin Megâzîsini yazmanız gerekir cevabını vermiştir.[189]

Hadîs uleması kendisini sika ve sebt olduğunu söyleyerek ta'dil etmişlerdir.[190]

İbrahim b. Tahmân muhtemelen Medine'ye yaptığı rıhlesinde kendisinin ilim halkasına dâhil olup kendisinden rivâyetlerde bulunmuştur. İbn Tahmân *Meşyeha* adlı eserinde 23 rivâyetle kendisinden en fazla rivâyette bulunduğu ikinci kişidir. Ölüm tarihi h. 141'dir.[191]

2. Abbâd b. İshâk

Kaynaklarda tam ismi Abdurrahman b. İshâk b. Abdullah b. el-Hâris el-Kinâne el-Kuraşî es-Sakafi el –Âmirî el-Medenî'dir.[192] Benî Âmir el-Lüeyyin'in mevlası'dır.[193] Kendisi Abbâd b. İshâk diye bilinir iki ismi vardır.[194]

İbnü'l-Kayserânî, İbn Hibban'ın *el-Mecruhîn* adlı eseri üzerine yazdığı *Tezkirat'ül-Huffaz*'da tanıtmaya çalıştığımız şahıs ile isim benzerliği olan Abrurrahman b. İshâk el-Vasitî[195] için Abbâd b. İshâk denilmektedir[196] bilgisini

[187]Gregor Schoeler, ''Mûsâ b. Ukbe'nin Meğazi'si İle İlgili Yeni Bulgular'', **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Trc. Hüseyin Akgün, Sayı 22, 2013, s. 18, 19.
[188]Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, **er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütüb-i's-sünneti'l-müşerrefe**, Dârü'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1993, s. 109, 110;Zehebî, **Nübelâ**, C. I, 344, C. VI, s. 115.
[189]İbn Asâkir, **a.g.e.**, C. LX, s. 465; Nevevî **a.g.e.**, C. II, s. 118; İbn Kesîr, **et-Tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-düafâ ve'l mecâhîl**, Thk. Şâdî b. Muhammed, 4 c., San'a/Yemen, 2011, C. I, s. 262; Suyûtî, **a.g.e.**, s. 70.
[190] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. VIII, s. 154; Zehebî, **Mîzân**, C. IV, 214; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, Thk. Muhammed Avvâme, Haleb, Dârü'r-reşîd, 1991, s. 552.
[191]Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. III, s. 986.
[192] Mizzi **a.g.e.**, C. XVI, s. 519.
[193]el-Hatîb Bağdâdî, **el-Müttefik**, C. III, s. 1510.
[194] Ahmed b. Hanbel, **Kitabü'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl**, Thk. Vasiyyellah b. Muhammed Abbâs, 3 c., Riyad, Dârü'l-hancî, 2001, C. II, s. 352, 353.
[195]el-Hatîb Bağdâdî, **el-Mütttefik**, C. III, s. 1510.

sunmaktadır. Oysaki İbn Hibbân, Vâsitî için Abbâd b. İshâk değil Abbâs b. İshâk denilmektedir[197] diye bilgi vermektedir. İbnü'l-Kayserânî daha hacimli diğer bir eseri *Zehîratü'l-Huffâz*'da ise tanıtmaya çalıştığımız kişi el-Medenî için Abbâd dendiği bilgisini vermiş,[198] Vâsitî'nin geçtiği yerlerde böyle bir bilgi sunmamıştır.[199]

Abbâd b. İshâk; İbrahim b. Ubeyd, el-Hasanü'l Basri, Saîd el-Makburî, Ebî Hâzım Seleme, Süheyl b. Ebî Sâlih'ten rivâyette bulunmuştur.[200]

Abbâd b. İshâk'tan; Hâlid b. Abdullah, İsmâîl b. Uleyye, Musâ b. Ya'kub ve İbrahim b. Tahmân rivâyette bulunmuşlardır.[201]

İbrahim b. Tahmân *Meşyeha* adlı eserinde 24 rivâyetle en fazla Abbâd b. İshâk'tan rivâyette bulunmuştur.

Dârekutnî, Abbâd b. İshâk'ın zayıf olduğunu belirtmiştir.[202] Cerhedenlerin varlığıyla birlikte hadîs âlimlerin çoğunluğu tarafından sika ve sâlih olarak nitelendirilmiştir.[203]

İlmi ve rivâyetinin çok olduğu, şair ve fasîh konuşan biri olduğu söylenmiştir. Kaderî olmakla[204] itham edilmiştir. Vefat tarihini veren bir kaynağa ulaşamadık. Zebebî *Tarîhü'l-İslam* adlı eserinde h. 141-150 yılları arasındaki olaylar ve vefatlar içerisinde biyografisini sunmuştur.[205]

---

[196] Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî İbnü'l Kayserânî, **Tezkiratü'l-huffâz**, Thk. İsmail Selefi, Riyad, Daru Samî'i, 1994, s. 212; Aynı ifadeyi tekrar belirttiği diğer bir eseri için Bkz. İbnü'l Kayserânî, **Kitabü ma'rifeti't-tezkire fi'l-ehâdîsi'l-mevdûa**, Thk. Ahmed Haydar, Beyrut, Müessesetü'l-kütüb-i's-sekafiyye, 1985, s. 161.
[197] İbn Hibbân, **el-Mecrûhîn**, C. II, s. 54.
[198] İbnü'l Kayserânî, **Zehîratü'l-huffâz**, Thk. Abdurrahman Ferivâî, Riyad, Darü's-selef, 1996, C. II, s. 645, C.III, s. 1822, C. IV, s. 2445.
[199] **A.e.** C. I, s. 464, 495, C. II, s. 940, C. III, s. 1300, 1374.
[200] Mizzi **a.g.e.**, C. XVI, s. 519.
[201] İbn Asâkir, **a.g.e.**, C. XXXIV, s. 190.
[202] Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, **ed-Duafâ ve'l-metrûkûn**, Thk. Muvaffık b. Abdullah, Riyad, Mektebetü'l-meârif, 1984, s. 277.
[203] İbn Adî, **a.g.e.**, C. V, s. 489; Zehebî, **el-Muğnî fi'd-duâfâ**, Thk. Nurettin Itr, 2 c., Katar, İhyâü't-türâsi'l-İslamî, t.y., C. II, s. 375; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. VI, s. 138, 139.
[204] İbn Hacer, **Takrîb**, s. 336.
[205] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. III, s. 913.

C. Talebeleri

İbrahim b. Tahmân birçok öğrenci yetiştirmiş olup tespit edebildiğimiz öğrencilerinin isimlerini verdikten sonra öğrencilerinden İbn Tahmân'dan en çok rivâyette bulunan iki ismi[206] kısaca tanıtacağız.

Kütüb-i tis'â'da İbn Tahmân'dan kendisi kanalıyla en fazla rivâyette bulunan öğrencileri: Hafs b. Abdullah es-Sülemi (25), Muhammed b. Sâbık (13), Yahya b. Ebû Bükeyr (10), Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr (6) ve Vekî b. Cerrâh (5)'tır.

İbn Tahmân'ın diğer öğrencileri: Abdullah b. Mübarek, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdî, Ömer b. Abdullah b. Rezîn, Muhammed b. el-Hasan b. Zübeyr, Muhammed İbn Sinân, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr, Halid b. Nezzâr b. el-Muğîra, Abdülmelik b. İbrahim, Muâfâ b. İmrân el-Mavsılî, Ma'n b. İsa, Ebu Huzeyfe Musa b. Mesûd ve Yahya b. Durays'tır. İbrahim b. Tahmân'ın oğulları; Abdülhâlık b. İbrahim b. Tahmân, Reca b. İbrahim b. Tahmân, Muhammed b. İbrahim b. Tahmân da öğrencileri arasındadır.[207]

İbn Tahmân'ın hocaları olduğu halde Ebû Hanîfe ve Safvân b. Süleym de ondan rivâyette bulunmuşlardır.[208]

1. Hafs b. Abdullah es-Sülemî

Tam ismi kaynaklarda Hafs b. Abdullah b. Râşid es-Sülemî en-Nîsâburî'dir.[209] Künyesi Ebû Amr ve Ebu Sehl olarak kaynaklarda zikredilmektedir. [210] Fakîh ve hadîs hâfızı olup[211] Nîsâbûr'da 20 yıl kadılık görevinde bulunmuş re'y ile değil eser (hadîs) ile hükmetmiştir.[212]

---

[206] Kütüb-i tis'â bağlamında en fazla rivâyette bulunan iki öğrencisini.
[207] Kelâbazî, **a.g.e.**, C. I, s. 54; İbn Mencûye, **a.g.e.**, C. I, s. 40; el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 13; Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa`d et-Tücîbî el-Bâcî, **et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-sahîh**, Thk. Ebû Lübabe el-Hüseyin, 3 c., Riyâd, Dârü'l-livâ, 1986, C. I, s. 346, 347; Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 110; Moğultay, **a.g.e.**, C. I, s. 220; Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 64; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 129.
[208] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300.
[209]Kelâbâzî, a.g.e., C. I, s. 182; el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **Târîhu Nîsâbûr** s. 21; Zehebî, **Nübelâ**, C. IX, s. 485.
[210] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VIII, s. 199; Buhârî, **et-Târîhü'l-kebîr**, C. II, s. 361.

İbrahim b. Tahmân'ın yetiştirdiği en önemli isimdir ve kâtibidir.[213] İbrahim b. Tahmân'ın günümüze ulaşan tek eseri *Meşyeha*'yı rivâyet eden râvîdir.[214] İbn Tahmân'dan en fazla rivâyette bulunan kişidir. İbn Tahmân'dan büyük bir nüsha rivâyet ettiği belirtilmektedir.[215] Bu nüshanın *Meşyeha* olduğu düşünülebilir ama aynı şekilde İbrahim b. Tahmân için de hocası Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî'den büyük bir nüsha rivâyet ettiği ve el-Bâhilî'den en fazla rivâyette bulunanın İbn Tahmân olduğu bilgisi mevcuttur.[216]

İbrahim b. Tahmân'ın dışında İsrâîl b. Yunus, Harice b. Mu'sab, Süfyân es-Sevrî ve Ebî Zi'b gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur.[217]

Kendisinin yetiştirdiği en önemli isim oğlu Ahmed b. Hafs'tır. Oğlu dışında Kadan b. İbrahim b. Kuşeyrî, Muhammed b. Huveylid el-Huzâî ve Muhammed b. Amr Kaşmerdü gibi isimler Hafs'tan rivâyette bulunmuştur.[218]

Zehebî ve İbn Hacer onu ''sadûk'' olarak nitelendirmiştir.[219] Nesâî, Hafs için kendisinde sorun yok anlamına gelen ''leyse bihi be'sun'' ifadesini kullanmıştır.[220]

Hafs h. 209 yılı Şa'ban ayının 5'inde cumartesi gecesi vefat etmiştir.[221]

2. Muhammed b. Sâbık

Tam ismi Muhammed b. Sâbık Ebû Ca'fer el-Bağdâdî'dir. Kendisine Ebû Said el-Bezzâr bazı kaynaklarda da Ebû Amr el-Bezzâr denilmektedir. Benî

---

[211] Zehebî, **Nübelâ**, C. IX, s. 485.
[212]Mizzi, **a.g.e.**, C. VII, s. 20.
[213] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. III, s. 175.
[214]Hafs, İbn Tahmân'ın bir diğer eseri Kütabü't-tefsîri de ondan rivâyet etmiştir. Bkz. Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Kazvînî**, a.g.e.**, s. 381, 382.
[215] Mizzi, **a.g.e.**, C. VII, s. 19.
[216]Mizzi, **a.e.**, C. V, s. 432; **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. II, s. 200.
[217] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. V, s. 56.
[218]Zehebî, **Nübelâ**, C. IX, s. 485; Zehebî, **Tezkiratü'l-huffâz**, C. I, s. 368.
[219]Zehebî, **el-Kâşif**, C. I, s. 341; İbn Hacer, **Takrîb**, 172.
[220]Mizzi **a.g.e.**, C. VII, s. 12.
[221] Suyûtî, **a.g.e.**, s. 62.

Temîm'in mevlası, Farisî asıllıdır. Kufeli olup sonrasında Bağdât'a göç ederek orda yaşamıştır.[222]

İbrahim b. Tahmân Bağdât'ta iken kendisinden hadîs almıştır ve kütüb-i tis'a bağlamında İbn Tahmân'dan 13 rivâyetle en fazla rivâyette bulunan ikinci kişidir. İbn Tahmân dışında İsrâîl b Yunûs, Zâide b. Kudame, Ebu Muâviye Şeybân Abdurrahman ve Mâlik b. Moğul gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur.[223]

Kendisinden büyük muhaddis Buhârî *Edebü'l-Müfred* ve *el-Câmiü's-sahîh* adlı eserlerinde rivâyette bulunmuştur. Bir diğer büyük muhaddis Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir b. İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. İbrahim ed-Devrekî ve Ahmed b. Ebî Heyseme gibi isimler rivâyette bulunmuştur.[224]

Yahya b. Maîn, Muhammmed b. Sâbık için zayıf ifadesini kullanmıştır.[225] İclî, sika olarak nitelendirmiştir.[226] Nesâî; ''leyse bihi be'sün'', Yakub es-Sedûsi ve İbn Hacer ''sadûk'', Zehebî ''sika'' olarak olarak ta'dil ederken İbnü'l Medînî, ''münker'' (güvenilir râvîye muhalefet) olarak cerhetmiştir.[227]

Muhammed b. Sâbık h. 214 yılında Bağdât'ta vefat etmiştir.[228]

D. Cerh ve Ta'dîl Durumu/Güvenirliği

İbrahim b. Tahmân, hadîs ulemasının çoğu tarafından sika bir muhaddis olarak kabul edilmekle birlikte bazı hadîs ehlince de mürciî olduğu düşüncesi ön planda tutularak tenkit edilmiştir. Önce tenkit edenlerin sonra ta'dîl edenlerin görüşlerine yer verilecektir.

---

[222] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. IX, s. 326; el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. III, s. 293.
[223] İbn Hacer, **Tehzîbü't-tehzîb**, C. IX, s. 174.
[224]el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. II, s. 293; Mizzi **a.g.e.**, C. XXV, s. 234; Zehebî, **Tezhîbü tehzîbü'l-kemâl**, C. IV, s. 106.
[225] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. VII, s. 283; Zehebî, **Men tükillime fihi fe hüve müvassagun ev sâlihü'l-hadîs**, Thk. A. Dayfullah er-Rahîlî, Medine, Mektebetü'l-mülk, 2004, s. 451.
[226]Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, **Ma'rifetü'-s-sikât (Târîhü's-sikât)**, Thk. Abdülalim el-Bestevî, 2 c., Medine, Mektebetü'd-dâr, 1985, C. II, s. 239.
[227] Zehebî, **Mîzân**, C. III, s. 555; Zehebî, **el-Kâşif**, C. II, 173; İbn Hacer, **Takrîbü't-tehzîb**, s. 479.
[228] Buhârî, **et-Târîhü'l-Kebîr**, C. I, s. 111; Zehebî, **Târîhü'l-İslam**, C. V, s. 436.

1. Cerhi İle İlgili Görüşler

Hadîs hafızı Muhammed b. Abdullah Ammâr el-Mavsilî, İbn Tahmân'ın ''zayıf'' ve ''muztaribü'l-hadîs''[229] olduğunu dile getirmiştir.[230]

İbn Hazm, İbn Tahmân'ın ''zayıf'' olduğunu ifade etmiştir.[231]

İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde İbn Tahmân'ın durumunun ''müştebih/şüpheli'' olduğunu bazı yönleriyle sika râvîler arasında, bazı yönleriyle zayıf râvîler arasında olduğunu söylemektedir.[232]

İbn Tahmân'ı cerh edenlerin başında gelen Muhammed b. Abdullah Ammâr el-Mavsilî'nin İbrahim b. Tahmân hakkında zayıf ve muztaribü'l-hadîs dediği Salih Cezere'ye iletildiğinde Salih Cezere'nin tepkisi şu olmuştur: ''*İbn Ammâr, İbrahim b. Tahmân'ın hadîslerini nerden biliyor ki? İbrahim b. Tahmân'ın sadece bir hadîsinden haberdar oldu o hadîs de: Toplanılan ilk Cuma Cüvasa mevkisi hadîsidir*. Salih Cezere devamla *Ammâr'ın gördüğü sened Muâfâ-İbn Tahmân-Muhammed b. Ziyâd-Ebû Hureyre'den oluşmaktadır. Ammâr sened zincirindeki Muhammed b. Ziyâd nedeniyle böyle bir yargıya varmıştır lakin bu İbrahim b. Tahmân'ın değil (ondan bir önceki râvî) Muâfâ'nın hatasıdır. Bu hadîs bir topluluk tarafından başka bir kanalla Ebû Cemre ve İbn Abbâs'tan nakledilmiştir. Muâfâ, Muhammed b. Ziyâd'ın ismini vermek de tek başına kalmaktadır*.''[233]

---

[229] Hadîsinde uyumsuzluk vardır. Bkz. Ahmet Yücel, **Hadîs Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, İfav, 2. bs. 2014, s. 145.

[230] İbnü'l Cevzî, **Kitabü'd-duafâ ve'l-metrûkîn**, Thk. Ebü'l-Fida Abdü'l-Gazî, 3 c., Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, 1986, C. I, s. 36; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şâhîn, **Târîhü esmâi'd-düafâ ve'l-kezzâbîn**, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, y.y., 1989, s. 49; İbn Şâhîn'in diğer bir eserinde Yahya b. Maîn'in Tahmân için sika ve ve sâlih dediğini nakledilmiştir. Bkz. İbn Şâhîn, **Târîhü esmâi's-sikât**, Thk. Subhi es-Sâmirî, Kuveyt, ed-Dârü's-selefiyye, 1984, s. 32; Zehebî, **el-Muğnî**, s. C. I, s. 51; Zehebî, **Mîzân**, C. I, s. 38.

[231] Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l âsâr**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaâtü'n-nahde, Mısır, 1928, C. X, s. 277.

[232] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VI, s. 27.

[233] İbn Hacer, **Tehzîbü't-tehzîb**, C. I, s. 130.

Salih Cezere'nin, işaret ettiği bu hadîs Kütüb-i tis'a içinde Buhârî'nin *Sahîh*'inde iki yerde[234] Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde bir yerde[235] İbn Tahmân-Ebû Cemre-İbn Abbâs kanalıyla Muhammed b. Ziyâd olmaksızın aktarılmaktadır.

Nesâî'nin kütüb-i tis'a dışında değerlendirilen *es-Sünenü'l-Kübrâ'*sında ilgili rivâyet bir yerde[236] Muhammed b. Abdullah b. Ammâr-Muâfâ-İbn Tahmân-Muhammed b. Ziyâd-Ebû Hureyre kanalıyla zikredilmektedir.

Muhammed b. Abdullah Ammâr el-Mavsilî'nin, İbn Tahmân'ı cerh gerekçesi Salih Cezere'nin ifade ettiği husussa; Salih Cezere'nin, Muâfâ ve Muhammed b. Ziyâd ile ilgili açıklamaları ve bu minval üzere yukarıda hadîsin başka tariklerini göstermemiz dikkate alınırsa Ammâr el-Mavsilî'nin cerh gerekçesinin isabetsiz bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Muhammed b. Abdullah Ammâr el-Mavsilî'nin, İbn Tahmân ile ilgili olarak o hüccettir diyerek güvenirliliğini dile getirdiği rivâyeti de mevcuttur.[237]

İbn Tahmân'ı cerhedenlerin sayısı oldukça azdır ve kanaatimizce mürciî olduğu düşüncesi ön plandadır. Zehebî de düşüncemizi desteleyecek şekilde şu soruyu yöneltmektedir: *''İbrahim b. Tahmân Sahihayn ricâlinden sika, mutkin bir şahsiyettir ve mürciîdir. Değeri yüksek bu âlim bir konuda hata etti (mürciî oldu) diye güvenilir hadîs rivâyeti zayıf kabul edilip değeri düşürülebilir mi?*''[238]

Ahmed b. Hanbel'in oğlu onun cerh ve ta'dîl durumunu ifade bağlamında: ''*Babam onun için Sahîhü'l-hadîs dedi* –ifadesinin hemen arkasından- *ama onu mürciî olarak görüyordu*''[239] diye belirtmesi de kanaatimizi pekiştirmektedir.

[234]**Buhârî**, Cuma, 11; Megâzî, 69.
[235]**Ebû Dâvûd**, Salât, 216.
[236] Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübra**, II, 258.
[237] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300
[238] Zehebî, **er-Rüvâtü's-sikât**, Thk. M. İbrahim el-Mavsılî, Beyrut, Dârü'l-beşâirü'l-İslamiyye, 1992, s. 35; Ayrıca bkz. Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 113'te üç nolu dipnot: İbn Hibbân ve diğerlerinin onu tazyîf etme nedenleri İbn Tahmân'ın mürciî olmasıdır.
[239]el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 17.

2. Ta'dîli ile ilgili görüşler

Öğrencisi ve büyük Muhaddis Abdullah b. Mübârek, İbn Tahmân hakkında ''sahîhü'l-kütüb''[240], ''sahîhü'l-hadîs''[241] ve ''sebt fi'l-hadîs''[242] ifadelerini kullanarak güvenirliliğine işaret etmiştir. Abdullah b. Mübarek ayrıca İbn Tahmân'ın hadîs hafızı olduğunu belirtmiştir.[243]

Yahya b. Maîn, İbn Tahmân hakkında bir rivâyette ''la be'se bih''[244] bir diğerinde ''leyse bihi be'sun''[245] yani kendisinde sorun yoktur ifadelerini kullanmıştır. Söz konusu ifadeler Yahya b. Maîn tarafından sika anlamında kullanılmaktadır. Yahya b. Maîn, bir kişiye leyse bihi be'sun demişsem o sikadır onun rivâyetini alın demiştir.[246] Yahya b. Maîn'e, Ali b. Havşeb hakkında sorulduğunda la be'se bih cevabını vermiş kendisine niçin sika demedin diye sorulduğunda; dedim ya işte demiştir.[247]

Yahya b. Maîn bu lafızlar dışında İbn Tahmân'ın ta'dîli için daha açık lafızlarda dile getirmiştir. İbn Tahmân için o ''sâlihü'l-hadîs''[248], ''sika''[249] ve ''sâlihtir''[250] ifadelerini kullanmıştır.

Ahmed b. Hanbel de kendisi için olumlu birçok ifade kullanmıştır. O ifadelerden tespit edebildiğimizden bazıları şunlardır: ''Sahîhü'l-hadîs''[251],

---

[240] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. II, s. 208.
[241] İbn Hacer, **Tehzîbü't-tehzîb**, C. I, s. 129.
[242] İbn Hibbân, **es-Sikât**, C. VI, s.27; el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VI, s. 516.
[243] Moğultay, , **a.g.e.**, C. I, s. 221.
[244] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. II, s. 107.
[245] el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 18.
[246] el-Hatîb Bağdâdî, **el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye**, Thk. Ahmed Ömer Haşim, y.y., 1985, s. 22.
[247] Ebû Zür'a ed-Dımaşkı, **Târîhü Ebî Zür'a ed-Dımaşkı**, Thk. Halil el-Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1996, s. 177.
[248] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn, **Min Kelâmi Ebî Zekeriyya Yahya b. Maîn fi'r –Ricâl (Rivâyetü el-Heysem b. Tahmân),** Thk. A. Muhammed Nur Seyf, Mekke, Dâirü'l-me'mun li't-türâs, Beyrut, t.y., s. 52.
[249] Yahyâ b. Maîn, **Yahya b. Maîn ve Kitâbühü't-Târîh (Rivâyetü'd- Dûrî)**, Thk. A. Muhammed Nur Seyf , 4 c., Mekke, Merkezü'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâü't-türâsi'l-İslâmî, 1979, C. IV, s. 355.
[250] İbn Şâhîn, **Târîhü esmâi's-sikât**, C. I, s. 232.
[251] Ahmed b. Hanbel, **SüâlâtEbî Dâvûd es-Sicistânî li'l-İmam Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-rüvât ve ta'dîlihim**, Thk. Z. Muhammed Mansur, Medine, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1994, s. 359.

‘‘mukârib’’[252] hadîsi güvenilir râvîlerin hadîsine yakındır[253] anlamına gelen bu ifadeyi Ahmed b. Hanbel sika ile birlikte zikretmiştir.[254]

Abdurrahman b. Ahmed b. Hanbel babası Ahmed b. Hanbel’in, İbn Tahmân hakkında ‘‘sika fi’l-hadîs’’ ve Ebû Ca’fer er-Razî’den hadîs yönüyle daha güçlü bir kişi olduğunu söylediğini dile getirmiştir.[255]

Abdurrahman b. Ahmed b. Hanbel diğer bir rivâyette babasının ‘‘sadûkun hasenü’l-hadîs’’ diyerek güvenirliliğine işaret ettiğini belirtmiştir.[256]

İclî, İbn Tahmân ile ilgili olarak ‘‘la be’se bih’’[257] ifadesini kullanmıştır. İclî bu lafzı bazen çok güvenilir değil ama hadîsi (takviye için) yazılabilir anlamında,[258] bazen güvenilir olmadığına delalet eden lafızlarla,[259] bazen sika olduğunu vurgulayan lafızlarla birlikte[260], bu kelimeyi en fazla kullanımı hiçbir değer yargısı belirtmeden sadece ilgili lafzı vererek olmuştur.[261]

İclî, İbrahim b. Tahmân için de herhangi bir değer yargısı ifade etmeden ilgili lafzı kullanmıştır. Bu ifadeyi İclî açısından sika ile hadîsi yazılabilir arasında bir derecede olduğunu, dolayısıyla İbn Tahmân’ı sikaya yakın gördüğünü belirtmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

İshak b. Rahûye, İbrahim b. Tahmân ‘‘sahîhü’l-hadîstir’’, Horâsân’da hadîs yönünden ondan daha fazla rivâyet eden yoktur demiştir.[262] Bir başka rivâyette onun

---

[252]el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 21.
[253] Ahmet Yücel, **a.g.e.**, s. 138.
[254] Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, C. I, s. 330.
[255] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 108.
[256] İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C. II, s. 115, el-Hâkim, **Marifetü ulûmî’l-hadîs**, s. 136.
[257] el-İclî **a.g.e.**,C. I, s. 211; Eserde râvînin ismi İbrahim et-Tahmânî şeklinde yazılmış, muhakkik ilgili sayfanın dipnotunda bu kişinin İbrahim b. Tahmân olduğunu belirtir. et-Tahmânî ifadesi *Târîhü Bağdâd* adlı eserde de İclî’den nakille aynı şekilde geçmektedir. Anlaşılan El-Hâtib el-Bağdâdî de kastedilen kişinin İbrahim b. Tahmân olduğunu düşünmektedir. Bkz. El-Hâtib el-Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 19.
[258]el-İclî **a.g.e.**, C. I, 272, 342.
[259]Tedlis yapardı ifadesi ile birlikte kullanmıştır. Bkz. **A.e.,** C. I, s. 257; Diğer bir yerde zayıftı tedlis yapardı. Bkz. C. II, s. 350; Ayrıca bir râvî için onunla çağdaştım ama hiç hadîsini yazmadım demek suretiyle bkz. C. I, s. 272.
[260]**A.e.**, s. C. I, 233, C. II, s. 27, 156,
[261]**A.e.**, C. I, s. 194, 200, 211, 213, 217.
[262]Zehebî, **el-İber**, C. I, s. 185; İbnü’l-İmâd, **a.g.e.**, C. II, s. 286.

için ‘‘sika’’, rivâyeti güzel, sem’a’ı (hadîs bilgisi) fazla[263] ‘’hasenü’l hadîs ve sadûk’’[264] dediği rivâyet edilmiştir.

el-Cûzcânî *Ahvâlü’r-ricâl* isimli eserinde İbn Tahmân’ın fazıl bir insan olduğunu dile getirmiştir.[265]

Ebu Hâtim er-Razî: ‘Horâsân’da iki tane mürciî ve sika şeyh vardır biri Ebû Hamza diğeri İbrahim b. Tahmân’dır diyerek sika olduğuna vurgu yapmıştır. Diğer bir rivâyette ‘‘sadûk ve hasenü’l-hadîs’’[266] diye belirtmiştir.

Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, İbrahim b. Tahmân ile ilgili olarak sâlih kişi,[267] ‘‘sika’’ ve din yönünden sâlih, ‘‘mutkin’’[268] diyerek onu ta’dîl etmiştir.

Osman b. Saîd ed-Dârîmi, İbn Tahmân’ın güvenilir oluşu bağlamında ‘‘*O sikadır, imamlar onun hadîsini arzulamaktan geri kalmıyorlar, hadîsine rağbet ediyorlar ve İbrahim b. Tahmân’ın sika oluşunu onaylıyorlar*’’[269] diyerek ta’dîl ettiğini açıkça beyan etmiştir.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî de İbrahim b. Tahmân’ın ‘‘sika’’ olduğunu zikretmiştir.[270]

Ebû Zür’a er-Râzî, İbn Tahmân ile ilgili olarak açık bir ifade kullandığına kaynaklarda rastlayamamakla birlikte onun hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır: ‘‘*Ahmed b. Hanbel’in yanındaydım. Ahmed b. Hanbel yaslanıyor halde iken İbrahim b. Tahmân’ın ismi anıldı ve o hemen doğrulup toparlandı ve salihler anıldığında yaslanmak yakışık almaz dedi*’’[271] Ebû Zür’a’nın, çok önemsediği Ahmed b. Hanbel’in bu tavrına şahit olması ve aktarması Ebû Zür’a’nın da İbn Tahmân hakkında olumlu düşündüğünü akla getirmektedir.

---

[263]Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 111; Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 380.
[264]Moğultay, **a.g.e.**, C. I, s. 226.
[265]Ebû İshak İbrâhim b. Yakub b. İshak es-Sa'di Cûzcânî, **Ahvâlü’r-ricâl**, Thk. Subhi es-Sâmarrâî, Beyrut, Müessetü’r-risâle, t.y., s. 209.
[266]el-Bâcî, **a.g.e.**, C. I, s. 346; Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 111; Zehebî;**el-Kâşif**, C. I, s. 76; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-tehzîb**, C. I, s. 129.
[267]İbnü’l-Cevzî, **ed-Duafâ**, C. I, s. 36.
[268]İbnü’l-Cevzî, **el-Muntazam**, C. VIII, s. 265.
[269] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 120; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-tehzîb**, C. I, s. 129.
[270] Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 111.
[271] Zehebî, **Târîhu’l-İslâm** C. IV, s. 300; **Tezkiratü’l-huffâz**, C. I, s. 213.

Muhammed b. Cezere, İbn Tahmân'ın ta'dîli bağlamında; ''sika'', ''hasenü'l-hadîs ve ceyyidü'r-rivâye''[272] ifadelerini kullanarak güvenilir oluşunu beyan etmiştir.

Dârekutnî de İbrahim b. Tahmân'ın ''sika'' olduğunu belirtmiştir.[273]

Yahyâ b. Eksem, İbrahim b. Tahmân'ın; Horâsân, Irak, Hicaz'ın en sikası, en seçkini ve en bilgini olduğunu dile getirmiştir.[274]

Zehebî, İbrahim b. Tahmân hakkında meşhur sika[275], İslam'ın önderlerindendir[276], sika imamlardandır[277], hadîsi hasen derecesinin altına inmemiştir[278], meşhur sadûk[279], Horâsân âlimlerinin sikalarından[280] gibi lafızlarla ta'dîl etmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî de İbrahim b. Tahmân'ı ta'dîl edenlerdendir. İbn Tahmân ile ilgili olarak gerçek olan onun ''sika ve sahîhü'l-hadîs'' olduğudur[281] ifadelerini kullanmıştır.

Yukarıda fikirlerini sunmaya çalıştığımız âlimlerin hadîs ilmindeki haklı otorite oluşları dikkate alınırsa İbrahim b. Tahmân'ın hadîs ilminde önemli ve güvenilir bir şahsiyet olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

---

[272] Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 380.
[273] Ebû Abdurrahman es-Sülemî, **Süâlât es-Sülemi li'd-Dârekûtnî**, Thk. S. Abdullah el-Humeyyid v.d., Riyad, Mektebetü'l-Melik Fahd, 2006, s. 91, 92; **Mîzân**, C. I, s. 38; Ayrıca Dârekûtnî'nin İbn Tahmân'ı sika isimler içerisinde zikrettiği eseri için bkz. Dârekûtnî, **Zikru esmâi't-tâbiîn ve men ba'dehüm mimmen sahhat rivâyetühü inde'l-Buhârî ve Müslim**, Thk. Boran Tannavi, Kemâl Yûsuf el-Hût, 2 c., Beyrut, Müessesetü'l-kütüb-i's-sekafiye, 1985, C. I, s. 56, C. II, s. 21.
[274] el-Hatîb Bağdâdî, **Târîhü Bağdâd**, C. VII, s. 14; Mizzi **a.g.e.**, C. II, s. 112; Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 381.
[275] Zehebî, **el-Muğnî**, C. I, s. 51.
[276] Zehebî, **el-Kâşif**, C. I, s. 214.
[277] Zehebî, **Târîhu'l-İslâm** C. IV, s. 300.
[278] Zehebî, **Nübelâ**, C. VII, s. 382.
[279] Zehebî, **Zikru Men Tükilleme Fih**, s. 31.
[280] Zehebî, **Mîzân**, C. I, s. 38.
[281] İbn Hacer, **Tehzîbü't-tehzîb**, C. I, s. 131; **Takrîbü't-tehzîb**, s. 90.

II. MEŞYEHATU İBN TÂHMAN ADLI ESERİNDEKİ RİVAYETLERİ

A. Eserin İsmi

Eserin ismi ile ilgili tartışmalara girmeden önce *Meşyeha* kavramı hakkında bilgi vermenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. *Meşyeha*, lügatta yaşlı demek olan "şeyh" kelimesinin çoğuludur.[282] Büyüklüğü ve saygınlığından ötürü, öğretmen ve hocaya da şeyh denilmiştir. Hadis literatüründe ıstılâh olarak meşyeha; "muhaddisin, görüştüğü, hadis aldığı veya görüşmese de kendisine icâzet vermiş olan hocalarını ve onlardan aldığı rivâyetlerini zikrettiği kitaplara" denmektedir.[283] Buna göre meşyeha, mu'cem ile aynı anlamdadır. Fakat mu'cemlerde hocalar alfabetik tertip edilirken, meşyehalarda üç ayrı tertip şekli uygulanabilir: Alfabetik, vefat tarihlerine göre veya şehirlere göre. Bunlardan şehirlere göre tertip şekli daha az kullanılmıştır.[284] Bilinen ilk Meşyeha Ebû Yûsuf Ya'kūb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî (ö.277/890)'ye aittir.[285] Tesbit edebildiğimiz kadarıyla kronolojik olarak bu eseri Kütüb-i sitte müelliflerinden olan Nesâi'nin (ö.303/915), *Tesmiyetü Meşâyih (Şüyûh)* diğer bir ismiyle *Meşyehatu Nesâi'*si takip etmektedir.[286]

Eserin ismi *Meşyeha* ile muhtevası arasında çelişki bulunduğu zira *Meşyeha* türü eserlerin; müellifin, hocalarının isimlerini temel alarak oluşturduğu eserler olduğu ama İbn Tahmân'ın eserinde böyle bir durumun bulunmadığı ve bu sebeple eserin orijinal isminin bu olamayacağı iddia edilmiştir.[287]

---

[282] Şeyh kelimesinin Meşyeha dışındaki çoğul lafızları: Şüyûh, Eşyâh, Meşâyih, Meşyûhâ bkz. Cevheri, **es-Sıhah**, C. I, s. 425.
[283] Kettânî, **a.g.e.**, s. 140
[284] Mehmet Eren, Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyaha Türü Eserler (Muhaddislerin Kaynak Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmaları.) **Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi** Güz /2005 Sayı 20. s. 21. Meşyeha-Mu'cem türü kitaplar bu iki ismin yanında Fehrese, Bernamec, Fehrese(Fihrist), Sebet gibi kavramlarla da isimlendirilmişlerdir. Eren, **a.g.m.**, s. 20-21.
[285] Eren, **Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları**, Konya, Selçuk Ünv. Yayın Komisyonu, Özgün Tasarım 1. bs. s. 408.
[286] Nesâi, **Tesmiyetü Meşâyih**, Mekke, Darü Alim el-fevâid, 2002, s. 25-26. Meşyeharla ilgili bilgi almak için bkz. Kettânî, **a.g.e.**, s. 140-142; Eren, , **a.g.e.**, s. 408.
[287] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s.11,12. Muhakkik bu değerlendirmesinde; Fesevî'nin *Meşyeha*'sının da her ne kadar 300 kadar âlimin ismini veren bir eser olduğu ifade edilmişse de günümüze ulaşan 2. ve 3. cüzlerde böyle bir sistem söz konusu olmayışını göz ardı etmiş gözükmektedir. Bu durumda Fesevî de

Eserin muhakkiki Tahir Malik buradan hareketle eserin isminin İbnü'n-Nedim'in ilk sırada zikrettiği *Kitâbü's-Sünen fi'l-Fıkh* olduğunu belirmektedir. Tahir Malik **سنن** ve **مشيخة** kelimelerinin arasında yazım benzerliği olduğunu ve zamanla ''Sünen'' ifadesinin ''Meşyeha'' ifadesine dönüştüğünü (tashife uğradığını) beyan ederek görüşünü temellendirmektedir.[288] Sünen ve Meşyeha kelimelerinin hem harf sayılarını hem Meşyeha kelimesinin ilk ve son harflerinin yazılış şeklini göz önünde bulundurduğumuzda böyle bir dönüşüm iddiası pek isabetli görünmemektedir.

Ebu Abdurrahman et-Tâî, Tahir Malik'in bu görüşünün hatalı olduğunu, eserin isminin *Meşyeha* veya *Sünen* değil *Nüshatü İbn Tahmân* olup iki cüzden oluştuğunu ifade etmiştir. et-Tâî eserin ilk cüzünde *Nüsha* ve *İbn Tahmân* kelimelerine dikkatlice bakılırsa aralarında bir iç içe geçmişliğin ve yıpranmışlığın farkedileceğine zamanla ismin rutubet vb. nedenlerle silindiğine ve sonra bu durumu düzeltmek isteyen biri tarafından daha da bozulduğuna vurgu yapmıştır. Muhaddis el-Elbânî'den önce kimsede *Meşyeha* isminin kullanımını görmediğini yanlış kullanımın ez-Ziriklî ile devam ettiğini Fuat Sezgin'in de nüshanın orijinalini incelemeden yanlışı ez-Zirikli'den alıntı ile sürdürdüğünü bu durumun tek istisnasının kendisi olduğunu dile getirmiştir.[289] Özetle et-Tâî'ye göre tashif, **نسخة** kelimesinden **مشيخة** kelimesine doğru olmuştur. Aynı zamanda et-Tâî'ye göre eser müstakil bir eser olup ismi *Nüshatü İbn Tahmân*'dır.

Eserin ismi hakkında kesin bir yargıya varmak şu anlık mümkün gözükmemektedir. Eserin şayet varsa farklı nüshalarının bir gün ortaya çıkması durumunda daha sağlıklı değerlendirme yapılabileceği düşüncesindeyiz.

---

olduğu gibi aynı durumun İbn Tahmân içinde olabileceği İbn Tahmân'ın eserinin isminin herhangi bir tashife uğramamış olabileceği düşünülebilir. Bkz. Kandemir, "Fesevî", **DİA**, C. XII, s. 425.

[288]İbn Tahmân,**a.g.e.**, s. 6, 17.

[289]Abdurrahman et-Tâî, **Meşyeha'nın ismi**, (Çevrimiçi) http://www.ahlalhdeeth.com/vb/ showthread php?t=182976, 10.10.2015; İncelemeye aldığımız eserin tek râvîsi olan Hafs b. Abdullah b. Râşid es-Sülemî'nin, İbn Tahmân'dan büyük bir nüsha rivâyet ettiği bilgisi mevcuttur. Bkz. Mizzi **a.g.e.**, C. VII, s. 19. Bu bilgi et-Tâî'nin yaklaşımını bir adım öne çıkarıyor izlenimi verse de İbn Tahmân'ın da Haccâc el-Bâhilî'den bir nüsha yazmış olması (bkz. Mizzi **a.g.e.**, C. V, s. 432, İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. II, s. 200,) ama bu iki eserin farklılık arz etmesi (*Meşyeha*'nın Cehm'in fikirlerinden etkilenenleri vazgeçirmek için te'lif edildiği dikkate alınırsa; hâlihazırda olup el-Bâhilî'den alınan bir eser değil duruma göre yeniden telif edilen bir eser olduğu sonucuna varılır.) ''nüsha'' ifadesinin genel anlamda kullanıldığını göstermektedir. Eserin telif edildiği dönemde bir isminin olmayıp tarihi süreç içerisinde İbrahim b. Tahmân'a aidiyeti bağlamında *Nüshatü İbn Tahmân* denilebileceği de ihtimaller arasındadır.

B. Eserin Tanıtımı ve Genel Özellikleri

Kaydedildiğine göre İbrahim b. Tahmân'ın günümüze ulaşan ve araştırma konusu yaptığımız eserin yazma nüshası Şam'daki Zahiriye Kütüphanesi 107 numara 04[290] nolu sayfada bulunmaktadır. *Meşyeha*, içinde bulunduğu el yazmasının 236-256. sayfaları arasındadır. Toplam 21 varak olan eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ikinci bölüme göre daha hacimsiz olup bu bölümde 85 hadîs bulunmaktadır. İkinci bölüm ise 123 hadîs ihtiva etmekte olup eserdeki toplam hadîs sayısı 208'dir. Eserde herhangi bir bölüm ya da bab başlığı tarzında tasnif yoktur.

Eserin sayfa ebadı 13x15 cm.dir. Sayfalardaki satır sayısı 17-19 aralığındadır. Eserin metni içerisinde kelimeler genellikle iç içe girmiş olup nadiren kelime aralarında boşluklar vardır.[291]

İbrahim b. Tahmân bu eserini hac için çıktığı yolda uğradığı Nişâbûr'da, Cehm'in fikirlerinden etkilenenleri bu fikirlerden vazgeçirmenin hacdan daha faziletli olacağı düşüncesiyle h. 158 tarihinde telif etmiştir.[292]

Eseri İbn Tahmân'dan, öğrencisi ve kâtibi Hafs b. Abdullah, Hafs'tan oğlu ve öğrencisi Ahmed b. Hafs b. Abdullah, ondan öğrencisi Ebû Bekr Muhammed b. Abdûs almış ve eseri Horâsân'dan Şam'a h. III. asrın sonlarına doğru taşımıştır. Eser bir yandan Ahmed b. Hafs b. Abdullah'ın içinde meşhur muhaddis Ebû Davût'un da bulunduğu öğrencileri ile varlığını Horâsân'da sürdürürken, diğer yandan Ahmed b. Hafs'ın bir diğer öğrencisi Muhammed b. Abdûs ile varlığını Şam'da da sürdürmüştür. Elimizdeki yazma eser Muhammed b. Abdûs'un Şam'a taşıdığı nüshanın ihtisârıdır. Eser; orijinalinin birincisi Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman b. Ahmed b. Sâbir es-Sülemî (ö. 576/1180), ikincisi Ebû Ömer

[290] Fuad Sezgin sayfa numarasını 10 olarak vermektedir. Bkz**.** Sezgin**, a.g.e.**, C.I, s. 171.
[291]Muhammed Tahir Malik bkz. İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 7; Muhammet Tahir Malik, ''Kitâbü'l-Meşyehati'l-Mez'ûme li İbrahim b. Tahmân'' **Mecelletü'l-ma'hedi'l-mahtütati'l-Arabiyye**, Kahire, C. XXII/2, 1976, s. 243.
[292]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 5, 6, 20.

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame (ö. 607/1210) tarafından toplam iki kez ihtisârı yapılarak günümüze ulaşmıştır.[293]

Eserin ilk sayfası (el yazması 236. sayfa) **الجزء الأول و الثاني من مشيخة إِبْرَاهِيم بن طهْمَان**(İbrahim b. Tahmân'ın Meşyehası 1. ve 2. cüz) ifadesi ile başlamaktadır. İkinci sayfasında (el yazmasının 237. sayfası olup eserin başlangıcıdır.) önce Besmele sonrasında Salâtü Selâm ibaresi vardır. Besmele ve Salâtü Selâm'ın ardından **أخبرنا** rivâyet lafzı ile başlanarak eseri bize ulaştıran senet zinciri aşağıdaki şekilde zikredilmiştir:

- Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman b. Ahmed b. Sâbir es-Sülemî (ö. 576/1180)
- Eş-Şerîf Ebü'l-Kâsım Ali b. İbrahim b. el-Abbâs el-Hüseynî (ö. 508/1114)
- Abdülaziz b. Ahmed el-Kettânî (ö. 466/1073)
- Ebü'l-Hasan Muhammed b. Avf b. Ahmed b. Avf (ö. 432/1040)
- Ebü'l-Kâsım el-Fadl b. Ca'fer el-Müezzin (ö. 373/983)
- Ebû Bekr Muhammed b. Abdûs en-Nisâbûrî (ö. 293/905)
- Ahmed b. Hafs b. Abdullah b. Râşid en-Nisâbûrî (ö. 258/871)
- (Bir önceki râvînin babası) Hafs b. Abdullah b. Râşid en-Nisâbûrî (ö. 209/824)
- İbrahim b. Tahmân (ö. 163/780)[294]

Eser Hamdele ve Salâtü Selâm ile bitmektedir.[295] Eserin bitimini müteakiben eserin intikali, kırâati, semâ'ı, yazımı ve ihtisârı ile ilgili bir sayfayı biraz aşkın bilgi verilmektedir.[296]

Eserin en son sayfasında (el yazması 256. sayfa) Muhammed b. Abdü'l-Ğanî'nin Zilkade 606/1209 yılında eseri yazdığı dile getirilmiştir.[297]

[293]**A.e.**, s. 8, 9; M. Tahir Malik, **a.g.m.**, s. 248.
[294]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 53, 54; M. Tahir Malik, **a.g.m.**, s. 244, 245.
[295]M. Tahir Malik, **a.g.m.**, s. 245, 299; Malik'in tahkikli neşrettiği *Meşyeha*'da böyle bir ifade bulunmamaktadır.
[296]M. Tahir Malik, **a.g.m.**, s. 299, 300; Malik'in tahkikli neşrettiği *Meşyeha*'da böyle bir ifade bulunmamaktadır.
[297]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 240; M. Tahir Malik, **a.g.m.**, s. 300.

Muhammet Tahir Malik eseri *Meşyehatü İbn Tahmân* ismiyle tahkik edip 1403/1983 yılında neşretmiştir.

C. Rivâyetlerin Konularına Göre Dağılımı

Meşyeha'da kitap ve bab başlığı bulunmadığından eserin içerdiği konuları alfabetik olarak sıralayıp tablo halinde aşağıda sunduk. Hadîslerin ait olduğu konu isimlerini belirlerken kütüb-i tis'anın benzer hadîsleri konularına göre tasnif etme yönteminden faydalanmaya çalıştık. Kütüb-i tis'a'da benzer hadîs bulamadığımız veya birkaç konuyu bir arada barındıran hadîslerde; hadîslerin ağırlıklı ve ana konusunu dikkate alarak konu isimlendirmesi yaptık. Fiten ve melâhim, eşribe ve et'ime, zekât ve sadaka gibi benzer konuları birleştirerek verdik.

Değerlendirmemizde 41 farklı konu olduğunu tespit ettik. *Meşyeha'*nın içinde en fazla bulunan konular; Hac (24), Akâid (17), Fedâilü's-Sahâbe (17), Büyu (16),Siyer/Megâzî/Menâkıb (16), Rikâk/Birr/Zühd (15), Fiten/Melâhim (11) ile ilgilidir. Bu 6 konu eserin yarısından (%55,77) fazladır.

Eserin muhakkiki sadece akaîd hadîsleri ile ilgili bir tablo düzenlemiş ve akâid ile ilgili hadîs sayısını 24 olarak vermiştir.[298] Biz bu sayıyı 17 olarak tesbit ettik. Müellifin konusunu akâid olarak belirttiği 16, 76, 82, 100, 115, 140 141, 144, 145, 148[299] numaralı toplam 10 hadîsi muhtevasını dikkate alarak biz bu kategoride değerlendirmedik. Örnek olarak muhakkik 76 numaralı hadîsi akâid konusunda değerlendirmiş, hadîsin metni : ''*Her sarhoş edici içecek haramdır.*''[300] Bu hadîsi Buhârî[301], Müslim[302] vd. muhaddislerin tasnifini dikkate alarak *eşribe* konusu içinde sunduk. Bir önceki hadîs de (75 numaralı) farklı lafızlarla aynı anlamı ifade ettiği halde[303] muhaddis bu hadîsi akâid hadîsleri tablosuna almamıştır. Muhakkikin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Sa'd b. Muaz, Ebû Zer ve tüm sahâbenin fazileti (100, 140, 141, 144, 145, 148 numaralı hadîsler) ile ilgili hadîsleri akâid kapsamında

[298]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 14.
[299]**A.e.**, s. 15.
[300]**A.e.**, s. 134.
[301]**Buhârî**, Eşribe, 3.
[302]**Müslim**, Eşribe, 7.
[303]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 133.

değerlendirmesi; hadîslerin metninden çok İbn Mâce ve Ebû Dâvûd'un *Meşyeha*'daki ilgili hadîsleri ve benzerlerini Kitabü's-sünne ve Mukaddime bölümlerinde vermeleridir. Muhakkikin aksine metnin muhtevasını dikkate alarak bu hadîsleri *fedâilü's-sahâbe* konusu içinde sunduk.

Eserde en fazla hâdisin sunulduğu konu (24 hadîs) hacdır. Namaz, oruç ve zekât konularının toplamının hac konusunun ancak yarısından biraz fazla (14 hadîs) yer teşkil etmesi; oldukça dikkat çekicidir.

Eserde konular dağınık bir durum arz etmekle birlikte *Meşyeha'*da zaman zaman konularına göre tasnif sistemi de gözlemlenmektedir. Akâid ile ilgili 12 hadîs[304], yakın konular olan siyer ve fedâilü's-sahâbe ile ilgili 17 hadîs[305], hac ile ilgili 20 hadîs[306], büyû ile ilgili 13 hadîs[307] art arda sunulmuştur.

[304]**A.e.**,83-94 (dâhil) arası hadîsler.
[305]**A.e.**,134-150(dâhil) arası hadîsler.
[306]**A.e.**, 153-172 (dâhil) arası hadîsler. Müellifin aksine 154. Hadîsi hac yerine salât konusuna dâhil ettik. Bkz. **a.e.**, s. 13, 154. Bu sebeple sayı 19'dur.
[307]**A.e.**,173-185 (dâhil) arası hadîsler.

TABLO-1:*Meşyeha'daki Hadîslerin Konularına Göre Türkçe Alfabetik Tasnifi*

Hadîsin Konusu	*Meşyeha*'daki Hadîs Numarası	Konuyla İlgili Hadîsin Toplamı
1 Akâid	18 - 21 - 64 - 83 - 84 - 85 - 86 - 87 - 88 - 89 - 90 - 91 - 92 - 93 - 94 - 105 - 108	17
2 Akdiye	79 – 198	2
3 Akîka	53	1
4 Bed'ül-Halk	48 - 82 – 114	3
5 Büyû	31 - 173 - 174 - 175 - 176 - 177 - 178 - 179 - 180 - 181 - 182 - 183 - 184 - 185 - 196 - 206	16
6 Cenâiz	26 - 27 - 28 - 36 - 197	5
7 Cennet	33 - 34 - 35 - 58 - 109 - 130	6
8 Cibril	126	1
9 Cuma (fazileti)	118	1
10 Diyât	191	1
11 Dua/Zikir	11 - 54 – 60 – 110 - 127	5
12 Edeb	81 - 95 - 99 - 111 - 122	5
13 Enbiyâ	25 – 200	2
14 Eşribe/Et'ime	55 - 75 - 76 - 98 - 119 - 203 - 204	7
15 Fedâilü'l-Kuran	202	1
16 Fedâilü'l-Medine	32 - 43 – 51	3

17	Fedâilü's-Sahâbe	6 - 44 - 59 -67- 100 - 138 - 140 - 141 - 142 - 143 -144 - 145 - 146 - 147 - 148 - 149 - 150	17
18	Ferâiz	190	1
19	Fiten/Melâhim	1 - 2 - 3 - 42 - 61 - 70 - 101 - 112 - 115 - 189 - 201	11
20	Hac	20 - 41 - 72 - 151 - 152 - 153 - 155 - 156 - 157 - 158 - 159 - 160 - 161 - 162 - 163 - 164 - 165 - 166 - 167 - 168 - 169 - 170 - 171 - 172	24
21	Hudûd	14 – 15	2
22	Itk	73 - 78 – 133	3
23	İlim	123	1
24	İsra / Mirac	8 – 199	2
25	İ'tikâf	19 – 207	2
26	Kadir Gecesi	49	1
27	Kefâret	29 – 30	2
28	Libâs	47 - 113 - 117 - 120	4
29	Lukata	4	1
30	Mescidi Nebevi Fazileti	62	1
31	Nikâh	12 - 50 - 56 - 66	4
32	Rikâk / Birr / Zühd	10 - 24 - 52 - 63 - 65 - 68 - 69 - 80 - 102 - 103 - 104 - 131 - 132 - 186 - 188	15
33	Salât	121 - 124 - 128 - 129 - 154 - 187 - 194 - 195	8
34	Savm	57 - 107 - 116	3
35	Siyer / Megâzî / Menâkıb	5 - 9 - 22 - 37 - 40 - 74 - 96 - 97 - 134 - 135 - 136 - 137 - 139 - 192 - 193 - 208	16

36	Taharet / Gusül / Vüdû	7 - 17 - 71 - 77	4
37	Tefsîr/ Kırâat	45 – 125	2
38	Tevbe	106	1
39	Tıb / Uğursuzluk	38 - 39 – 46	3
40	Zebâih / Ehli kitabın kestiği	13	1
41	Zekât / Sadaka	16 - 23 – 205	3

D. Rivâyetlerin Kütüb-i Tis'a'daki Dağılımı

Meşyeha'da yer alan 14 hadîs kütüb-i-tis'a içerisindeki hadîs kitaplarına aynı sened zinciri ile intikal etmiştir. Bu hadîslerin sayısal dağılımı; Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde (8), Nesâî'nin *Sünen*'inde (4) Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (2), Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahîh*'inde (2) kez şeklindedir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki 2 hadîs ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki 2 hadîs senet ve metin yönüyle ortak hadîslerdir. Kütüb-i tis'a içerisindeki diğer 5 hadîs kitabına *Meşyeha*'dan herhangi bir hadîs intikal etmemiştir. *Meşyeha*'daki bir hadîs ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki bir hadîste ise İbn Tahmân ve sahabi râvî aynı aradaki râvîler farklılık arz etmektedir. Bu hadîs de *Meşyeha*'dan kütüb-i tis'aya intikal eden hadîslere dâhil edilecek olursa sayı 15 olmaktadır.

el-Câmiü's-sahîh'e intikal eden iki rivâyet de Mu'allak[308] olup Buhari, doğrudan İbn Tahmân'dan rivâyette bulunmuştur. Geri kalan tüm rivâyetler muttasıldır. İbn Tahmân ve sahabi râvîsi aynı olup aradaki râvîleri farklı olan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivâyet kutsî hadîs olup geri kalan rivâyetler merfudur.

Sadece iki hadîs aynı konu (Akâid) ile ilgili olup diğer hadîsler birbirinden farklı konularla ilgilidir. Aşağıdaki tabloda kütüb-i tis'a'ya intikal eden hadîslerin *Meşyehada*'ki hadîs numaraları, kütüb-i tis'a içindeki yerleri (tahric), ortak metnin bir bölümü ve konuları birlikte sunulmuştur.

[308]İsnadın başından bir veya birbirini takiben birkaç râvîsi düşürülerek daha yukarıdaki râvîden nakledilen hadîse denmektedir. Bkz. Yücel, **Hadîs Usulü**, s. 175. Daha geniş açıklama için bkz. Ebû Zekeriyya en-Nevevî, **et-Takrîb ve't-Teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîr en-nezîr**, Thk. M. Osman el-Heşt, Beyrût, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1985, s. 37-37.

TABLO - 2 : ***Meşyeha'nın Kütüb-i Tis'a İçerisindeki Tahrîci ve Konuları***

Meşyeha'daki Hadîs Numarası	***Hadîsin Ortak Metninin Bir Bölümü***	***Hadîsin Konusu***
A) 4[309]	**وَسُئِلَ عَنِ اللُّقَطَةِ، فَقَالَ: تُعَرِّفُهَا حَوْلًا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا دَفَعْتَهَا إِلَيْهِ وَإِلَّا عَرَفْتَ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا**	Lukata
B) 18[310]	**هَلْ تَدْرُونَ مَا هَذَا؟ قُلْنَا: السَّحَابُ. قَالَ: أَوِ الْمُزْنُ. قُلْنَا: أَوِ الْمُزْنُ قَالَ: أَوِ الْعَنَانُ. قُلْنَا: أَوِ الْعَنَانُ قَالَ: فَهَلْ تَدْرُونَ مَا بُعْدُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ**	Akâid
C) 21[311]	**أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلَائِكَةِ اللَّهِ مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ**	Akâid
D) 23[312]	**مَا نَقَمَ ابْنُ جَمِيلٍ , إِلَّا أَنَّهُ كَانَ فَقِيرًا , فَأَغْنَاهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ**	Zekât/Sadaka
E) 29[313]	**إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِ أُخْتِكَ , فَلْتَرْكَبْ وَلْتُهْدِ بَدَنَةً**	Keffaret
F) 36[314]	**رُمِيَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ فِي صَدْرِهِ - أَوْ فِي حَلْقِهِ - فَمَاتَ فَأُدْرِجَ فِي ثِيَابِهِ**	Cenâiz
G) 37[315]	**أَفَاءَ اللَّهُ خَيْبَرَ عَلَى رَسُولِهِ , فَأَقَرَّهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم**	Siyer/Menâkıb/Megâzî
H) 49[316]	**كُنْتُ فِي مَجْلِسٍ بَنِي سَلِمَةَ وَأَنَا أَصْغَرُهُمْ، فَقَالُوا: مَنْ يَسْأَلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ**	Kadir Gecesi
İ) 50[317]	**مَا تَحْفَظُ مِنَ الْقُرْآنِ؟ «قَالَ: سُورَةَ الْبَقَرَةِ أَوِ الَّتِي تَلِيهَا. قَالَ:» فَقُمْ فَعَلِّمْهَا عِشْرِينَ آيَةً**	Nikâh
J) 51[318]	**وَالْمُؤْمِنُونَ تَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ , وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ , وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ , لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ , وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ**	Fedâilü'l-Medine

[309]**Ebû Dâvûd**, Lukata, 1.
[310]**Ebû Dâvûd**, Sünne, 19.
[311]**Ebû Dâvûd**, Sünne, 19.
[312]**Nesâî**, Zekât, 15.
[313]**Ebû Dâvûd**, Îmân ve'n-Nüzûr, 23.
[314]**Ebû Dâvûd**, Cenâiz, 31; **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 209.
[315]**Ebû Dâvûd**, Büyû ve'l-İcârât, 36; **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 210.
[316]**Ebû Dâvûd**, Salât, 319.
[317]**Ebû Dâvûd**, Nikâh, 31.
[318]**Nesâî**, Kasâme, 13

K) 53[319]	عَقَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ بِكَبْشَيْنِ كَبْشَيْنِ	Akîka
L) 54[320]	لَا تَدْعُوا بِالْمَوْتِ , وَلَا تَتَمَنَّوْهُ , فَمَنْ كَانَ دَاعِيًا لَا بُدَّ فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا , وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي	Dua
M) 102[321]	يَا ابْنَ آدَمَ , إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي أَغْفِرْ لَكَ كُلَّ مَا كَانَ فِيكَ , وَلَوْ لَقِيتَنِي بِقُرَابِ الْأَرْضِ خَطِيئَةً لَقِيتُكَ بِقُرَابِهَا	Rikâk
N) 119[322]	رُفِعَتْ إِلَيَّ سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى , فَإِذَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ: نَهْرَانِ ظَاهِرَانِ , وَنَهْرَانِ بَاطِنَانِ , فَأَمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ وَالْفُرَاتُ , وَأَمَّا الْبَاطِنَانِ فَنَهَرَانِ فِي الْجَنَّةِ	Eşribe
O) 194[323]	يَجْمَعُ بَيْنَ صَلَاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي السَّفَرِ، إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ، وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ	Salât

[319] **Nesâî**, Akîka, 4.
[320] **Nesâî**, Cenâiz, 2.
[321] **Ahmed b. Hanbel**, XXXV, 240.
[322] **Buhârî**, Eşribe, 12.
[323] **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 13.

E. *Meşyeha*'nın Râvîlerinin Değerlendirilmesi

Bu başlıkta İbrahim b. Tahmân'ın hadîs aldığı hocaların cerh ve ta'dîl durumu, rivâyet ettikleri hadîs sayıları ve hadîslerin konuları ve hadîslerin sahâbî râvîleri ile ilgili bilgi sunulmaya çalışılacaktır.

1. Hoca Râvîlerinin Değerlendirilmesi

İbrahim b. Tahmân, *Meşyeha'*da 50 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. Katâde'den yapılan rivâyetlerle ilgili muhakkikin; ilk râvînin Katâde değil de Haccâc el-Bâhilî olduğu değerlendirmesi dikkate alınırsa[324] bu sayı 49 olmaktadır.

İbn Tahmân eserin ilk bölümünde 22 hoca râvîden rivâyette bulunmuştur. Bunlardan 7 tanesi ikinci bölümde de yer almaktadır. Sadece ilk bölümde rivâyette bulunduğu hoca râvî sayısı 15, sadece ikinci bölümdeki hoca râvî sayısı 21 olup toplamda ikinci bölümdeki hoca râvî sayısı 28'dir.

İbn Tahmân'ın en fazla rivâyette bulunduğu isimler; Abbâd b. İshâk (24) Musâ b. Ukbe (23), Katâde ve Haccâc el-Bâhilî (20)[325], Mâlik b. Enes (16), el-Hasan b. Umâra (14), Matar el-Verrâk (11), Eyyûb es-Sahtiyânî (8), Simâk b. Harb (8), Şu'be b. Haccâc (6), Ebu'z-Zübeyr (6), el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb (6) ve Yahya b. Saîd (5)'tir. İbn Tahmân 23 râvîden ise sadece bir tane hadîs rivâyet etmiştir.

Eser râvî isimleri ve rivâyetlerinin bulunduğu yerler açısından dağınıklık arz etmekle birlikte zaman zaman Meşyeha özelliği de göstermektedir. Ebu'z-Zübeyr'in[326], Hişâm b. Hassân el-Kurdusiyyü'nün[327] tüm hadîsleri art ardadır. Matar b. el Varrâk'ın[328], Simâk b. Harb'in[329] bir hadîs hariç rivâyetleri peşi sıra zikredilmiştir.

---

[324] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 108.
[325] İki Râviyi birlikte sunmamızın gerekçesi için 333. dipnota bkz.
[326] **A.e.**, 36-41 (dahil) arası hadîsler
[327] **A.e.**, 107-110 (dahil) arası hadîsler
[328] **A.e.**, 27-35 (dahil) arası hadîsler, diğer rivâyeti 170 numaralı hadîs.
[329] **A.e.**,10-18 (15 hariç) arası hadîsler.

İbrahim b. Tahmân'ın *Meşyeha*'da rivâyette bulunduğu hocalarını, cerh ve ta'dîl açısından İbn Hacer el-Askalâni'nin *Takrîbu't-Tehzîb* adlı eseri çerçevesinde inceledik.[330] Bu eseri tercih sebebimiz eserin bu konuda net ve özet bir yöntem takip etmesidir. Bu eserde yer almayan iki râvî için ilgili dipnotlarda belirterek diğer ricâl kitaplarından istifade ettik.

İbn Tahmân'ın 50 hocasından; 3'ü zayıf, 1'i zayıf ve metrûk, 3'ü metrûk, 1'i münker ve metrûk, 1'i mechûl olmak üzere toplam 9 hocası cerhedilmiştir. Cerhedilen hocalarından el-Hasan b. Umâra hariç 8'inin sadece bir rivâyeti vardır. el-Hasan b. Umâra'nın 14 rivâyeti ile cerhedilen hocaların toplam 22 rivâyeti vardır ve bu da eserin %10,5'idir. 10 râvî için sadûk, 28 râvî için kimi zaman sadece sika kimi zaman sika ifadesinin yanında sebt, imam, fâkih, mutkin, hafız, emirü'l-mü'minin ifadelerinden biri veya birkaçı kullanılarak toplam 38'i ta'dîl edilmiştir. 2 Râvî için kısmen cerh sayılabilecek leyyinü'l-hadîs ifadesi kullanılmıştır.[331]

Aşağıdaki tabloda İbn Tahmân'ın hocalarının cerh ve ta'dîl durumu, hocalarından rivâyet ettiği hadîsler ve konuları alfabetik olarak sıralanmıştır.

---

[330] İbn Hacer râvîleri cerh ve ta'dîl durumlarına göre on iki tabakaya ayırmıştır. 1. Sahâbe, 2. **افعل**kalıbıyla ta'dîl edilenler, **أوثق الناس** gibi; veya aynı ta'dîl lafzının ya da mana olarak aynı ta'dîl lafzının tekrarıyla methedilenler, **ثقة ثقة** ya da **ثقة حافظ** gibi, 3. Tek ta'dîl lafzıyla methedilenler, **ثقة, متقن** veya **ثبت** veya **عادل** gibi, **4.** Durumu ilk üç dereceden biraz daha aşağıda râvîlere **لا باس به , صدوق** veya **ليس به باس** lafızları ile işaret eder. 5. Durumu dördüncü tabakadan biraz daha aşağı olan râvîlere **صدوق سيئ الحفظ, صدوق يهم** veya **له اوهام** veya **يخطئ** veya **تغير بأخرة** – ömrünün sonlarında hıfzında değişme olmuştur. Bu lafızlara Şiîlik, kaderîlik ve mürciîlik cehmiyye gibi bidat türünden biriyle, bu fikirlerin davetçisi olduğunun beyanıyla, itham edilmek de dâhil edilir. 6. Rivâyet ettiği hadîs az olup bundan dolayı hadîsi terkedilmemiş ve hadîsinin mutâbiî bulunan râvîlerdir. Bu râvîlere**مقبول**lafzı ile işaret eder, şayet hadîsinin mutâbiî yoksa **لين الحديث**' dir. 7. Birden çok kimse kendisinden rivâyette bulunmakla beraber tevsîk edilmemiş olan râvîlere **مستور** veya **مجحول الحال** lafızları ile işaret eder. 8. Hakkında muteber bir tevsîk bulunmayıp, sebebi açıklanmadan cerh edilen râvîler. **ضعيف** lafzı bu râvîlere işaret eder. 9. Sadece bir kişinin ondan rivâyette bulunduğu ve tevsîk edilmemiş râvîler. **مجهول** lafzı onlar içindir. 10. Hakkında muteber bir tevsîk olmamakla beraber yaralayıcı bir ifadeyle zayıf kabul edilen râvîlere **متروك** veya **متروك الحديث** ile işaret eder**,** 11. Yalancılıkla itham edilenler. Onlara **متهم** veya **متهم با الكذب** denilir.12. Yalancı ya da uydurmacı gibi isimlendirilenler. **الكذب** veya **الوضع** gibi Bkz. İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, C. I, 18; İkinci ve üçüncü tabakada yer alan râvîlerin hadîsleri birinci dereceden sahihtir ve çoğunluğu Sahihayn'da yer alır. Dördüncü tabakadan olan râvîlerin hadîsleri ikinci dereceden sahihtir. Bunların hadîslerini Tirmîzî "hasen" kabul eder, Ebû Dâvûd onlar hakkında sükût eder. Bunların dışındakilerin hadîsleri "merdûd" kabul edilir; fakat beşinci ve altıncı tabakadan olanların hadîsleri birbirini desteklerse kuvvet kazanır ve "hasen li ğayrihi" olur. Yedinci tabaka ve aşağısının hadîsleri münkerden mevzuya doğru sıralanmak üzere zayıf kabul edilir. Bkz. Ahmed Muhammed Şakir, **el-Bâisü'l-hasîs şerhu ihtis'ari ulûmi'l-hadîs**, Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y., s. 100, 101.

[331] Bir üst dipnottaki 6. Madde ve onunla ilgili değerlendirme dikkate alınmalıdır.

TABLO - 3: *Meşyeha'daki Hoca Râvîlerin Cerh ve Ta'dîl Durumu*

Hoca Râvîler	Rivâyet Ettikleri Hadîsler ve Konuları	Cerh-Ta'dîl Durumları
Abbâd b. İshâk (24 Adet Rivâyet)	Akâid (86) Bed'ül Halk (48) Büyu (176,179) Fedâilül Medine (43) Fedâilüs Sahâbe (6,44,147,148,149) Fiten/Melâhim (1,2,3,42), Hac (172) Hudud (15) İsra/Mirac (8) Kadir Gecesi (49) Lukata (4) Rikâk/Birr/Zühd (132) Salât (154) Siyer/Menâkıb/Megâzî (5,9) Taharet/Gusül/Vüdû (7)	Sadûk
Abdülaziz b. Abdillah b. Ebî Seleme (1 Adet Rivâyet)	Diyat (191)	Sika, Fakîh
Ali b. Zeyd b. Cüd'an (1 Adet Rivâyet)	Aşere-i Mübeşşere (67)	Zayıf
Asım b. Ebî Necûd (2 Adet Rivâyet)	Cibril(126) Kırâat (125)	Sadûk, Vehimleri Vardır.
Atâ b. es-Sâib (1 Adet Rivâyet)	Akâid (84)	Sadûk, İhtilâtı var (yaşlılığa bağlı hafıza bozukluğu)
Câbir b. Yezid el-Cu'fî (1 Adet Rivâyet)	Büyû (173)	Zayıf, Râfizî
Ebân İbn Salih (1 Adet Rivâyet)	Rikâk/Birr/Zühd(102)	Sika (çoğunluğa göre)
Ebân b. Ebî Abbâs[332] (Ayyâş) (1 Adet Rivâyet)	Rikâk/Birr/Zühd(188)	Metrûk
Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim (6 Adet Rivâyet)	Cenâiz (36) Hac (41), Siyer/Menâkıb/Megâzî(37,40), Tıb/Uğursuzluk (38,39)	Sadûk, Tedlis yapar

[332] Eserde ismi Ebân b. Ebî Abbâs olarak verilmiş araştırmalarımızda böyle bir şahıs bulamadık. Yazım benzerliği nedeniyle Ebân b. Ebî Ayyâş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple Ebân b. Ayyâş olarak değerlendirdik. Ayrıca İbn Tahmân'ın Ebân b. Ebî Ayyâş'tan başka bir rivâyeti için bkz. Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, C. VI, s. 236.

Ebu'l-Cüveyriye (1 Adet Rivâyet)	Büyû (196)	Sika
Ebû Harun el-Abdî (1 Adet Rivâyet)	İsra/Mirac (199)	Metrûk, Şiî
Ebu't-Teyyâh (1 Adet Rivâyet)	Rikâk/Birr/Zühd (69)	Sika, Sebt
el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb (6 Adet Rivâyet)	Akâid(87,88,105) Rikâk/Birr/Zühd (103,104) Tevbe (106)	Sadûk
el-Hasan b. Umâra (14 Adet Rivâyet)	Akâid (89) Büyû (182) Eşribe/Et'ime (98) Fedâilüs Sahâbe (100,140,141,142,143,144,145,146) Fiten/Melâhim (101,189) Zikir (127)	Metrûk
Enes b. Sîrîn (2 Adet Rivâyet)	Eşribe/Et'ime (55) Nikah (56)	Sika
Eyyûb es-Sahtiyânî (8 Adet Rivâyet)	Bed'ül Halk(114) Büyu (181) Fiten/Melâhim(115) Hac (153,157,163) Libâs (113) Siyer/Menâkıb/Megâzî(193)	Sika, Sebt, Hüccet, Büyük fakîh
Habîb b. Ebî Sâbit (1 Adet Rivâyet)	Edeb (99)	Sika, Fakîh, Celîl, Tedlis ve İrsal var
Haccâc el-Bâhilî (9 Adet Rivâyet)	Fedâilü'l Kur'ân(202) Fedâilü'l Medine (51) Fiten/Melâhim (201) Hac (151,160) Nikâh(50) Rikâk/Birr/Zühd(186) Salât(128,187)	Sika
Hâlid el-Hazzâi (2 Adet Rivâyet)	Büyû (183) Siyer/Menâkıb/Megâzî(192)	Sika
Hişâm b. Hassân el-Kurdûsiyyû (4 Adet Rivâyet)	Akâid (108) Cennet (109) Savm (107) Zikir (110)	Sika, İrsali var
Hişâm b. Urve (1 Adet Rivâyet)	Hac (152)	Sika, Fakîh
Hişâm b. Sâhib ed-Düstüvaiyyî (2 Adet Rivâyet)	Akâid (92) Hac (169)	Sika, Sebt
Hüseyin b. Zekvân el-Muallim (3 Adet Rivâyet)	Salât (129,194,195)	Sika

Katâde b. Diâme (11 Adet Rivâyet[333])	Akâid (64) Akîka (53) Cennet (58) Dua (60) Fedâilüs Sahâbe(59) Fiten/Melâhim (61) Mescidi Nebevi Fazileti (62) Rikâk/Birr/Zühd(52,63,65,68)	Sika, Sebt
Leys b. Süleym (1 Adet Rivâyet)	Fiten/Melâhim(112)	Sadûk, İhtilatı çok fazla, terkedilir
Malik b. Enes (16 Adet Rivâyet)	Akdiye(79) Edep(81) Eşribe/Et'ime (75,76) Hac(72,165,168,171) Itk (73,78,133) Rikâk/Birr/Zühd(80) Siyer/Menâkıb/Megâzî(74,137) Taharet/Gusül/Vüdû(71,77)	İmam, Fakîh, Mutkin, Müsbit
Mansûr b. el-M'utemir (3 Adet Rivâyet)	Akâid (83,90,94)	Sika, Sebt
Matar el-Verrâk (11 Adet Rivâyet)	Büyû(31) Cenaiz(26,27,28) Cennet(33,34,35) Fedâilül Medine(32) Hac(170) Kefâret(29,30)	Sadûk, Çok hatalı, Zayıf
Muğîre b. Muksim ed-Dabbiyyî (1 Adet Rivâyet)	Hac(167)	Sika, Mutkin, Tedlisi var
Muhammed b. Ebî Zi'b (2 Adet Rivâyet)	Cuma(fazileti 118) Fedâilüs Sahâbe(150)	Sika, Fakîh, Fazıl
Muhammed b. İshak (1 Adet Rivâyet)	Cenaiz (197)	Saduk, Tedlisi var
Muhammed b. Meysera (4 Adet Rivâyet)	Akâid(91) Akdiye(198) Edeb(111) Feraiz(190)	Sadûk, Hata yapar
Muhammed b. Ziyâd (4 Adet Rivâyet)	Cennet(130) Libâs(117) Rikâk/Birr/Zühd(131) Savm(116)	Sika, Sebt
Musa b. Ukbe (23 Adet Rivâyet[334])	Akâid(21,93) Büyû(177,178,180,206) Enbiya(25) Eşribe/Et'ime(203,204) Fedâilüs Sahâbe(138) Hac (20,155,158,164,166) İ'tikâf (19,207) Rikâk/Birr/Zühd(24) Siyer/Menâkıb/Megâzî(22,136,208) Zekât/Sadaka (23,205)	Sika, Fakih
Nasr b. Ebî Cüziyyî (1 Adet Rivâyet)	Tıb/Uğursuzluk(46)	Zayıf, Metrûk[335]

[333] Muhakkikin beyanına göre Katâde'den yapılan rivâyetler İbn Tahmân'ın hocası Haccâc el-Bâhilî kanalı iledir. 51 Numaralı hadîste Bâhilî-Katâde isnadı verilmiş sonrasında ihtisar maksadıyla Bâhilî'nin ismi zikredilmemiştir. Bkz. İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 108. Bu durumda Bâhilî'nin rivâyetleri 20'ye yükselmektedir.

[334] 20-25 (dâhil) arası hadîslerde Musa b. Ukbe'nin adı asıl nüshada yoktur. Muhakkik bir önceki hadîse (19) atıfla ve ilgili şahısların Musa b. Ukbe'nin şeyhleri olması hasebiyle köşeli parantez içinde hoca râvî olarak Musa b. Ukbe'nin ismini vermiştir.

[335] İbn Adî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 275; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, **Kitabü'duafâ ve'l-metrukîn**, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut, Müesesetü's-sekafe, 1985, s. 236.

Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer el-Hattâb (1 Adet Rivâyet)	Libâs (47)	Zayıf, Âbid
Ömer b. Saîd el-Kufî (2 Adet Rivâyet)	Edeb(122) Hac (162)	Sika
Saîd b. Abdillah el-Abdî (1 Adet Rivâyet)	Savm (57)	Mechûl[336]
Saîd b. Ebî Arûbe (2 Adet Rivâyet)	Büyû (175) Edeb (95)	Sika, Hafız, Tedlis ve ihtilatı var
Serî b. Yahya (1 Adet Rivâyet)	Enbiya (200)	Sika
Simak b. Harb (8 Adet Rivâyet)	Akâid(18) Dua (11) Hudud (14) Nikâh(12) Rikâk/Birr/Zühd(10) Taharet/Gusül/Vüdû(17) Zebâih/ehl-i kitabın kestiği(13) Zekât/Sadaka(16)	Saduk, İkrimeden rivâyetleri muztarib
Süfyân es-Sevrî (3 Adet Rivâyet)	Akâid(85) Hac(161) İlim(123)	Sika, Hafız, Fakîh, Abid, İmam, Hüccet
Süleyman el-A'meş (1 Adet Rivâyet)	Bed'ül-Halk (82)	Sika, Hafız
Şu'be b. Haccâc (6 Adet Rivâyet)	Eşribe/Et'ime(119) Hac(159) Libâs(120) Salât(121) Siyer/Menâkıb/Megâzî (96,97)	Sika, Hafız, Mutkin, Emirül-mü'minîn
Ubeydullah b. Ömer (3 Adet Rivâyet)	Büyû (184,185) Salât(124)	Sika, Sebt
Velîd b. Zirvân (1 Adet Rivâyet)	Nikâh (66)	Leyyinü'l-hadîs
Yahya b. Saîd (5 Adet Rivâyet)	Büyû(174) Fiten/Melâhim (70) Siyer/Menâkıb/Megâzî(134,135,139)	Sika, Sebt
Yahya b. et –Teymiyyî (1 Adet Rivâyet)	Tefsîr (45)	Leyyinü'l-hadîs
Yasîn ez-Zeyyât (1 Adet Rivâyet)	Hac(156)	Münker, Metrûk[337]
Yunus b. Ubeyd (1 Adet Rivâyet)	Dua (54)	Sika

[336]Buhârî, **et-Târîhü'l-kebîr**, C. III, s. 489.
[337] Buhârî, **A.e.**, C. VIII, s. 429; en-Nesâî, **Kitabü'duafâ**, s. 256.

2. Sahâbî Râvîlerinin Değerlendirilmesi

Sahâbenin -Şîa ve Râfizî gruplar dikkate alınmazsa- hepsi âdil kabul edilip cerhe tâbi tutulmamışlardır.[338] Bu sebeple araştırmamızda onların hepsini hadîs rivâyetinde âdil kabul edip cerh ve ta'dîl yönünden değerlendirmeye tâbi tutmadık. *Meşyeha'*da 51 farklı sahâbînin rivâyeti bulunmaktadır. En fazla rivâyeti bulunan sahâbîler: Abdullah b. Ömer (37), Ebû Hureyre (37), Abdullah b. Abbâs (21), Hz. Aişe (20), Ebû Saîd el-Hudrî (11), Enes b. Malik (10), Câbir b. Abdullah (9), Sâ'd b. Ebi Vakkas (6)'tır. Bu sekiz sahâbî eserin yaklaşım ¾'ünü rivâyet etmişlerdir. 34 sahâbî ise sadece bir tane hadîs rivâyet etmiştir.

Eserin ilk bölümünde 29 sahâbî rivâyette bulunmuştur. Bunlardan 12 tanesi ikinci bölümde de yer almaktadır. Sadece ilk bölümde rivâyette bulunan sahâbî sayısı 17, sadece ikinci bölümdeki sahâbî sayısı 22 olup toplamda ikinci bölümdeki sahâbî râvî sayısı 34'tür.

İki hadîste tâbiînden olan râvî doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyette bulunmaları (mürsel) nedeniyle sahâbî râvî bulunmamaktadır.[339] Bir hadîste iki sahâbî ravî rivâyette bulunmuştur.[340] 195 Numaralı hadîste sahâbî râvînin ismi belirtilmeyip ''men/birisi'' diye belirsiz bırakılmıştır.[341]

Aşağıdaki tabloda sahâbî râvîlerin rivâyet ettiği hadîsler sahâbî isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmış ve eserdeki hadîs numarası ile birlikte sunulmuştur.

[338]İbnü's-Salah, **a.g.e.**, s. 56; en-Nevevî, **et-Takrîb**, s. 50; Cemâlüddîn el-Kâsımî, b. Muhammed Saîd b. Kāsım ed-Dımaşkī, **Kavâi'dü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs**, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1961, s. 141-143; Sahâbenin adaleti konusunda kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Mustafa Ertürk, **Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadîsleri Örneği)**, Ankara, Fecr yay., 2011, s. 296-306.
[339]İbn Tahmân, **a.g.e.**, 15, 64 numaralı hadîsler.
[340]**A.e.**,150 numaralı hadîs.
[341]**A.e.**, s. 227.

TABLO - 4: *Meşyeha'daki Sahâbî Râvîlerin Rivâyetleri*

Sahâbî Râvî	Rivâyet Ettikleri Hadîslerin *Meşyeha*'daki Numaraları	Toplam Rivâyeti
1) Abbâs b. Abdülmuttalib	18	1
2) Abdullah b. Abbâs	10 - 11 - 12 - 13 - 26 - 27 - 28 - 29 - 30 - 41 - 45 - 53 - 79 - 96 - 97 - 123 - 146 - 159 - 161 - 170 - 194	21
3) Abdullah b. Amr b. el-As	61	1
4) Abdullah b. Ömer	9 - 19 - 47 - 77 - 84[342] - 90 - 113 - 124 - 128 - 136 - 138 - 144 - 147 - 153 - 154 - 155 - 157 - 158 - 164 - 166 - 173 - 176 - 177 - 178 - 179 - 180 - 181 - 184 - 185 - 188 - 201 - 203 - 204 - 205 - 206 - 207 - 208	37
5) Abdullah b. Üneys	49	1
6) Abdurrahman b. Avf	6	1
7) Abdurrahman b. Cerhed	81	1
8) Abdurrahman b. Sehl	42	1
9) Adî b. Hatim	16	1
10) Aişe b. Ebû Bekir	2 - 5 - 17 - 20 - 40 - 72 - 74 - 75 - 76 - 111 - 134 - 150[343] - 151 - 152 - 160 - 162 - 163 - 171 - 172 - 197	20
11) Alî b. Ebî Talib	51 – 83	2
12) Ammar b. Yasir	98	1
13) Amr b. As	1	1
14) Berâ b. Âzib	198	1
15) Bilal b. Haris b. el-Müzeni	24	1

[342] Müstensih İbn Ömer'in ismini açıkca yazmamış, muhakkik tashih etmiştir.
[343] Hz. Osman ile müşterek olarak rivâyet etmiştir.

16) Câbir b. Abdullah	21 - 36 - 37 - 38 - 39 - 140 - 141 - 142 - 193	9
17) Cerir b. Abdullah	14	1
18) Cündüb b. Abdullah	187	1
19) Ebû Bekre Nüfey es-Sekâfî	114 – 115	2
20) Ebû Hureyre	8 - 22 - 23 - 25 - 32 - 33 - 34 - 35 - 50 - 57 - 65[344] - 78 - 80 - 87 - 88 - 89 - 93 - 103 - 104 - 105 - 106 - 108 - 109 - 110 - 116 - 117 - 118 - 122 - 127 - 129 - 130 - 131 - 133 - 148 - 191 - 196	37
21) Ebû Kebşe Veya[345]Sevbân	63	1
22) Ebû Mesud el-Ensârî	189	1
23) Ebû Saîd el-Hudrî	56 - 68 - 92 - 94 - 100 - 120 - 137 - 145 - 149 - 169 – 199	11
24) Ebû Zer	62 – 102	2
25) Ebü'd-Derdâ	202	1
26) Ed-Dahhâk İbn Süfyan	190	1
27) El-Hâris el-Eşârî	200	1
28) El-Misver b. Mahreme	156	1
29) Enes b. Malik	54 - 55 - 58 - 59 - 60 - 112 - 119 - 121 - 132 - 186	10
30) Hâris b. Sa'd	86	1
31) Hekîm b. Hizâm	183	1
32) Huzeyfe İbn Yemân	101	1
33) İbn Mesûd	82 - 85 - 126	3
34) İmran b. Husayn	31 - 69	2

[344] Müstensih Ebu Hureyre'nin ismini açıkca yazmamış, muhakkik tashih etmiştir.
[345] Bir önceki râvî sahabînin ismini tam hatırlamadığı için ev (veya) edatı kullanmıştır. İki sahâbîden biri rivâyet etmiştir.

35) Ka’b b. Malik	175	1
36) Ka’b b. Ucre	167 - 168	2
37) Ma’mer b. Abdullah	182	1
38) Meymune b. Hâris	66 - 71	2
39) Mikdad b. Esved	99	1
40) Muâviye b. Ebû Süfyân	95	1
41) Osman b. Affân	150[346]	1
42) Ömer b. Hattâb	91	1
43) Sâ’d b. Ebi Vakkas	7 - 43 - 44 - 48 - 70 - 139	6
44) Saîd b. Âmir	46	1
45) Saîd b. Zeyd	67	1
46) Semüre b. Cündüb	52	1
47) Ubey b. Ka'b	125	1
48) Ukbe b. Âmir	192	1
49) Ümmü Seleme	3 - 73 - 143	3
50) Zeyd b. Sâbit	174	1
51) Zeyd b. Saîd el-Cühenî	4 - 135	2

[346] Hz. Aişe ile müşterek olarak rivâyet etmiştir.

3. Müphem[347] Râvîler

Meşyeha'da râvîsi belgisiz zamirlerle veya kim olduğu tam olarak tespit edilemeyecek şekilde zikredilen 5 rivâyet bulunmaktadır. Müphem râvîlerden 4'ü tâbiîn, 1'i ise sahâbîdir.

عَنْ بَعْضِ، أَصْحَابِ ابْنِ مَسْعُودٍ (İbn Mesud'ın ashabından birisi) şeklinde sadece 85 numaralı hadîste tâbiîn râvî, müphem olarak zikredilmektedir.[348]

عَنْ بَعْضِ بَنِي أَبِي بَكْرَةَ (Ebû Bekre'nin bir oğlu) şeklinde 114 ve 115 numaralı hadîslerde iki kez zikredilmekle birlikte bir önceki hadîse göre kısmen müphemdir zira müphemlik tâbiînden olan Ebû Bekre'nin oğulları ile sınırlıdır.[349]

عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ (Büreyde'nin oğlu) şeklinde 84 numaralı meşhur Cibril hadîsinde verilmekte olup Büreyde b. el-Husayb el-Eslemi'nin iki oğlundan hangisi olduğu belirtilmemektedir. İki şıktan biri olma ihtimali ile bu hadîsteki müphemlik daha da kısmidir. Hadîsi Büreyde'nin oğulları Abdullah ve Süleyman ayrı ayrı rivâyet etmiştir.[350]

عَمَّنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (Hz. Peygamberi gören birisi) şeklinde 195 numaralı hadîste sahâbî râvî müphem olarak zikredilmiştir.[351]

F. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

1. Sıhhât Durumları

Muhakkik eserin birinci bölümünü (85 hadîsi) sıhhat durumları açısından değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Birinci bölümde 10 hasen[352], 34 sahîh[353] ve 41 zayıf derecesinde[354] hadîs olduğunu belirtmiştir.

---

[347] İsim, künye veya lakabı belirtilmeksizin sadece "fulan: falan", "racul: bir adam", "imraeh: bir kadın", "Şeyh: bir hoca/bir ihtiyar"… şeklinde zikredilen kimse. Senedde bir râvînin bu şekilde zikredilmesi, hiç zikredilmemesi gibidir; 2. Metin veya senedinde böyle bir şahıs bulunan hadîs. Bkz. Abdullah Aydınlı, **Hadîs Istılahları Sözlüğü**, İstanbul, İfav, 2013, s. 190.

[348] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 145.

[349] **A.e.**, s. 164, 165.

[350] Hadîs bazı tariklerde Abdullah b. Büreyde kanalıyla bazı tariklerde Süleyman b. Büreyde kanalıyla bazı tariklerde isim verilmeyip İbn Büreyde şeklinde rivâyet edilmiştir. **Ahmed b. Hanbel**, I, 322, 439; Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübra**, V, 259; **Tirmizî**, Ebvâbü'l-Îmân, 4; İbn Hibbân, **Sahîh**, C. I, s. 389.

[351] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 227.

Başka tariklerle 10 hasen hadîsin 7'sinin[355], 41 zayıf hadîsin 28'inin[356] sahîh olduğunu belirtmiştir. 41 Zayıf hadîsten geriye kalan 13 hadîsin 1 hadîsin hasen[357], 1 hadîsin sâbit[358], 2 hadîsin kavî[359] derecesinde olduğunu ifade etmiştir. 5 Hadîsin sadece bir râvîsinin cerh ve ta'dîl durumu ile ilgili olumlu ya da olumsuz bilgi bulunmadığını (mechulü'l-hal) diğer râvîlerinin ise sika olduğunu dile getirmiştir.[360] Muhakkik 2 hadîsin ilk râvîsinin ikinci râvîden rivâyetlerinin muztarib olduğunu belirtmiş[361], 1 hadîsin ise bir râvîsinin mechul diğer râvîsinin yalancı ve metruku'l-hadîs olduğunu vurgulamıştır.[362] Muhakkik özellikle 46 numaralı hadîsi hem isnâd yönünden hem manasının Kur'ân ve sünnetin ruhuna aykırılığı yönünden tereddütsüz zayıf görmektedir.[363]

Eserin ilk bölümünde son değerlendirmelerle birlikte 69 hadîsin sahîh, 4 hadîsin hasen, 1 hadîsin sâbit, 2 hadîsin kavî, 9 hadîsin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Zayıf hadîs sayısı eserin ilk bölümünün %10,5'ine tekabül etmektedir.

Muhakkik eserin ikinci bölümünde 3 zayıf[364], 4 sahîh[365], 1 hasen[366] olmak üzere toplam 8 hadîsin sıhhat durumuna vurgu yapmış geri kalan 115 hadîs ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

---

[352]İbn Tahmân, **a.g.e.**, 2, 3, 4, 8, 17, 24, 44, 70, 78, 84 numaralı hadîsler.
[353]**A.e.**, 5, 6, 9, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 68, 69, 71, 72,74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 83 numaralı hadîsler.
[354]**A.e.**, 1, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 57, 61, 64, 66, 67, 73, 81, 85 numaralı hadîsler.
[355]**A.e.**, 2, 3, 4, 24, 44, 78, 84 numaralı hadîsler.
[356]**A.e.**, 1, 10, 13, 14, 16, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 47, 57, 61, 64, 66, 81, 85 numaralı hadîsler.
[357] **A.e.**, 34 numaralı hadîs.
[358] **A.e.**, 50 numaralı hadîs.
[359] **A.e.**, 30-67 numaralı hadîsler.
[360] **A.e.**, 7-18-42-49-73 numaralı hadîsler.
[361] **A.e.**, 11-12 numaralı hadîsler. Başka tariklerle sahîh olan muzdarib rivâyetleri 9-10-13-14 numaralı hadîsler.
[362] **A.e.**, 43 numaralı hadîs.
[363] **A.e.**, s. 99.
[364] **A.e.**, 100, 101, 112 numaralı hadîsler.
[365] **A.e.**, 97, 108, 113, 121 numaralı hadîsler.
[366] **A.e.**, 124 numaralı hadîs.

2. Rivâyetlerin İlk Kaynağına ve İttisaline Göre Özellikleri

Bilindiği üzere hadîsler kaynağına göre; kutsî, merfû, mevkuf ve maktû olmak üzere 4 şekilde sınıflandırılmaktadır.[367]

Eserde 8 adet kutsî[368], 2 adet mevkuf hadîs[369] bulunmaktadır. Maktû hadîs ise yer almamaktadır.

Eserde mevkûf olan 13. hadîs ehl-i kitabın kestiğini helal kılmakla ilgilidir. 170 Numaralı hadîs ise lohusa bir kadının tavaf ve say hariç her türlü hac menâsikini yapmasını emretmektedir. Helal kılma ve bir ibadetin yapılış tarzını emretme bir sahâbînin kişisel görüşü olamayacağından mahiyeti dikkate alınarak[370] bu iki hadîsi hükmen merfu olarak değerlendirdik. Dolayısıyla geriye kalan 195 hadîsin ikisi hükmen olmak üzere tamamı merfûdur.

Hadîslerin ittisal özelliği bağlamında 2 mevkuf hadîs ve 2 hükmen merfû hadîsin sahâbîde kalıp Hz. Peygambere doğrudan ulaşmadığına yukarıda değindik. Eserde 15 ve 64 numaralı hadîslerde[371] tâbiînden olan râvî sahâbî râvîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamberden rivâyette bulunmuştur. Dolayısıyla bu iki hadîs muttasıl olmayıp sahâbî râvînin atlanması nedeni ile mürsel[372] kategorisindedir.

Eserde 27, 28, 141 numaralı 3 hadîs mütâba'at[373] şeklinde zikredilmiştir.[374]

---

[367] Çakan, **a.g.e.**, s. 98; Yücel, **Hadîs Usulü**, İstanbul, İfav, 2014, s. 131.

[368] İbn Tahmân, **a.g.e.**, 12, 80, 102, 103, 104, 105, 107, 127 numaralı hadîsler. 12 numaralı kutsî hadîste sahâbî râvî olan İbn Abbâs, Hz. Peygamber'i atlayarak doğrudan Allah c.c.'den rivâyette bulunmuştur. Bu teknik olarak mümkün olamayacağından munkatı olarak değerlendirmedik.

[369] 6, 165, numaralı hadîsler. 165 numaralı hadîsin merfu senedi için bkz. **Malik b. Enes**, Hac, 4; Humeydî, **Müsned**, I, 370; İbn Ebû Şeybe, **Musannef**, VIII, 69.

[370] İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî, **Mukaddimetu İbn Salah (Ma'rifetü envâ'i ilmi'l-hadîs)**, Thk. Nurettin Itr, Beyrût, Darü'l-Fikr, 1985, s. 50-51; Aydınlı, "Merfû", **DİA**, C. XXIX, s. 180; Çakan, **a.g.e.**, s. 101; Yücel, **Hadîs Usulü**, s. 136.

[371] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 67, 121.

[372] Tâbiûn neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den - s.a.v. - naklettiği hadîs. Bkz. İbn Salah, **a.g.e.**, s. 51-52; Ebu Zekeriyya en-Nevevî, **et-Takrîb**, s. 34-35; Aydınlı, **a.g.e.**, s. 213.

[373] Bir hadîsin lafızlarına veya manasına uygun başka bir hadîsin, önceki râvîsinden ayrı biri tarafından, tamamen veya kısmen aynı senedle rivâyet edilmesi, böylece bu iki hadîs ve râvînin birbirini desteklemesi. Bkz. Aydınlı, **a.g.e.**, s. 228. Örnekler ve benzer kavramlar arasındaki farklar için bkz. İbnü's-Salah, **a.g.e.**, s. 82-85; en-Nevevi, **et-Takrîb**, s. 41-42; İbn Hacer, **Nuhbetü'l-Fiker fî mustalahi ehli'l-eser**, Beyrût, Darü İbn Hazm, 2006, s. 248-250.

[374] İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 79, 80, 188.

Eserdeki hadîsler, sıhhat durumları (sahihlik oranının yüksek oluşu) ve kaynakları (tamamına yakınının merfû oluşu) açısından döneminin diğer eserlerinden farklıdır. İbrahim b. Tahmân hadîslerin sıhhat ve kaynağı açısından durumu yanı sıra ittisaline de oldukça önem vermiştir.[375]

3. Rivâyetlerinde Kullandığı Sîgalar

Hadîslerin sened zincirinde yer alan râvîlerin, o hadîsi hocalarından hangi şekilde aldıklarını (tahammülü'l-hadîs) belirtmeleri hadîs ilminde çok önem arz eden bir konudur. Hadîs ilminde metnin hangi senedle bize ulaştığı nasıl ki çok önemli ise senedin hangi sîga ile geldiği de ehemmiyet arz etmektedir. Özetle metin için senet, senet için eda sîgası vazgeçilmezdir.

Tahammül ve eda yollarının; Sema', Kırâat, İcâzet, Münâvele, Kitâbet, İ'lâm, Vasiyyet ve Vicâde olmak üzere sekiz farklı şekilde olduğu muhaddislerce ifade edilmiştir.[376]

Meşyeha'yı bize ulaştıran ve İbn Tahmân'ın öğrencisi olan Hafs b. Abdullah eserin birinci bölümüne ve ikinci bölümüne başlarken ''haddesenî'' sîgasını kullanmıştır.[377] Bu sîga Hafs'ın *Meşyeha*'yı İbn Tahmân'dan sema' yolu ile yalnız olarak aldığına delalet etmektedir.[378]

İbrahim b. Tahmân, hocalarından naklettiği rivâyetlerinde sadece iki kez ''haddesenî'' sîgasını zikretmiştir..[379] İbn Tahmân bu rivâyetler haricindeki tüm rivâyetlerinde ''den'', ''dan'' anlamına gelen ''an'' harfi cerrini eda sîgası olarak kullanmıştır.

---

[375]Seyit Ali Güşen, **İlk İki Asır Hadîs Eserlerindeki Rivâyetlerin Temel Hadîs Kaynaklarına İntikali (Fiten Rivâyetleri Örneğinde)**, İ.Ü.S.B.E., Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2014, s. 55, 56.
[376] Çakan, **a.g.e.**, s. 51.
[377]İbn Tahmân, **a.g.e.**, s. 53, 86; Ayrıca 73 ve 116 hadîslerde de **حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ** sîgası bulunmaktadır.
[378]İbnü's-Salah, **a.g.e.**, s. 128-132; Yücel, **Hadîs Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s. 89; **Hadîs Usulü**, s. 83.
[379] İbn Tahmân, **a.g.e.**,103, 104 numaralı hadîsler.

İbrahim b. Tahmân'ın hocaları, kendi hocalarından yapmış oldukları rivâyetlerinde bir kez ''ahberanî''[380] iki kez ''kâle''[381] bir kez ''semi'tü''[382] eda sîgalarını kaydetmiştir. İbn Tahmân'ın hocaları bu eda sîgaları dışında diğer tüm rivâyetlerde ''an'' eda sîgasını kullanmışlardır.

An'ane ile nakil sadece İbn Tahmân ve hocalarının kullanımı ile sınırlı olmayıp eserin tamamına yakınında zikredilmiştir.

4. Âli/Nâzil ve En Çok Kullandığı İsnâdları

Eserde âli isnâd ikilidir/sünâî ve bu şekilde 14 hadîs bulunmaktadır.[383] Nâzil isnâd ise altılıdır/südâsî ve bu şekilde 3 hadîs yer almaktadır.[384] 82 hadîs üç râvîden (sülâsî),[385] 86 hadîs dört râvîden (rübâî)[386] ve 23 hadîs beş râvîden (hümâsî) oluşan isnâdlarla rivâyet edilmiştir.[387]

Eserde en fazla kullanılan isnâd zinciri 14 kez ile İbrahim b. Tahmân – Musa b. Ukbe – Nâfi – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber şeklindedir.[388]

Bu isnâd zincirini 6 kez ile İbrahim b. Tahmân – Alâ b. Abdurrahman – Abdurrahman b. Yakub – Ebû Hureyre – Hz. Peygamber şeklindeki isnâd takip etmiştir.[389]

---

[380] **A.e.**, 23 numaralı hadîs.
[381] **A.e.**, 39, 134 numaralı hadîsler.
[382] **A.e.**, 134 numaralı hadîs.
[383] Muhakkik Ebu'z-Zübeyr'den iki isnâdlı gelen hadîsleri anane olarak değerlendirmiştir. Bkz. **A.e.**, 36, 37, 38, 39, 41 ; Katade'den rivâyet edilen iki isnâdlı hadîslerin başında Haccâc el-Bâhilî vardır; 58, 59, 60; Diğer ikili isnâdlar: 55, 116, 117, 130, 131, 199 numaralı hadîsler.
[384] **A.e.**, 2, 147, 150 numaralı hadîsler.
[385] **A.e.**, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 45, 46, 47, 53, 54, 56, 64, 65, 68, 69, 80, 87, 88, 90, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 134, 136, 138, 139, 146, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 166, 167, 171, 173, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 192, 193, 203, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.
[386] **A.e.**, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 14, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 49, 50, 51, 52, 57, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 114, 115, 118, 120, 127, 128, 132, 133, 135, 137, 140, 141, 145, 151, 154, 159, 160, 161, 165, 169, 170, 172, 174, 176, 179, 182, 187, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201 numaralı hadîsler.
[387] **A.e.**, 8, 42, 43, 44, 48, 71, 72, 84, 85, 92, 123, 129, 142, 143, 144, 148, 149, 162, 168, 175, 189, 190, 202 numaralı hadîsler.
[388] **A.e.**, 19, 155, 158, 164, 166, 177, 178, 180, 203, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.
[389] **A.e.**, 87, 88, 103, 104, 105, 106 numaralı hadîsler.

Meşyeha'da art arda aynı isnâd zinciri geldiği zaman isnâdın tamamı verilmeyip ‘‘ve bihi’’ ifadesi kullanılarak bir önceki isnâda atıf yapılmıştır.[390]

[390]**A.e.**, 12, 13, 88, 108, 109, 110, 131, 143, 144, 145, 148, 149, 178, 185, 204, 205, 206, 207, 208 numaralı hadîsler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ TİS'A'DAKİ RİVÂYETLERİ

Bu başlık altında İbrâhim b. Tahmân'ın kütüb-i tis'a çerçevesinde rivâyetleri tesbit edilip rivâyetlerinin özellikleri analiz edilecektir. Öncelikle kütüb-i sitte dışındaki rivâyetleri daha sonra kütüb-i sitte içerisindeki rivâyetleri müelliflerin ölüm tarihleri göz önünde bulundurularak kronolojik ele alınacaktır. İmam Malik'in *Muvatta*'ında İbn Tahmân'ın rivâyeti bulunmaması nedeniyle diğer sekiz meşhur hadîs eseri dikkate alınmıştır. Rivâyetlerin tahrîci, konularına göre dağılımı, hoca-öğrenci ilişkileri, edâ sîgaları ve isnâd özellikleri incelenecektir. Hadîsleri konularına göre belirlemede muhaddislerin kitap (ana konu/bölüm) ayrımlarını temel aldık. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde konulu tasnif olmaması nedeniyle Buhârî, Müslim v.d.'nin benzer hadîsleri tasnif etme yöntemini dikkate alarak konu isimlendirmesi yaptık.

I. İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ SİTTE DIŞINDAKİ RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Ahmed Bin Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ نُعَيْمِ بْنِ دِجَاجَةَ، أَنَّهُ قَالَ: دَخَلَ أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ: أَنْتَ الَّذِي تَقُولُ: لَا يَأْتِي عَلَى النَّاسِ مِائَةُ سَنَةٍ الْأَرْضِ عَيْنٌ تَطْرِفُ؟ إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَأْتِي عَلَى النَّاسِ مِائَةُ سَنَةٍ، وَعَلَى الْأَرْضِ عَيْنٌ تَطْرِفُ مِمَّنْ هُوَ حَيٌّ الْيَوْمَ» وَاللَّهِ إِنَّ رَخَاءَ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ مِائَةِ عَامٍ[391]

2- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي خَالِدٌ الْحَذَّاءُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعِيرِهِ، فَكُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ، أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَبَّرَ»[392]

[391] **Ahmed b. Hanbel**, II, 120.
[392] **Ahmed b. Hanbel**, IV, 208; **Buhârî**, Hac, 62.

3- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: صَامَ رَجُلٌ مِنَّا، وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ: ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ، فَرَفَعَهُ عَلَى يَدَيْهِ، فَشَرِبَ لِيَرَى النَّاسُ أَنَّهُ لَيْسَ بِصَائِمٍ[393]

4- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَمْشِيَ أَحَدُنَا فِي النَّعْلِ الْوَاحِدَةِ»[394]

5- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ:" رُمِيَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ فِي صَدْرِهِ - أَوْ قَالَ: فِي جَوْفِهِ - فَمَاتَ، فَأُدْرِجَ فِي ثِيَابِهِ كَمَا هُوَ، وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "[395]

6- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ قَالَ: " أَفَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ خَيْبَرَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقَرَّهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا كَانُوا، وَجَعَلَهَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ، فَبَعَثَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ رَوَاحَةَ، فَخَرَصَهَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ قَالَ لَهُمْ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ، أَنْتُمْ أَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَيَّ، قَتَلْتُمْ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَكَذَبْتُمْ عَلَى اللَّهِ، وَلَيْسَ يَحْمِلُنِي بُغْضِي إِيَّاكُمْ عَلَى أَنْ أَحِيفَ عَلَيْكُمْ، قَدْ خَرَصْتُ عِشْرِينَ أَلْفَ وَسْقٍ مِنْ تَمْرٍ، فَإِنْ شِئْتُمْ فَلَكُمْ، وَإِنْ أَبَيْتُمْ فَلِي، فَقَالُوا: بِهَذَا قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ، قَدْ أَخَذْنَا، فَاخْرُجُوا عَنَّا "[396]

7- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " يَخْرُجُ الدَّجَّالُ فِي خَفْقَةٍ مِنَ الدِّينِ، وَإِدْبَارٍ مِنَ الْعِلْمِ، فَلَهُ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً يَسِيحُهَا فِي الْأَرْضِ، الْيَوْمُ مِنْهَا كَالسَّنَةِ، وَالْيَوْمُ مِنْهَا كَالشَّهْرِ، وَالْيَوْمُ مِنْهَا كَالْجُمُعَةِ، ثُمَّ سَائِرُ أَيَّامِهِ كَأَيَّامِكُمْ هَذِهِ، وَلَهُ حِمَارٌ يَرْكَبُهُ عَرْضُ مَا بَيْنَ أُذُنَيْهِ أَرْبَعُونَ ذِرَاعًا، فَيَقُولُ لِلنَّاسِ: أَنَا رَبُّكُمْ وَهُوَ أَعْوَرُ، وَإِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كَافِرٌ - ك ف ر مُهَجَّاةٌ - يَقْرَؤُهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ كَاتِبٌ، وَغَيْرُ كَاتِبٍ، يَرِدُ كُلَّ مَاءٍ وَمَنْهَلٍ إِلَّا الْمَدِينَةَ وَمَكَّةَ، حَرَّمَهُمَا اللَّهُ عَلَيْهِ، وَقَامَتِ الْمَلَائِكَةُ بِأَبْوَابِهَا، وَمَعَهُ جِبَالٌ مِنْ خُبْزٍ، وَالنَّاسُ فِي جَهْدٍ إِلَّا مَنْ تَبِعَهُ، وَمَعَهُ نَهْرَانِ أَنَا أَعْلَمُ بِهِمَا مِنْهُ، نَهَرٌ يَقُولُ الْجَنَّةُ، وَنَهَرٌ يَقُولُ النَّارُ، فَمَنْ أُدْخِلَ الَّذِي يُسَمِّيهِ الْجَنَّةَ، فَهُوَ النَّارُ، وَمَنْ أُدْخِلَ الَّذِي يُسَمِّيهِ النَّارَ، فَهُوَ الْجَنَّةُ "، قَالَ: " وَيَبْعَثُ اللَّهُ مَعَهُ شَيَاطِينَ تُكَلِّمُ النَّاسَ، وَمَعَهُ

[393] **Ahmed b. Hanbel**, XXII, 402.
[394] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 209; **Ebû Dâvûd**, Libâs, 44.
[395] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 209; **Ebû Dâvûd**, Cenâiz, 31.
[396] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 210; **Ebû Dâvûd**, Büyû ve'l-İcârât, 36.

فِتْنَةٌ عَظِيمَةٌ، يَأْمُرُ السَّمَاءَ فَتُمْطِرُ فِيمَا يَرَى النَّاسُ، وَيَقْتُلُ نَفْسًا ثُمَّ يُحْيِيهَا فِيمَا يَرَى النَّاسُ، لَا يُسَلَّطُ عَلَى غَيْرِهَا مِنَ النَّاسِ، وَيَقُولُ: أَيُّهَا النَّاسُ هَلْ يَفْعَلُ مِثْلَ هَذَا إِلَّا الرَّبُّ " قَالَ: " فَيَفِرُّ الْمُسْلِمُونَ إِلَى جَبَلِ الدُّخَانِ بِالشَّامِ فَيَأْتِيهِمْ، فَيُحَاصِرُهُمْ، فَيَشْتَدُّ حِصَارُهُمْ وَيُجْهِدُهُمْ جَهْدًا شَدِيدًا، ثُمَّ يَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ فَيُنَادِي مِنَ السَّحَرِ، فَيَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تَخْرُجُوا إِلَى الْكَذَّابِ الْخَبِيثِ؟ فَيَقُولُونَ: هَذَا رَجُلٌ جِنِّيٌّ، فَيَنْطَلِقُونَ فَإِذَا هُمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، فَتُقَامُ الصَّلَاةُ، فَيُقَالُ لَهُ: تَقَدَّمْ يَا رُوحَ اللَّهِ، فَيَقُولُ: لِيَتَقَدَّمْ إِمَامُكُمْ فَلْيُصَلِّ بِكُمْ، فَإِذَا صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ خَرَجُوا إِلَيْهِ "، قَالَ: " فَحِينَ يَرَى الْكَذَّابُ يَنْمَاثُ كَمَا يَنْمَاثُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ، فَيَمْشِي إِلَيْهِ، فَيَقْتُلُهُ حَتَّى إِنَّ الشَّجَرَةَ وَالْحَجَرَ يُنَادِي: يَا رُوحَ اللَّهِ، هَذَا يَهُودِيٌّ، فَلَا يَتْرُكُ مِمَّنْ كَانَ يَتْبَعُهُ أَحَدًا إِلَّا قَتَلَهُ "[397]

8- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ امْرَأَةً مِنَ الْيَهُودِ بِالْمَدِينَةِ وَلَدَتْ غُلَامًا مَمْسُوحَةً عَيْنُهُ، طَالِعَةً نَاتِئَةً، فَأَشْفَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُونَ الدَّجَّالَ، فَوَجَدَهُ تَحْتَ قَطِيفَةٍ يُهَمْهِمُ، فَآذَنَتْهُ أُمُّهُ، فَقَالَتْ: يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا أَبُو الْقَاسِمِ قَدْ جَاءَ، فَاخْرُجْ إِلَيْهِ، فَخَرَجَ مِنَ الْقَطِيفَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا لَهَا قَاتَلَهَا اللَّهُ لَوْ تَرَكَتْهُ لَبَيَّنَ» ، ثُمَّ قَالَ: «يَا ابْنَ صَائِدٍ مَا تَرَى؟» قَالَ: أَرَى حَقًّا، وَأَرَى بَاطِلًا، وَأَرَى عَرْشًا عَلَى الْمَاءِ، قَالَ: فَلُبِسَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، فَقَالَ هُوَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» ، ثُمَّ خَرَجَ وَتَرَكَهُ، ثُمَّ أَتَاهُ مَرَّةً أُخْرَى، فَوَجَدَهُ فِي نَخْلٍ لَهُ يُهَمْهِمُ، فَآذَنَتْهُ أُمُّهُ، فَقَالَتْ: يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا أَبُو الْقَاسِمِ قَدْ جَاءَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا لَهَا قَاتَلَهَا اللَّهُ، لَوْ تَرَكَتْهُ لَبَيَّنَ» قَالَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطْمَعُ أَنْ يَسْمَعَ مِنْ كَلَامِهِ شَيْئًا، فَيَعْلَمُ هُوَ، هُوَ أَمْ لَا، قَالَ: «يَا ابْنَ صَائِدٍ مَا تَرَى؟» قَالَ: أَرَى حَقًّا، وَأَرَى بَاطِلًا، وَأَرَى عَرْشًا عَلَى الْمَاءِ، قَالَ: «أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟» قَالَ هُوَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» ، فَلُبِسَ عَلَيْهِ، ثُمَّ خَرَجَ، فَتَرَكَهُ ثُمَّ جَاءَ فِي الثَّالِثَةِ أَوِ الرَّابِعَةِ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي نَفَرٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، وَالْأَنْصَارِ وَأَنَا مَعَهُ، قَالَ: فَبَادَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَيْدِينَا وَرَجَا أَنْ يَسْمَعَ مِنْ كَلَامِهِ شَيْئًا، فَسَبَقَتْهُ أُمُّهُ إِلَيْهِ، فَقَالَتْ: يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا أَبُو الْقَاسِمِ قَدْ جَاءَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا لَهَا قَاتَلَهَا اللَّهُ لَوْ تَرَكَتْهُ لَبَيَّنَ» فَقَالَ: «يَا ابْنَ صَائِدٍ مَا تَرَى؟» قَالَ: أَرَى حَقًّا، وَأَرَى بَاطِلًا، وَأَرَى عَرْشًا عَلَى الْمَاءِ، قَالَ: «أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟» قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْتَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» ، فَلُبِسَ عَلَيْهِ،

[397] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 210.

فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا ابْنَ صَائِدٍ، إِنَّا قَدْ خَبَّأْنَا لَكَ خَبِيئًا فَمَا هُوَ؟» قَالَ: الدُّخُّ الدُّخُّ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اخْسَأْ اخْسَأْ» ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: ائْذَنْ لِي فَأَقْتُلَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنْ يَكُنْ هُوَ فَلَسْتَ صَاحِبَهُ، إِنَّمَا صَاحِبُهُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، وَإِنْ لَا يَكُنْ، فَلَيْسَ لَكَ أَنْ تَقْتُلَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ» ، قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُشْفِقًا أَنَّهُ الدَّجَّالُ[398]

9- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمْ شُحُومُهَا، فَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا»[399]

10- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنِ ابْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ، وَأَوْسَ بْنَ الْحَدَثَانِ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ فَنَادَيَا: «أَنْ لَا يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ»[400]

11- حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْمِنْهَالِ، عَنْ أَبِي بَرْزَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ النَّوْمِ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثِ بَعْدَهَا»[401]

12- حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: كَانَ بِي النَّاصُورُ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ»[402]

13- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي سِمَاكٌ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ، إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ»[403]

---

[398] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 213.
[399] **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 227.
[400] **Ahmed b. Hanbel**, XXV, 84; **Müslim**, Sıyâm, 145 (iki isnadla).
[401] **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 35.
[402] **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 52; **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 19; **Tirmizî**, Ebvâbü's-Salât, 274; **Ebû Dâvûd**, Salât, 179; **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 139.
[403] **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 419; 455; **Müslim**, Fedâil, 2; **Dârimî**, Mukaddime, 4.

14- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي سِمَاكُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ، إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ»[404]

15- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ، عَنْ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَقُولُ اللَّهُ: يَا ابْنَ آدَمَ، لَوْ عَمِلْتَ قِرَابَ الْأَرْضِ خَطَايَا وَلَمْ تُشْرِكْ بِي شَيْئًا، جَعَلْتُ لَكَ قُرَابَ الْأَرْضِ مَغْفِرَةً "[405]

16- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، وَأَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِمَرِيضٍ، قَالَ: «أَذْهِبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ، اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا»[406]

17- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي بُدَيْلٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لَا تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ، وَلَا الْمُمَشَّقَةَ، وَلَا الْحُلِيَّ، وَلَا تَخْتَضِبُ، وَلَا تَكْتَحِلُ [407]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Tahmân'ın 17 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Fedâil (2), Melâhim (2), Salât (2), Sıyâm (2), Siyer (2), Cenâiz (1), Ehâdîsü'l Enbiyâ (1), Hac (1), Libâs (1), Merdâ (Hasta, 1), Rikâk (1) ve Talâk (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbrahim b. Tahmân, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 7 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. Rivâyette bulunduğu hocaları: Ebu'z-Zübeyr (8), Mansur b.

[404] **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 455; 419; **Müslim**, Fedâil, 2; **Dârimî**, Mukaddime, 4.
[405] **Ahmed b. Hanbel**, XXXV, 240.
[406] **Ahmed b. Hanbel**, XXXXI, 333; **Buhârî**, Merdâ, 20.
[407] **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 205; **Ebû Dâvûd**, Talâk, 46; **Nesâî**, Talâk, 64.

Mu'temir (3), Simâk b. Harb (2), Büdeyl b. el-Meysera (1), Ebü'l-Minhâl Seyyâr b. Selâme (1), el-Hüseyin el-Muallim (1) ve Hâlid el-Hazzâ (1) kez şeklindedir. Rivâyetlerin yaklaşık yarısı Ebu'z-Zübeyr kanalıyladır.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri ise 3 farklı kişidir. Muhammed b. Sâbık (11), Yahya b. Ebî Bükeyr (4) ve Vekî' b. el-Cerrâh (2) kez şeklindedir. Rivâyetlerin büyük çoğunluğu İbn Tahmân'dan Bağdât'ta hadîs alan ve Ahmed b. Hanbel'in hocalarından olan Muhammed b. Sâbık tarafındandır.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Tahmân kanalıyla gelen rivâyetlerin tamamı muttasıl ve merfû yani müsned rivayetlerdir.

İbn Tahmân 4 rivâyette ''haddesenî''1 rivâyette ''semi'tü'' geri kalan rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan bulundukları 15 rivâyette ''haddesenâ'', 1' er rivâyette ''haddesenî'', ve''ahberanî'' eda sîgalarını kaydetmişlerdir. İbn Tahmân'ın hocaları ise tüm rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını zikretmişlerdir.

B. Dârîmi'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنْبَأَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ»[408]

2- حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هَانِئٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: «الْحَائِضُ لَا تَغْسِلُ ثَوْبَهَا، إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ دَمٌ»[409]

[408] **Dârimî**, Mukaddime, 4; **Müslim**, Fedâil, 2; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 419; 455.
[409] **Dârimî**, Tahâret, 105.

3- أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ هَانِئٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا سَأَلَ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ وَلَدِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ لِمَنْ مِيرَاثُهُ؟ قَالَ: «لِأُمِّهِ وَأَهْلِهَا»[410]

4- حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هَانِئٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنَا الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، فِي وَلَدِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ: «أَنَّهُ تَرِثُهُ عَصَبَةُ أُمِّهِ، وَهُمْ يَعْقِلُونَ عَنْهُ»[411]

5- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ قَوْمًا اخْتَصَمُوا إِلَى عَلِيٍّ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي وَلَدِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ، فَجَاءَ عَصَبَةُ أَبِيهِ يَطْلُبُونَ مِيرَاثَهُ. فَقَالَ: «إِنَّ أَبَاهُ كَانَ تَبَرَّأَ مِنْهُ، فَلَيْسَ لَكُمْ مِنْ مِيرَاثِهِ شَيْءٌ» فَقَضَى بِمِيرَاثِهِ لِأُمِّهِ، وَجَعَلَهَا عَصَبَتَهُ[412]

6- حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هَانِئٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: «السَّبْعُ الطُّوَلُ مِثْلُ التَّوْرَاةِ، وَالْمِئِينَ مِثْلُ الْإِنْجِيلِ، وَالْمَثَانِي مِثْلُ الزَّبُورِ، وَسَائِرُ الْقُرْآنِ بَعْدُ فَضْلٌ»[413]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Dârîmî'nin *Sünen*'inde İbn Tahmân'ın 6 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Ferâiz (3), Mukaddime/Fedâil (1), Fedâilü'l-Kur'ân (1) ve Taharet/Gusül (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân, Dârîmî'nin *Sünen*'inde 5 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. Rivâyette bulunduğu hocaları: Simâk b. Harb (2), Âsım b. Behdele (1), Ata b. Ebî Rebâh (1), Muğîre b. Muksim ed-Dabbî (1) ve Süleyman Ebû İshak eş-Şeybânî (1) kez şeklindedir.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri ise 2 farklı kişidir. Muaz b. Hâni el-Kaysî (3) ve Yahya b. Ebî Bükeyr (3) kez şeklindedir.

[410] **Dârimî**, Ferâiz, 24; (2994, 3008, 3011 numaralı 3 rivâyet)
[411] **Dârimî**, Ferâiz, 24; (2994, 3008, 3011 numaralı 3 rivâyet)
[412] **Dârimî**, Ferâiz, 24; (2994, 3008, 3011 numaralı 3 rivâyet)
[413] **Dârimî**, Fedâilü'l-Kur'ân, 17.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Dârîmî'nin *Sünen*'inde İbn Tahmân kanalıyla gelen rivâyetlerin 3'ü maktû, 2'si mevkûf, 1'i ise muttasıl ve merfûdur (müsned).

İbn Tahmân iki rivâyette ''haddesenâ'' bir rivâyette ''semi'tü'' geri kalan rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan bulundukları dört rivâyette ''haddesenâ'', diğer iki rivâyette ''an''eda sîgalarını zikretmişlerdir. İbn Tahmân'ın hocaları ise tüm rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını kaydetmişlerdir.

II. İBRAHİM B. TAHMÂN'IN KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَالٍ مِنَ البَحْرَيْنِ، فَقَالَ: «انْثُرُوهُ فِي المَسْجِدِ» وَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رَسُولُ صلّى الله عليه وسلم، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَيْهِ، فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ جَاءَ فَجَلَسَ إِلَيْهِ، فَمَا كَانَ يَرَى أَحَدًا إِلَّا أَعْطَاهُ، إِذْ جَاءَهُ العَبَّاسُ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَعْطِنِي، فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلًا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خُذْ» فَحَثَا فِي ثَوْبِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اؤْمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إِلَيَّ، قَالَ: «لاَ» قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ، قَالَ: «لاَ» فَنَثَرَ مِنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اؤْمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ عَلَيَّ، قَالَ: «لاَ» قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ، قَالَ: «لاَ» فَنَثَرَ مِنْهُ، ثُمَّ احْتَمَلَهُ، فَأَلْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ، ثُمَّ انْطَلَقَ، فَمَا زَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْنَا - عَجَبًا مِنْ حِرْصِهِ - فَمَا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَثَمَّ مِنْهَا دِرْهَم[414]

[414] **Buhârî**, Salât, 42; Cihâd ve's-Siyer, 172; Cizye 4.

2- حَدَّثَنَا عَيَّاشٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ، كَانَ " إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ "، وَرَفَعَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَاهُ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَيُّوبَ، وَمُوسَى بْنِ عُقْبَةَ مُخْتَصَرًا[415]

3- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ المُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ العَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ الضُّبَعِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي مَسْجِدِ عَبْدِ القَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ البَحْرَيْنِ[416]

4- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجَدَ بِالنَّجْمِ، وَسَجَدَ مَعَهُ المُسْلِمُونَ وَالمُشْرِكُونَ وَالجِنُّ وَالإِنْسُ» وَرَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَيُّوبَ[417]

5- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَبَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ سِيرِينَ، قَالَ: اسْتَقْبَلْنَا أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ قَدِمَ مِنَ الشَّأْمِ، فَلَقِيَنَاهُ بِعَيْنِ التَّمْرِ فَرَأَيْتُهُ «يُصَلِّي عَلَى حِمَارٍ، وَوَجْهُهُ مِنْ ذَا الجَانِبِ» - يَعْنِي عَنْ يَسَارِ القِبْلَةِ - فَقُلْتُ: رَأَيْتُكَ تُصَلِّي لِغَيْرِ القِبْلَةِ، فَقَالَ: لَوْلاَ أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَهُ لَمْ أَفْعَلْهُ " رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[418]

6- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنِ الحُسَيْنِ المُعَلِّمِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَةِ الظُّهْرِ وَالعَصْرِ، إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ[419]

7- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الحُسَيْنُ المُكْتِبُ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَتْ بِي بَوَاسِيرُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلاَةِ، فَقَالَ: «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ[420]

---

[415] **Buhârî**, Ezân, 86; **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 15.
[416] **Buhârî**, Cuma, 11; Megâzî, 69; **Ebû Dâvûd**, Salât, 216.
[417] **Buhârî**, Ebvâbü Sücûdi'l-Kur'ân, 5; Tefsîr, Necm, 13.
[418] **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 10.
[419] **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 13.

8- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الحَسَنِ الأَسَدِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتَى بِالتَّمْرِ عِنْدَ صِرَامِ النَّخْلِ، فَيَجِيءُ هَذَا بِتَمْرِهِ، وَهَذَا مِنْ تَمْرِهِ حَتَّى يَصِيرَ عِنْدَهُ كَوْمًا مِنْ تَمْرٍ، فَجَعَلَ الحَسَنُ وَالحُسَيْنُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَلْعَبَانِ بِذَلِكَ التَّمْرِ، فَأَخَذَ أَحَدُهُمَا تَمْرَةً، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْرَجَهَا مِنْ فِيهِ، فَقَالَ: «أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ آلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاَ يَأْكُلُونَ الصَّدَقَةَ[421]

9- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ الحَذَّاءُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ عَلَى بَعِيرٍ، كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ كَانَ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ»، تَابَعَهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ خَالِدٍ الحَذَّاءِ[422]

10- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ المُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِطَعَامٍ سَأَلَ عَنْهُ: «أَهَدِيَّةٌ أَمْ صَدَقَةٌ؟»، فَإِنْ قِيلَ صَدَقَةٌ، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: «كُلُوا»، وَلَمْ يَأْكُلْ، وَإِنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ، ضَرَبَ بِيَدِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكَلَ مَعَهُمْ[423]

11- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُطَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَالٍ مِنَ البَحْرَيْنِ فَجَاءَهُ العَبَّاسُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلًا فَقَالَ: «خُذْ»، فَأَعْطَاهُ فِي ثَوْبِهِ[424]

12- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ، أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَالٍ مِنَ البَحْرَيْنِ، فَقَالَ: «انْثُرُوهُ فِي المَسْجِدِ»، فَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذْ جَاءَهُ العَبَّاسُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي إِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلًا، قَالَ: «خُذْ»، فَحَثَا فِي ثَوْبِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ، فَقَالَ: اؤْمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إِلَيَّ، قَالَ: «لاَ» قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ، قَالَ: «لاَ»، فَنَثَرَ مِنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَرْفَعْهُ، فَقَالَ: فَمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ عَلَيَّ،

---

[420]**Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 19; **Tirmizî**, Ebvâbü's-Salât, 274; **Ebû Dâvûd**, Salât, 179; **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 139; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 52.
[421]**Buhârî**, Zekât, 57; Hibe, 7.
[422]**Buhârî**, Hac, 62; **Ahmed b. Hanbel**, IV, 208.
[423]**Buhârî**, Hibe; Zekât, 57.
[424]**Buhârî**, Cihâd ve's-Siyer, 172; Salât, 42; Cizye 4.

قَالَ: «لاَ»، قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ، قَالَ: «لاَ»، فَنَثَرَ مِنْهُ، ثُمَّ احْتَمَلَهُ عَلَى كَاهِلِهِ، ثُمَّ انْطَلَقَ فَمَا زَالَ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْنَا، عَجَبًا مِنْ حِرْصِهِ، فَمَا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلّى الله عليه وسلم[425]

13- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا هِلاَلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ» وَقَالَ: إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[426]

14- وَزَادَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ البَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ: «اهْجُ المُشْرِكِينَ، فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ[427]

15- حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ المَلِكِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ،عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " أَوَّلُ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ، بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ ، فِي مَسْجِدِ عَبْدِ القَيْسِ جُوَاثَى، يَعْنِي قَرْيَةً مِنَ البَحْرَيْنِ[428]

16- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ: عَنْ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ يَرَى أَبَاهُ يَوْمَ القِيَامَةِ، عَلَيْهِ الغَبَرَةُ وَالقَتَرَةُ» الغَبَرَةُ هِيَ القَتَرَةُ[429]

17- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «سَجَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّجْمِ وَسَجَدَ مَعَهُ المُسْلِمُونَ وَالمُشْرِكُونَ وَالجِنُّ وَالإِنْسُ» تَابَعَهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَيُّوبَ، وَلَمْ يَذْكُرِ ابْنُ عُلَيَّةَ ابْنَ عَبَّاسٍ[430]

18- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ خَالِدٍ الحَذَّاءِ، عَنْ عِكْرِمَةَ: أَنَّ أُخْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ: بِهَذَا، وَقَالَ: «تَرُدِّينَ حَدِيقَتَهُ؟» قَالَتْ: نَعَمْ، فَرَدَّتْهَا، وَأَمَرَهُ يُطَلِّقُهَا وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ،

[425] **Buhârî**, Cizye 4; Salât, 42; Cihâd ve's-Siyer, 172.
[426] **Buhârî**, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 48.
[427] **Buhârî**, Megâzî, 30.
[428] **Buhârî**, Megâzî, 69; Cuma, 11; **Ebû Dâvûd**, Salât, 216.
[429] **Buhârî**, Tefsîr, Şuarâ, 1.
[430] **Buhârî**, Tefsîr, Necm, 13; Ebvâbü Sücûdi'l-Kur'ân, 5.

عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَطَلِّقْهَا[431]

19- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ: عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " رُفِعْتُ إِلَى السِّدْرَةِ، فَإِذَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ: نَهَرَانِ ظَاهِرَانِ وَنَهَرَانِ بَاطِنَانِ، فَأَمَّا الظَّاهِرَانِ: النِّيلُ وَالفُرَاتُ، وَأَمَّا البَاطِنَانِ: فَنَهَرَانِ فِي الجَنَّةِ، فَأُتِيتُ بِثَلاَثَةِ أَقْدَاحٍ: قَدَحٌ فِيهِ لَبَنٌ، وَقَدَحٌ فِيهِ عَسَلٌ، وَقَدَحٌ فِيهِ خَمْرٌ، فَأَخَذْتُ الَّذِي فِيهِ اللَّبَنُ فَشَرِبْتُ، فَقِيلَ لِي: أَصَبْتَ الفِطْرَةَ أَنْتَ وَأُمَّتُكَ " قَالَ هِشَامٌ، وَسَعِيدٌ، وَهَمَّامٌ: عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فِي الأَنْهَارِ نَحْوَهُ. وَلَمْ يَذْكُرُوا: «ثَلاَثَةَ أَقْدَاحٍ[432]

20- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا أَتَى مَرِيضًا أَوْ أُتِيَ بِهِ، قَالَ: «أَذْهِبِ البَاسَ رَبَّ النَّاسِ، اشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا» قَالَ عَمْرُو بْنُ أَبِيقَيْسٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ: عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، وَأَبِي الضُّحَى: «إِذَا أُتِيَ بِالْمَرِيضِ» وَقَالَ جَرِيرٌ: عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، وَحْدَهُ، وَقَالَ: «إِذَا أَتَى مَرِيضًا[433]

21- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الكَبِيرِ، وَالمَارُّ عَلَى القَاعِدِ، وَالقَلِيلُ عَلَى الكَثِيرِ[434]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahîh*'inde İbn Tahmân'ın 21 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Taksirü's-salât (3), Megâzî (2), Tefsîrü'l-Kur'ân (2), Cihad ve Siyer (1), Cizye (1), Cuma (1), Ehâdîsü'l Enbiyâ (1), Eşribe (1), Ezan (1), Hac (1), Hibe (1), İsti'zan (1), Merdâ (Hasta, 1), Salât (1), Sücudu'l-Kur'ân (1), Talâk (1) ve Zekât (1) konuları ile ilgilidir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi konuların dağılımını belirlemede Buhârî'nin eseri içindeki kitap isimleri belirleyici olmuştur. Konulara daha genel bir bakış açısı

[431] **Buhârî**, Talâk, 12.
[432] **Buhârî**, Eşribe, 12.
[433] **Buhârî**, Merdâ, 20; **Ahmed b. Hanbel**, XXXXI, 333.
[434] **Buhârî**, İsti'zân, 7.

ile bakılacak olursa namaz ve siyer/megâzî konularının ağırlıkta olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbrahim b. Tahmân *el-Câmiü's-sahîh*'te 12 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. 1 Hadîsi iki hocasından rivâyet etmiştir. Rivâyette bulunduğu hocaları; Abdülaziz Suheyb (3), Eyyûb es-Sahtiyânî (3), Musa b. Ukbe (3), Ebû Cemre Dubeî (2), el-Hüseyin el-Muallim (2), Hâlid el-Hazzâ (2), Muhammed b. Ziyâd (2), Haccâc el-Bâhilî (1), Mansur b. Mu'temir (1), Muhammed b. Ebî Zi'b (1), Süleyman Ebû İshak eş-Şeybânî (1) ve Şu'be el-Haccâc (1) kez şeklindedir.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri ise 5 rivâyette toplam 4 farklı kişidir: Ebû Âmir el-Akadî (2), Abdullah b. Mübârek (1), el-Hasan b. ez-Zübeyr el-Esedî (1) ve Ma'n b. İsa b. Yahya (1)'dır. Diğer 16 rivâyette ise mu'allak hadîsler ve mütâba'at şeklindeki rivâyetlerde ilk râvî olarak İbn Tahmân'dan başlanılması nedeniyle öğrenci râvî bulunmamaktadır.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Buhâri, *el-Câmiü's-sahîh*'teki İbn Tahmân'dan rivâyet ettiği 21 hadîsten 8'ine kâle İbrahim b. Tahmân ifadesi ile başlayarak mu'allak olarak nakletmektedir. 8 Rivâyet mütâba'at şeklinde olup sened zinciri İbn Tahmân ile başlamaktadır. Dolayısıyla mütâba'at tarzındaki rivâyetleri de mu'allaktır. Rivâyetlerin geri kalan 5'i muttasıldır. Zikrettiği 2 rivâyet mevkûf diğer 19 rivâyet ise merfûdur.

İbn Tahmân 1 rivâyette ''haddesenî'' diğer tüm rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan rivâyetlerinde 3 kez ''haddesenâ'', 1'er kez ''haddesenî'' ve ''an'' eda sîgalarını zikretmişlerdir. Tahmân'ın hocaları da tüm rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını kaydetmişlerdir.

B. Müslim'in *el-Câmiü's-Sahîh*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَزِينٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ طَهْمَانَ، عَنِ الْحَجَّاجِ وَهُوَ ابْنُ حَجَّاجٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَوَاتِ، فَقَالَ «وَقْتُ صَلَاةِ الْفَجْرِ مَا لَمْ يَطْلُعْ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسِ عَنْ بَطْنِ السَّمَاءِ، مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَيَسْقُطْ قَرْنُهَا الْأَوَّلُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ، مَا لَمْ يَسْقُطِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ[435]

2- وحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَهَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، جَمِيعًا عَنْ وَهْبِ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، ح وحَدَّثَنِي أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الضُّرَيْسِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، كِلَاهُمَا عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ عَلَى الْقَبْرِ، نَحْوَ حَدِيثِ الشَّيْبَانِيِّ، لَيْسَ فِي حَدِيثِهِمْ: «وَكَبَّرَ أَرْبَعًا[436]

3- وحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنِ ابْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ وَأَوْسَ بْنَ الْحَدَثَانِ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ، فَنَادَى «أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَأَيَّامُ مِنًى أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ[437]

4- وحَدَّثَنَاه عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فَنَادَيَا [438]

[435] **Müslim**, Mesâcid ve Mevâdii's-salât, 174.
[436] **Müslim**, Cenâiz, 69.
[437] **Müslim**, Sıyâm, 145 (aynı zamanda bir sonraki isnadla); **Ahmed b. Hanbel**, XXV, 84.
[438] **Müslim**, Sıyâm, 145 (aynı zamanda bir önceki isnadla); **Ahmed b. Hanbel**, XXV, 84.

5- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي سِمَاكُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ[439]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Müslim'in *el-Câmiü's-sahîh*'inde İbn Tahmân'ın 5 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Sıyam (2), Cenâiz (1), Fedâil (1), Mesâcid ve Mevâdiü's-salât (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân, Müslim'in *el-Câmiü's-sahîh*'inde 4 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur. Rivâyette bulunduğu hocaları; Ebu'z-Zübeyr (2), Ebû Hasîn Osman b. Âsım el-Esedî (1), Haccâc el-Bâhilî (1) ve Simâk b. Harb (1) kez şeklindedir.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri ise 5 farklı kişidir: Ebû Âmir el-Akadî, Muhammed b. Sâbık, Ömer b. Abdullah b. Rezîn, Yahya b. ebi Bükeyr, Yahya b. ed-Durays'tır ve her biri sadece 1 kez rivâyette bulunmuştur.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Müslim'in *el-Câmiü's-sahîh*'inde İbrahim b. Tahmân kanalıyla nakledilen tüm rivâyetler müsnedtir. Bir rivâyet mütâba'at şeklindedir. Bu rivâyette sadece öğrenci râvî ve bir lafız farklılığı vardır.

İbn Tahmân 1 rivâyette ''haddesenî'' diğer tüm rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan bulundukları 5 rivâyette de ''haddesenâ'' eda sîgasını zikretmişlerdir. İbn Tahmân'ın hocaları ise tüm rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını kaydetmişlerdir.

[439]**Müslim**, Fedâil, 2; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 419; 455; **Dârimî**, Mukaddime, 4.

C. İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «عَدَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الشِّعْبِ فَبَالَ، حَتَّى أَنِّي آوِي لَهُ مِنْ فَكِّ وَرِكَيْهِ حِينَ بَالَ[440]

2- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، " كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَيَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ " وَرَفَعَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ يَدَيْهِ إِلَى أُذُنَيْهِ [441]

3- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: كَانَ بِيَ النَّاصُورُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ، فَعَلَى جَنْبٍ»[442]

4- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ النَّيْسَابُورِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ، وَلَا فِي الْأَرْبَعِ شَيْءٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعًا، فَإِذَا بَلَغَتْ عَشْرًا فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسَ عَشْرَةَ فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ فَفِيهَا أَرْبَعُ شِيَاهٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ، فَإِذَا لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ، فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَأَرْبَعِينَ، فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا حِقَّةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ سِتِّينَ، فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى

[440] **İbn Mâce**, Tahâret, 23.
[441] **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 15; **Buhârî**, Ezân, 86.
[442] **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 139; **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 19; **Tirmizî**, Ebvâbü's-Salât, 274; **Ebû Dâvûd**, Salât, 179; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 52.

أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَسَبْعِينَ، فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعِينَ، فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَةً، ثُمَّ فِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ»[443]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbn Tahmân'ın 4 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Salât (2), Taharet/Gusül (1) ve Zekât (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân, İbn Mâce *Sünen*'inde 4 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur: Muhammed b. Zekvân (1), Ebu'z-Zübeyr (1), el-Hüseyin el-Muallim (1) ve Amr b. Yahya b. Umâra (1) kez şeklindedir.

Kendisinden rivâyette bulunan öğrencileri ise 3 farklı kişidir: Hafs b. Abdullah (2), Ebû Huzeyfe Musa b. Mesûd (1) ve Vekî' b. el-Cerrâh (1) kez şeklindedir.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbrahim b. Tahmân kanalıyla nakledilen tüm rivâyetler müsnedtir.

Öğrencileri İbn Tahmân'dan 2 rivâyette ''haddesenâ'' 1 rivâyette ''haddesenî'', 1 rivâyette ''an'' eda sîgalarını kullanmışlardır. İbn Tahmân ve hocaları rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını zikretmişlerdir.

[443] **İbn Mâce**, Zekât, 9; **Ebû Dâvûd**, Zekât, 4.

D. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عن ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: كَانَ بِي النَّاصُورُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ[444]

2- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمُخَرِّمِيُّ، لَفْظُهُ قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي الْإِسْلَامِ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ، لَجُمُعَةٌ جُمِّعَتْ بِجَوْثَاءَ، قَرْيَةٌ مِنْ قُرَى الْبَحْرَيْنِ»، قَالَ عُثْمَانُ: قَرْيَةٌ مِنْ قُرَى عَبْدِ الْقَيْسِ[445]

3- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُنَيْسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنْتُ فِي مَجْلِسٍ بَنِي سَلَمَةَ وَأَنَا أَصْغَرُهُمْ، فَقَالُوا: مَنْ يَسْأَلُ لَنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ، وَذَلِكَ صَبِيحَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ مِنْ رَمَضَانَ؟ فَخَرَجْتُ فَوَافَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْمَغْرِبِ، ثُمَّ قُمْتُ بِبَابِ بَيْتِهِ، فَمَرَّ بِي فَقَالَ: «ادْخُلْ»، فَدَخَلْتُ فَأُتِيَ بِعَشَائِهِ، فَرَآنِي أَكُفُّ عَنْهُ مِنْ قِلَّتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ، قَالَ: «نَاوِلْنِي نَعْلِي» فَقَامَ وَقُمْتُ مَعَهُ، فَقَالَ: «كَأَنَّ لَكَ حَاجَةً»، قُلْتُ: أَجَلْ، أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ رَهْطٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، يَسْأَلُونَكَ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ، فَقَالَ: «كَمِ اللَّيْلَةُ؟» فَقُلْتُ: اثْنَتَانِ وَعِشْرُونَ، قَالَ: «هِيَ اللَّيْلَةُ»، ثُمَّ رَجَعَ، فَقَالَ: «أَوِ الْقَابِلَةُ»، يُرِيدُ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ[446]

4- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَام، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ عَفَوْتُ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ، فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ، مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا، وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ،

[444]**Ebû Dâvûd**, Salât, 179; **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 19; **Tirmizî**, Ebvâbü's-Salât, 274; **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 139; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 52.
[445]**Ebû Dâvûd**, Salât, 216; **Buhârî**, Cuma, 11; Megâzî, 69.
[446]**Ebû Dâvûd**, Salât, 319.

فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، كَمَا قَالَ أَبُو عَوَانَةَ، وَرَوَاهُ شَيْبَانُ أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَدِيثَ النُّفَيْلِيِّ، شُعْبَةُ، وَسُفْيَانُ وَغَيْرُهُمَا عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ لَمْ يَرْفَعُوهُ، أَوْقَفُوهُ عَلَى عَلِيٍّ[447]

5- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ رَبِيعَةَ، قَالَ: وَسُئِلَ عَنِ اللُّقَطَةِ، فَقَالَ: «تُعَرِّفُهَا حَوْلًا، فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا دَفَعْتَهَا إِلَيْهِ، وَإِلَّا عَرَفْتَ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا، ثُمَّ أَفِضْهَا فِي مَالِكَ، فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَادْفَعْهَا إِلَيْهِ[448]

6- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ الْحَجَّاجِ الْبَاهِلِيِّ، عَنْ عِسْلٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، نَحْوَ هَذِهِ الْقِصَّةِ لَمْ يَذْكُرِ الْإِزَارَ وَالْخَاتَمَ، فَقَالَ: «مَا تَحْفَظُ مِنَ الْقُرْآنِ؟» قَالَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ أَوِ الَّتِي تَلِيهَا، قَالَ: فَقُمْ فَعَلِّمْهَا عِشْرِينَ آيَةً، وَهِيَ امْرَأَتُكَ[449]

7- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، ح وحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَرَّاحِ الْقُهِسْتَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ بَكْرٍ السَّهْمِيَّ، عَنْ هِشَامٍ - وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ الْجَرَّاحِ - عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُحِدُّ الْمَرْأَةُ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ، فَإِنَّهَا تُحِدُّ عَلَيْهِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ، وَلَا تَكْتَحِلُ، وَلَا تَمَسُّ طِيبًا إِلَّا أَدْنَى طُهْرَتِهَا إِذَا طَهُرَتْ مِنْ مَحِيضِهَا بِنُبْذَةٍ مِنْ قُسْطٍ، أَوْ أَظْفَارٍ» - قَالَ يَعْقُوبُ: - «مَكَانَ عَصْبٍ إِلَّا مَغْسُولًا» - وَزَادَ يَعْقُوبُ: - «وَلَا تَخْتَضِبُ[450]

8- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي بُدَيْلٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ النَّبِيِّ

[447] **Ebû Dâvûd**, Zekât, 4; **İbn Mâce**, Zekât, 9.
[448] **Ebû Dâvûd**, Lukata, 1.
[449] **Ebû Dâvûd**, Nikâh, 31.
[450] **Ebû Dâvûd**, Talâk, 46.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لَا تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ، وَلَاالْمُمَشَّقَةَ، وَلَا الْحُلِيَّ، وَلَا تَخْتَضِبُ، وَلَا تَكْتَحِلُ[451]

9- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى، ح وحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْجُشَمِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: " رُمِيَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ فِي صَدْرِهِ - أَوْ فِي حَلْقِهِ - فَمَاتَ فَأُدْرِجَ فِي ثِيَابِهِ كَمَا هُوَ، قَالَ: وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[452]

10- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ طَهْمَانَ، عَنْ مَطَرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ أُخْتَ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ مَاشِيَةً، وَأَنَّهَا لَا تُطِيقُ ذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِ أُخْتِكَ، فَلْتَرْكَبْ وَلْتُهْدِ بَدَنَةً[453]

11- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي خَلَفٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّهُ قَالَ: «أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ خَيْبَرَ فَأَقَرَّهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَمَا كَانُوا وَجَعَلَهَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ فَبَعَثَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ رَوَاحَةَ فَخَرَصَهَا عَلَيْهِمْ[454]

12- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَبُو يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْتَعِلَ الرَّجُلُ قَائِمًا[455]

13- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: رَجُلٌ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانٍ، فَإِنَّهُ يُرْجَمُ، وَرَجُلٌ خَرَجَ مُحَارِبًا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ، فَإِنَّهُ يُقْتَلُ، أَوْ يُصْلَبُ، أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ، أَوْ يَقْتُلُ نَفْسًا، فَيُقْتَلُ بِهَا[456]

---

[451] **Ebû Dâvûd**, Talâk, 46; **Nesâî**, Talâk, 64; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 205.
[452] **Ebû Dâvûd**, Cenâiz, 31; **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 209.
[453] **Ebû Dâvûd**, Îmân ve'n-Nüzûr, 23.
[454] **Ebû Dâvûd**, Büyû ve'l-İcârât, 36; **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 210.
[455] **Ebû Dâvûd**, Libâs, 44; **Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 209.
[456] **Ebû Dâvûd**, Hudûd, 1; **Nesâî**, Tahrîmü'd-dem, 11.

14- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمِيرَةَ، عَنِ الْأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قَالَ: كُنْتُ فِي الْبَطْحَاءِ فِي عِصَابَةٍ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَرَّتْ بِهِمْ سَحَابَةٌ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا، فَقَالَ: «مَا تُسَمُّونَ هَذِهِ؟» قَالُوا: السَّحَابَ، قَالَ: «وَالْمُزْنَ» قَالُوا: وَالْمُزْنَ، قَالَ: «وَالْعَنَانَ» قَالُوا: وَالْعَنَانَ " قَالَ أَبُو دَاوُدَ: «لَمْ أُتْقِنِ الْعَنَانَ جَيِّدًا» قَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مَا بُعْدُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ؟» قَالُوا: لَا نَدْرِي، قَالَ: «إِنَّ بُعْدَ مَا بَيْنَهُمَا إِمَّا وَاحِدَةٌ أَوِ اثْنَتَانِ أَوْ ثَلَاثٌ وَسَبْعُونَ سَنَةً، ثُمَّ السَّمَاءُ فَوْقَهَا كَذَلِكَ» حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ «ثُمَّ فَوْقَ السَّابِعَةِ بَحْرٌ بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلَاهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ذَلِكَ ثَمَانِيَةُ أَوْعَالٍ بَيْنَ أَظْلَافِهِمْ وَرُكَبِهِمْ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ عَلَى ظُهُورِهِمُ الْعَرْشُ مَا بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلَاهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَوْقَ ذَلِكَ» حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ سِمَاكٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ سِمَاكٍ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ الطَّوِيلِ[457]

15- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلَائِكَةِ اللَّهِ مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ، إِنَّ مَا بَيْنَ شَحْمَةِ أُذُنِهِ إِلَى عَاتِقِهِ مَسِيرَةُ سَبْعِ مِائَةِ عَامٍ[458]

16- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَبْغِيَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَلَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ[459]

17- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي النُّعْمَانِ، عَنْ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ، وَمِنْ نِيَّتِهِ أَنْ يَفِيَ لَهُ فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِئْ لِلْمِيعَادِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ[460]

[457] **Ebû Dâvûd**, Sünne, 19.
[458] **Ebû Dâvûd**, Sünne, 19.
[459] **Ebû Dâvûd**, Edeb, 48.
[460] **Ebû Dâvûd**, Edeb, 90; **Tirmizî**, Îmân, 14.

18- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ النَّيْسَابُورِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ بُدَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحَمْسَاءِ، قَالَ: بَايَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَيْعٍ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ وَبَقِيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ، فَنَسِيتُ، ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: «يَا فَتَى، لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ، أَنَا هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى: «هَذَا عِنْدَنَا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَكَذَا بَلَغَنِي عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: بَلَغَنِي أَنَّ بِشْرَ بْنَ السَّرِيِّ رَوَاهُ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ[461]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde İbn Tahmân'ın 18 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Edeb (3), Salât (3), Akâid(2), Talâk (2), Büyû (1), Cenâiz (1), Hudûd (1), Libâs (1), Lukâta (1), Nezîr (1), Nikâh (1) ve Zekât (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân, Ebû Dâvûd *Sünen*'inde 13 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur: Ebu'z-Zübeyr (3), Abbâd b. İshak (2), Büdeyl b. Meysera (2), Haccâc el-Bâhilî (2), Abdülaziz b. Rüfey (1), Ali b. Abdi'l-A'lâ (1), Ebû Cemre Dubeî (1), Ebû İshak es-Sebiî (1), el-Hüseyin el-Muallim (1), Hişâm b. Hassân el-Kurdûsiyyû (1), Matar el-Varrâk (1) Musa b. Ukbe (1) ve Simâk b. Harb (1) kez şeklindedir.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri ise 8 farklı kişidir: Hafs b. Abdullah (8), Muhammed b. Sinân el-Bâhilî (2), Vekî' b. el-Cerrâh (2), Yahya b. Ebî Bükeyr (2), Abdurrahman b. Mehdî (1), Ebû Ahmet ez-Zübeyrî (1), Ebû Âmir el-Akadî (1) ve Muhammed b. Sâbık (1) kez şeklindedir. Rivâyetler, İbn Tahmân'ın en önemli öğrencisi ve *Meşyeha*'nın râvisi Hafs b. Abdullah ağırlıklıdır. Bunda Hafs b. Abdullah'ın oğlu ve öğrencisi Ahmed b. Hafs'ın sünen sahibi Ebû Dâvûd'un hocası olması faktörünün etkisi olsa gerektir.

[461] **Ebû Dâvûd**, Edeb, 90.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde İbn Tahmân kanalıyla gelen rivâyetlerin biri hariç hepsi muttasıldır. Rivâyetlerin biri mevkûf geri kalan 17'si merfûdur. Mütâba'at şeklinde iki rivâyet vardır ve bu rivâyetlerden biri muttasıl değildir. Bir rivâyet ise şâhid[462] şeklinde olup lafız farklılığına değinilmiştir.

İbn Tahmân 2 rivâyette ''haddesenî'' diğer tüm rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan bulundukları 10 rivâyette ''haddesenâ'', 5 rivâyette ''haddesenî'', 2 rivâyette ''an'' eda sîgalarını zikretmişlerdir. Bir rivâyette öğrenci râvî bulunmayıp muttasıl olmadığından öğrenci eda sîgası yoktur. İbn Tahmân'ın hocaları ise tüm rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını kaydetmişlerdir.

E. Tirmizî'nin *el-Câmiû/Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الحَدِيثُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ بِهَذَا الإِسْنَادِ، إِلاَّ أَنَّهُ يَقُولُ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلاَةِ الْمَرِيضِ؟ فَقَالَ: صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ. حَدَّثَنَا بِذَلِكَ هَنَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، بِهَذَا الحَدِيثِ.لاَ نَعْلَمُ أَحَدًا رَوَى عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ نَحْوَ رِوَايَةِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ.وَقَدْ رَوَى أَبُو أُسَامَةَ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ نَحْوَ رِوَايَةِ عِيسَى بْنِ يُونُسَ وَمَعْنَى هَذَا الحَدِيثِ عِنْدَ بَعْضِ أَهْلِ العِلْمِ فِي صَلاَةِ التَّطَوُّعِ[463]

2- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُطَهْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الأَعْلَى، عَنْ أَبِي النُّعْمَانِ، عَنْ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

[462]Herhangi bir hadîse, aynı sahâbîden gelen benzer muhtevadaki ikinci hadîs, 2. Herhangi bir hadîse, başka bir sahâbîden gelen tamamen aynı veya benzer muhtevadaki ikinci hadîs. Bkz. Aydınlı, **a.g.e.**, s. 291.

[463]**Tirmizî**, Ebvâbü's-Salât, 274; **Buhârî**, Ebvâbü Taksiri's-Salât, 19; **Ebû Dâvûd**, Salât, 179; **İbn Mâce**, İkâmetü's-salât, 139; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIII, 52.

وَسَلَّمَ: إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ وَيَنْوِي أَنْ يَفِيَ بِهِ فَلَمْ يَفِ بِهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِهَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالقَوِيِّ، عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الأَعْلَى ثِقَةٌ، وَلاَ يُعْرَفُ أَبُو النُّعْمَانِ وَلاَ أَبُو وَقَّاصٍ وَهُمَا مَجْهُولاَنِ[464]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Tirmizî'nin *Sünen*'inde İbrahim b. Tahmân'ın 2 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; İmân (1) ve Salât (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân'ın rivâyette bulunduğu hocaları: el-Hüseyin el-Muallim ve Ali b. Abdi'l-A'lâ'dır.

İbn Tahmân'dan rivâyette bulunan öğrencileri: Vekî' b. el-Cerrâh ve Ebû Âmir el-Akadî'dir.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

İbrahim b. Tahmân'ın Tirmizî'nin *Sünen*'indeki her iki rivâyeti de müsnedtir. Bir rivâyet mütâba'at şeklindedir.

Öğrencilerinin her ikisi de İbn Tahmân'dan rivâyetlerinde ''haddesenâ'' eda sîgasını kullanmışlardır. İbn Tahmân ve her iki hocası da rivâyetlerinde ''an'' eda sîgasını zikretmişlerdir.

F. Nesâî'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

1. Hadîslerin Tahrîci

1- أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: «لَقَدْ رَأَيْتُنِي أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَذَا - فَإِذَا

[464]**Tirmizî**, Îmân, 14; **Ebû Dâvûd**, Edeb, 90.

تَوْرٌ مَوْضُوعٌ مِثْلُ الصَّاعِ أَوْ دُونَهُ - فَنَشْرَعُ فِيهِ جَمِيعًا، فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي بِيَدَيَّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَمَا أَنْقُضُ لِي شَعْرًا[465]

2- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي عَلْقَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَبَّحَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، وَهَلَّلَ مِائَةَ تَهْلِيلَةٍ، غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ، وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ[466]

3- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ تَضْرِبَانِ بِالدُّفِّ وَتُغَنِّيَانِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسَجًّى بِثَوْبِهِ - وَقَالَ مَرَّةً أُخْرَى: مُتَسَجٍّ ثَوْبَهُ - فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ، فَقَالَ: «دَعْهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّهَا أَيَّامُ عِيدٍ»، وَهُنَّ أَيَّامُ مِنًى وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ[467]

4- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ وَهُوَ الْبَصْرِيُّ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَدْعُوا بِالْمَوْتِ وَلَا تَتَمَنَّوْهُ، فَمَنْ كَانَ دَاعِيًا لَا بُدَّ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي[468]

5- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَدَقَةٍ» مِثْلَهُ سَوَاءً[469]

6- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي بُدَيْلٌ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ

[465] **Nesâî**, Gusl ve't-Teyemmüm, 64.
[466] **Nesâî**, Sehv, 96.
[467] **Nesâî**, Salâtü'l-İ'deyn, 36.
[468] **Nesâî**, Cenâiz, 2.
[469] **Nesâî**, Zekât, 15.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لَا تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ، وَلَا الْمُمَشَّقَةَ، وَلَا تَخْتَضِبُ، وَلَا تَكْتَحِلُ[470]

7- أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: «لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ النِّسَاءِ مِنَ الْخَيْلِ[471]

8- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ يُهَادَى بَيْنَ ابْنَيْهِ، فَقَالَ: «مَا شَأْنُ هَذَا؟» فَقِيلَ: نَذَرَ أَنْ يَمْشِيَ إِلَى الْكَعْبَةِ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَصْنَعُ بِتَعْذِيبِ هَذَا نَفْسَهُ شَيْئًا، فَأَمَرَهُ أَنْ يَرْكَبَ[472]

9- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: «لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ النِّسَاءِ مِنَ الْخَيْلِ[473]

10- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، ثُمَّ ذَكَرَ كَلِمَةً مَعْنَاهَا، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُرَحْبِيلَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: «أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الدِّمَاءِ[474]

11- أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: زَانٍ مُحْصَنٌ يُرْجَمُ، أَوْ رَجُلٌ قَتَلَ رَجُلًا مُتَعَمِّدًا فَيُقْتَلُ، أَوْ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ الْإِسْلَامِ يُحَارِبُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولَهُ فَيُقْتَلُ أَوْ يُصْلَبُ أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ[475]

---

[470] **Nesâî**, Talâk, 64;**Ebû Dâvûd**, Talâk, 46; **Ahmed b. Hanbel**, XXXIV, 205.
[471] **Nesâî**, Hayl, 2; Işratü'n-Nisâ, 1.
[472] **Nesâî**, Îmân ve'n-Nüzûr, 42.
[473] **Nesâî**, Işratü'n-Nisâ, 1; Hayl, 2.
[474] **Nesâî**, Tahrîmü'd-dem, 2.
[475] **Nesâî**, Tahrîmü'd-dem, 11; **Ebû Dâvûd**, Hudûd, 1.

12- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «عَقَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا بِكَبْشَيْنِ كَبْشَيْنِ[476]

13- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ النَّيْسَابُورِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ[477]

14- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي حَسَّانَ الْأَعْرَجِ، عَنْ الْأَشْتَرِ، أَنَّهُ قَالَ لِعَلِيٍّ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ تَفَشَّغَ بِهِمْ مَا يَسْمَعُونَ، فَإِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهِدَ إِلَيْكَ عَهْدًا، فَحَدِّثْنَا بِهِ، قَالَ: «مَا عَهِدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدًا لَمْ يَعْهَدْهُ إِلَى النَّاسِ، غَيْرَ أَنَّ فِي قِرَابِ سَيْفِي صَحِيفَةً، فَإِذَا فِيهَا الْمُؤْمِنُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ، لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ، وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ مُخْتَصَرٌ[478]

15- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ وَهُوَ ابْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ نَهِيكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَخَتُّمِ الذَّهَبِ[479]

16- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " رَأَى عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَجُلًا يَسْرِقُ، فَقَالَ لَهُ: أَسَرَقْتَ؟ قَالَ: لَا وَاللَّهِالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، قَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: آمَنْتُ بِاللَّهِ، وَكَذَّبْتُ بَصَرِي[480]

17- أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: «نَهَى

[476]**Nesâî**, Akîka, 4.
[477]**Nesâî**, Büyû, 1.
[478]**Nesâî**, Kasâme, 13.
[479]**Nesâî**, Zînet, 77.
[480]**Nesâî**, Âdâbü'l-Kadâ, 37.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُخْلَطَ التَّمْرُ وَالزَّبِيبُ، وَأَنْ يُخْلَطَ الزَّهْوُ وَالتَّمْرُ، وَالزَّهْوُ وَالْبُسْرُ[481]

2. Konularına Göre Dağılımı

Tespitimize göre Nesâî'nin *Sünen*'inde İbn Tahmân'ın 17 rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetler; Nisâ (2), Salât (2), Tahrîmü'd-dem (2), Adâbü'l-kadâ (1), Akîka (1), Büyû (1), Cenâiz (1), Eşribe (1), Kasâme (1), Nezîr (1), Taharet/Gusül (1), Zekât (1) ve Zînet (1) konuları ile ilgilidir.

3. Hoca-Öğrenci İlişkisi

İbn Tahmân, Nesâî'nin *Sünen*'inde 10 farklı hocadan rivâyette bulunmuştur: Haccâc el-Bâhilî (5), Musa b. Ukbe (2), Ömer b. Saîd (2), Saîd b. Arûbe (2), Abdülaziz b. Rüfey (1), Büdeyl b. Meysera (1), Ebu'z-Zübeyr (1), Malik b. Enes (1), Süleyman el-A'meş (1) ve Yahya b. Saîd (1) kez şeklindedir.

Kendisinden rivâyette bulunan öğrencileri ise 4 farklı kişidir: Hafs b. Abdullah (14), Abdullah b. Mübarek (1), Ebû Âmir el-Akadî (1) ve Yahya b. Ebî Bükeyr (1) kez şeklindedir. Rivâyetlerin tamamına yakınının râvîsi İbn Tahmân'ın en önemli öğrencisi ve Meşyeha'nın râvisi Hafs b. Abdullah'tır. Bunda Hafs b. Abdullah'ın oğlu ve öğrencisi Ahmed b. Hafs'ın sünen sahibi Ebû Dâvûd gibi Nesâî'nin de hocası olması faktörünün etkisi olsa gerektir.

4. İsnâd Özellikleri ve Edâ Sîgaları

Nesâî *Sünen*'indeki rivâyetlerin hepsi muttasıldır. Rivâyetlerin 2'si mevkûf geri kalan 15 rivâyetin bir tanesi hükmen olmak üzere tamamı merfûdur.

İbn Tahmân 1 rivâyette ''haddesenî'' diğer tüm rivâyetlerde ''an'' lafızlarını eda sîgası olarak kullanmıştır. Öğrencileri İbn Tahmân'dan bulundukları 1 rivâyette ''haddesenâ'', 2 rivâyette ''an'', geri kalan ve Ahmed b. Hafs'ın rivâyet ettiği 14

[481]**Nesâî**, Eşribe, 7.

rivâyette ‘‘haddesenî’’ eda sîgalarını zikretmişlerdir. İbn Tahmân’ın hocaları ise bir rivâyette ‘‘haddesenî’’ diğer tüm rivâyetlerinde ‘‘an’’ eda sîgalarını kaydetmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîslerinin sonraki nesillere ulaştırılmasında büyük emeği olan İbrahim b. Tahmân'ın hayatını ve hadîs ilmindeki yerini tespit etmeye çalıştık. Ulaştığımız sonuçları ana hatlarıyla şöylece ifade edebiliriz.

İbrahim b. Tahmân h. 85/95 arası bir dönemde dünyaya gelmiş ilmî ve siyasi açıdan önemli gelişmelerin olduğu bir devirde yaşamıştır. Yaşadığı çağda Emevîlerin yükselişinin son evresi, gerileme ve yıkılışına; Abbâsilerin kuruluşu ve yükselişinin ilk evresine şahit olmuş ve Bağdât'ta bir dönem halifenin danışma meclisinde bulunmuştur.

Horâsân'ın Herât bölgesinde doğmuş, kısa bir süre sonra Nisâbûr'a gitmiş ve ilk eğitimini burada almıştır. Sonra Irak bölgesinde Basra ve Kufe; Hicâz bölgesinde Mekke ve Medine'ye ilmi yolculuklar yapmış, Ebû Hanife, Malik b. Enes, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Eyyûb es-Sahtiyâni, Haccâc el-Bâhilî ve Musa b. Ukbe gibi önemli isimlere öğrencilik yapıp hadîs almıştır. Aldığı hadîs eğitimini Herât, Nîsâbûr, Merv, Bağdat ve Mekke'de kurduğu ilim meclisleri ile içinde Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne gibi önemli muhaddislerin bulunduğu bir sonraki kuşağa taşımıştır.

İtikâdi anlamda Ebû Hanife'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Kendisi ehl-i hadîsin neredeyse tamamına göre sika bir şahsiyettir. Bununla birlikte çok az da olsa cerhedenler olmuştur. Cerhinde etkili olan etmenlerden birincisi mürciî olduğu düşüncesidir. Cerhedenlerin çoğu İbn Ammâr el-Mavsılî'nin; İbn Tahmân zayıf ve muztaribü'l-hadîstir demesine atıf yapmaktadır. Bu durum İbn Ammâr'ın yanlış değerlendirmesinden kaynaklanmakta olup İbn Tahmân muztaribü'l-hadîs ve zayıf değildir.

İbn Tahmân'ın eserinin isminin; Sünen, Meşyeha veya Nüsha olduğu konusu ile ilgili farklı değerlendirmeler olup kesin bir şey söylemek şu an için mümkün gözükmemekle birlikte bilinen ve yayında kullanılan ismi *Meşyehatu İbn Tahmân*'dır.

Eser iki cüzden oluşmakta ve 208 hadîs ihtiva etmektedir. Eser içinde herhangi bir kitap ve bab başlığı bulunmamaktadır. Hadîsleri kütüb-i tis'a ve muhtevalarını dikkate alarak tasnife tâbi tuttuk ve 41 farklı konuda içerdiği sonucuna vardık. Hadîsler ağırlıklı olarak; Hac, Akâid, Fedâilü's-sahâbe, Siyer/Megâzî, Büyû ve Zühd/Rikâk konuları ile ilgilidir.

Meşyeha'dan 14 adet hadîs aynı sened zinciri ile kütüb-i tis'a'ya intikal etmiştir. 1 Hadîste ise İbn Tahmân ve sahâbî râvî aynı olup aradaki ravî zinciri farklı isimlerden müteşekkil olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine intikal etmiştir. *Meşyeha*'daki hâdislerin neredeyse tamamı merfû ve muttasıl yani müsned rivâyet oluşlarıyla döneminin eserlerine üstünlük arzetmektedir. En fazla kullanılan isnâd; İbrahim b. Tahmân – Musa b. Ukbe – Nâfi – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber şeklindedir. Eda ve tahammül sîgalarında dönemin an'ane özelliği gözlemlenmektedir.

Meşyeha'da en fazla rivâyette bulunduğu kişiler Musa b. Ukbe ve Abbâd b. İshâk'tır. Eserinde rivâyette bulunduğu 50 hocasından 9'u cerhedilmiştir. Bu 9 hocanın rivâyetleri de eser içerinde %10,5'e tekabül etmektedir. Sahâbî râvîlerde muksirundan olan Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Hz. Aişe en fazla rivâyette bulunmuştur.

Kütüb-i tis'a içerisinde sadece Muvatta'da rivâyeti olmayıp diğer 8 eserde 90 rivâyeti mevcuttur. Rivâyetleri daha çok Buhâri, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'nin eserlerindedir. Bu rivâyetleri en fazla; Salât, Sıyâm, Siyer/Megâzî, Talâk, Cenâiz, Zekât konuları ile ilgilidir. Buhâri ve Dârimî hariç diğer eserlerdeki rivâyetlerin tamamına yakını muttasıldır. Dârimî'nin haricindeki diğer eserlerdeki rivâyetlerin tamamına yakını merfûdur.

Kütüb-i tis'a içerisinde en fazla rivâyette bulunduğu hocaları; Ebu'z-Zübeyr, Haccâc el-Bâhilî, Hüseyin el-Muallim ve Simak b. Harb'dir. Kendisinden en fazla rivâyette bulunan ise; Hafs b. Abdullah, Muhammed b. Sâbık, Yahya b. Ebî Bükeyr ve Vekî' b. el-Cerrâh'tır.

Kütüb-i tis'a çerçevesinde İbn Tahmân'ın ve hocalarının rivâyetlerinde zaman zaman ‘‘haddesenâ’’ ve ‘‘haddesenî’’ sîgaları görülse de çoğunlukla an'ane tarzındadır. Öğrencilerinin eda sigaları ise büyük çoğunluğu semâ'ya delalet eden ‘‘haddesenâ’’ ve ‘‘haddesenî’’ şeklindedir.

Araştırmanın konusunu teşkil eden İbrahim b. Tahmân görülmektedir ki hadîs ilminde temayüz etmiş Horâsânlı mümtaz bir muhaddistir. H. 163 yılında Mekke'de arkasında büyük bir birikim bırakarak vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Abd b. Humeyd, İbn Nasr Ebû Muhammed: **Müsned,** Thk. Hüseyin Selim, 2 c.,Dımaşk, Dârü'-sekâ, 1996.

Abdulkahir Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî: **el-Fark beyne'l-fırak ve beyanü fırkatü'n-nâciyye**, Thk. M. Osman el-Huşşet, Kahire, Mektebetü İbn Sîna, 1988.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi: **el-Musannef**, Thk. Habibürrahman el-A'zamî, 11 c., Beyrut, el-Mektebetü'l-İslami, 1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî: **Müsned**, Thk. Şuayb Arnavut v.d.,Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1995.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî: **Kitabü'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl**, Thk. Vasiyyellah b. Muhammed Abbâs, 3 c., Riyad, Dârü'l-hancî, 2001.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî: **Süâlât Ebî Dâvûd es-Sicistânî li'l-İmam Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-rüvât ve ta'dîlihim**, Thk. Z. Muhammed Mansur, Medine, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1994.

Ahmed, Muhammed Şakir: **el-Bâisü'l-hasîs şerhu ihtis'ari ulûmi'l-hadîs**, Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y.

Akyüz, Vecdi: **Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi**, İstanbul, Dergah Yay., 1991.

Apak, Âdem: **Anahatlarıyla İslam Tarihi II (Hulefa-i Raşidin dönemi)**, İstanbul, Ensar Neşr. 2.bs., 2008.

Ateş, Süleyman: **Sülemi ve tasavvufi tefsîri**, İstanbul,

Sönmez Neşr., 1969.

Atvan, Hüseyin: **Eş-şî'ru fi Horâsân min'el-fethi ila nihayeti'l-asri'l-emevi**, Beyrut, Dâru'l-cil, 1993.

Atvan, Hüseyin: **Ed-dirâsâtü'd-dîniyyetü bi Horâsân fi'l-asri'l-emevi**, Beyrut, Dâru'l-cil, 1993.

Aycan, İrfan; Sarıçam, İbrahim: **Tarihte İslam Devletleri Emeviler**, Ankara, TDV. Yay., 1993.

Aydınlı, Abdullah: **Hadîs Istılahları Sözlüğü**, İstanbul, İfav, 2013.

Aydınlı, Abdullah: "Merfû", **DİA**, C. XXIX, s. 180.

el-Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed: **Megâni'l-ahyâr fî ricâli Meâni'l-âsâr**, Thk. M. Hasan İsmail, 3 c.,Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, 1971.

Â'zamî, Muhammed Mustafa: **İlk Devir Hadîs Edebiyatı**, Trc. Hulusi Yavuz, İstanbul, İz yay., 1993.

el-Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa`d et-Tücîbî: **et-Ta'dîl ve't-tecrîh li men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-sahîh**, Thk. Ebû Lübabe el-Hüseyin, 3 c., Riyâd, Dârü'l-livâ, 1986.

Bağdâtlı, İsmail Paşa: **Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn**. 2 c., İstanbul, Matbaatü'l-behiyye, 1951.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç: "Mâverâünnehir", **İA**, C. VII, s. 408.

el-Beğevi, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed: **Mu'cemü's-sahâbe**, Thk. Emin b. Muhammed, 5 c., Kuveyt, Mektebetü Dâru'l-Beyan, 2000.

el-Belâzûrî: Ahmed b. Yahya b. Cabbar, **Fütûhu'l-**

büldân, Thk. Abdullah Üneys ed-Debbâ', Beyrut, **Müessesetü'l-meârif**, 1987.

el-Buhari, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cûfî: **et-Târîhu'l-kebîr**, 8c.,Haydarâbâd, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmani, 1943.

el-Buhari, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Cûfî: **Sahîhü'l-Buhârî**, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 c.,Beyrut,Dâru tavgı'n-necât, 2002.

Cemâlüddîn el-Kâsımî, b. Muhammed Saîd b. Kāsım ed-Dımaşkī Kavâi'dü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1961.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd: **es-Sıhah tacu'l-luga ve sıhâh el-arabiyye**, Thk. Ahmed A. Addâr, 6 c., Beyrut, Darü'l-ilmi'l-melâyîn, 1956-1984.

Cûzcânî, Ebû İshak İbrâhim b. Yakub b. İshak es-Sa'di: **Ahvâlü'r-ricâl**, Thk. Subhi es-Sâmarrâî, Beyrut, Müessetü'r-risâle, t.y.

Çakan, İsmail: **Hadîs Usulü**, İstanbul, İfav, 2010.

Çetin, Osman: "Horâsân", **DİA**, C. XVIII, s. 234.

ed-Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed: **ed-Duafâ ve'l-metrûkûn**, Thk. Muvaffık b. Abdullah, Riyad, Mektebetü'l-meârif, 1984.

ed-Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed: **Zikru esmâi't-tâbiîn ve men ba'dehüm mimmen sahhat rivâyetühü inde'l-Buhârî ve Müslim**, Thk. Boran Tannavi, Kemâl Yûsuf el-Hût, 2 c., Beyrut, Müessesetü'l-kütüb-i's-sekafiye, 1985.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullāh b. Abdirrahmân b. el-Fazl: **Sünenü'd-Dârimî**, Thk. Hüseyin Selim Esed, Riyad, Dârü'l-muğnî, 2000.

ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî: **Tabakâtü'l-müfessirîn**, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1983.

Demirci, Muhsin: **Tefsîr Tarihi**, İstanbul, İfav yay. 7. bs., 2010.

ed-Dineveri, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd: **el-Ahbârü't-tıvâl**, ed. Vilademir Circas, Leiden, Beril matbaası, 1868.

ed-Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk: **el-Künâ ve'l-esmâ**, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1999.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî: **Sünenu Ebî Dâvûd**, Thk. İzzet Ubeyd ed-Du'as, Beyrut, Dârü İbn Hazm, 1997.

Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit: **Risâle Ebî Hanîfe ilâ Osman el-Bettî**, Thk. Zahid el-Kevserî, Mektebetü'l-hancî, 1949.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî: **Ma'rifetü's-sahâbe,** Thk. Adil b. Yûsuf, 7 c., Riyad, Dârü'l-Vatan, 1998.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî: **Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsılî**, Thk. Hüseyin Selim Esed, 13, Dımaşk, Dârü'l-me'mun li't-türâs, 1984.

Ebû Zür'a, ed-Dımaşkı: **Târîhü Ebî Zür'a ed-Dımaşkı**, Thk. Halil el-Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1996.

Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmail b. Ali el-Hamevî: **Takvîmü'l-büldân**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.

Eren, Mehmet: Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları, Konya, Selçuk Ünv. Yayın Komisyonu, Özgün Tasarım 1. bs., 2001.

Eren, Mehmet: Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyeha Türü Eserler (Muhaddislerin Kaynak Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmaları.) **Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi** Güz /2005 Sayı 20. s. 21.

Eroğlu, Muhammed: ‘‘Dahhâk’’ **DİA**, C. VIII, s. 411.

Ertürk, Mustafa: **Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadîsleri Örneği)**, Ankara, Fecr yay., 2011.

el-Eş’ârî, Ebü’l-Hasan: **Maḳālâtü’l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü’l-musallîn**, Thk. M. Abdülmecid, 2 c., Beyrut, el-Mektebetü’l-asriyye, 1990.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher: **Tehzîbü’l-luga**, Thk. A. Muhammed Harun, Dârü’l-Mısrıyye, t.y.

el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân: **el-Ma’rife ve’t-târîh**, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, 3 c., Medine, Mektebetü’d-dâr t.y.

Gölcük, Şerafettin: “Cehmiyye”, **DİA**, C. VII, s. 234, 235.

Güşen, Seyit Ali: **İlk İki Asır Hadîs Eserlerindeki Rivâyetlerin Temel Hadîs Kaynaklarına İntikali (FitenRivâyetleriÖrneğinde)**, İ.Ü.S.B.E.,Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2014.

el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed: **Marifetü ulûmî’l-hadîs**, Beyrut,Dârü’l-âfâki’l-cedîde, 1980.

el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed: **(Telhîs) Târîhu Nîsâbûr**, Özetleyen, Ahmed b. Muhammed el-Halife en-Nîsâbûrî, Çev. Behmen Kerîmî, Tahran, Kitaphane İbn Sîna, t.y.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân: **Kitabü’l-ayn**, Thk. Mehdi el-Mahzumî, 8c., Mektebetü’l-hilâl, t.y.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit: **Tarîhu Bağdât ev Medineti’s- selam**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, 17 c., Beyrut,

Dâru'l-Garbi'l İslami, 2001.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit: **el-Câmi li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî**, Thk. M. Acâc el-Hatîb, 2 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1994, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit: **el-Müttefik ve'l müfterik**, Thk. M. Sadık el-Hâmidî, 3 c., Dımaşk, Dârü'l- kadrî, 1997.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit: **Takyîdü'l-ilm**, Thk. Yusuf el-Aş, Dâru İhyâü's-sünneti'n-nebeviyye, t.y.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit: **el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye**, Thk. Ahmed Ömer Haşim, y.y., 1985.

Huart, Clement Imbault: " Horâsân", **İA**, C.V, s. 560.

(Yazarı belirsiz h. 372'den sonra): **Hudûdü'l-âlem min'el-meşrıki ile'l mağribi**, Thk. Yusuf Hâdi, Kahire, ed-Dâru's- segafe, 2002.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Abdilber en-Nemrî: **el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb**, Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 4 c.,Beyrut, Dâru'l-cil, 1993.

İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcâni: **el-Kamil fî düafâi'r-ricâl**, Thk. Adil Ahmet Abdü'l-mevcud v.d., 9 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1997.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kāsım: **Tarîhu medîneti Dımaşk**, Thk. Amr b. Ğarame, 80 c.,Dârü'l-fikr, t.y.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris: **el-Cerh ve't- Ta'dîl**, 9 c., Haydarabad, Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmani, 1952.

İbn Ebû Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim: **el-Musannef**, Thk. Muhammed Avvame, Cidde, Dârü'l-kıble, 2006.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed: **Mu'cemu mekayisü'l-luga**, Thk. A. Muhammed Harun, 6 c., Kahire, Dârü'l-

fikr, 1972.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed: **el-İsâbe fî Temyîzi's-sahâbe**, Thk.Abdü'l-Muhsin et-Türki, 16 c.,Kahire, y.y, 2008.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed: **Tehzîbü't-Tehzîb**, 12 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifü'l-Nizamiyye, 1908.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed: **Takribü't-Tehzîb**, Thk. Muhammed Avvâme, Haleb, Dârü'r-reşîd, 1991.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed: **Nuhbetü'l-Fiker fî mustalahi ehli'l-eser**, Beyrût, Darü İbn Hazm, 2006

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed: **el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecrîdi esânîdü'l-kütüb-i'l-meşhura ve'l eczâi'l-mensûra**, Thk. M. Şekur el-Hacî, Beyrut, Müessetü'r-risâle, 1998.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed: **Kitâbu'l-İber ve dîvânu'l-mübtede ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsâruhum min zevî's-sultân el-ekber**, Thk. Halil Şehhâde, 7 c.,Beyrut, Dârü'l-fikr, 1988.

İbn Hallikan, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr: **Vefeyâtü'l- a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân**, Thk. İhsan Abbâs, 7c., Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.

İbn Havkal, Ebü'l-Kasım Muhammed: **Sûretü'l-arz**, Beyrut, Dâru mektebetü'l-hayat, 1992.

İbn Hayyât, Ebû Âmr Halîfe: **Târîhû Halîfe İbn Hayyâd**, Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut, Dâru'l Kalem, 1977.

İbn Hayyât, Ebû Âmr Halîfe: **Kitabü't-tabakât**, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Bağdâd, Matbaatü'l-ânî, 1967.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd: **el-Muhallâ bi'l âsâr**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaâtü'n-nahde, Mısır, 1928.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî: **Meşâhîru ulemâi'l-emsâr**, Thk. Mecid b. Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye,1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî: **es-Sikât**, 9 c., Haydarâbâd, Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmani, 1973.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî: **el-Mecrûhîn**, Thk. Mahmud İbrahim, 3 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1996.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî: **Sahîhu İbn Hibbân**, Thk. Şuayb Arnavud, 17 c., Beyrut, Müessetü'r-risâle, 1993.

İbn Hurdâdbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah: **el-Mesâlik ve'l- Memâlik**, ed. Michael Jan de Gooje, Leiden, y.y., 1889.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer ed-Dımaşkî: **el-Bidâye ve'n- nihâye**, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 21 c., y.y., Dâru hicr, 2003.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer ed-Dımaşkî: **et-Tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-düafâ ve'l mecâhîl**, Thk. Şâdî b. Muhammed, 4 c., San'a/Yemen, 2011.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî: **el-Maârif**, Thk. Servet Ukkaşe, Kahire, t.y.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî: **Sünenu İbn Mâce**, Thk. M. Fuad Abdulbaki, Dârü ihyâi'l-kütüb, t.y.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. **Lisanü'l-Arab**, 15 c., Beyrut, Daru Sâdır, t.y.

Ahmed el- Ensârî er-Rüveyfiî:

İbn Mencûye, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânîEbû Bekr: **Ricâlü Sahîhi Müslim** Thk. Abdullah el-Leysî, 2 c., Beyrut, Dârü'l-ma'rife, t.y.

İbn Mende, EbuAbdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya: **Ma'rifetü's-sahâbe**, Thk. Âmir Hasan Sabri, y.y., Matbuâtu Câmiati'l-arabiyyeti'l-muttehide, 2005.

İbn Mende, EbuAbdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya: **Fethu'l-babi fi'l-künâ ve'l-elgâb**, Thk.Muhammed el-Faryâbî, 2 c.,Riyad, Mektebetü'l-Kevser, 1996.

İbn Receb, el-Hanbelî: **Şerhu İleli't-Tirmizî**, Thk. Nurettin Itr, 2c., Beyrut, Dârü'l- melâh, 1978.

İbn Rüste, Ebu Ali Ahmed b. Ömer: **Kitâbu'l-a'lâkî'n-nefîse**, Leiden, Beril matbaası, 1892.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd el-Menî: **et-Tabakātü'l-Kübrâ**, Thk. Ali Muhammed Ömer, 11 c.,Kahire, Mektebetü'l-hânci, 2001.

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî: **Târîhü esmâü'd-düafâ ve'l-kezzâbîn**, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, y.y., 1989.

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî: **Târîhü esmaü's-sikât**, Thk. Subhi es-Sâmirî, Kuveyt, ed-Dârü's-selefiyye, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed: **el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk vel'-Ümem**, Thk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdu'l-Kâdir Atâ, 19 c.,Beyrut, Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1992.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed: **Kitabü'd-duafâ ve'l-metrûkîn**, Thk. Ebü'l-Fida Abdü'l-Gazî, 3 c., Beyrut, Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, 1986.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec **Sıfatü's-Safve**, Thk. Mahmud Fâhûrî, 4 c.,

Abdurrahman b. Ali b. Muhammed: Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1985.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî: **el-Kâmil fi't-târîh**, Thk. Abdullah el-Kâdî, 11 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1987.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî: **Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe**, 8 c., Beyrut, Dârü'l Kütüb-i'l-ilmiyye, 1994.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî: **el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensab**, Thk. İhsan Abbâs, 2 c., Bağdat, Mektebetü'l-Müsenna, t.y.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî: **Şezarâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb**, Thk. Mahmud el-Arnavut, 10 c., Dâru İbn Kesîr, 1993.

İbnü'l Kayserânî, Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî: **Tezkiratü'l-huffâz**, Thk. İsmail Selefi, Riyad, Daru Samî'i, 1994.

İbnü'l Kayserânî, Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî: **Kitabü ma'rifetü't-tezkire fi'l-ehâdîsü'l-mevdûa**, Thk. Ahmed Haydar, Beyrut, Müessesetü'l-kütüb-i's-sekafiyye, 1985.

İbnü'l Kayserânî, Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî: **Zehîratü'l-huffâz**, Thk. Abdurrahman Ferivâî, Riyad, Darü's-selef, 1996.

İbnü'n-Nedîm Ebü'l-Ferec İshâk b. Muhammed b. İshâk: **el-Fihrist**, Thk. Rıza Teceddüd, Tahran, y.y., 1971.

İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî **Mukaddimetu İbn Salah (Ma'rifetü envâ'i ilmi'l-hadîs)**, Thk. Nurettin Itr, Beyrût, Darü'l-Fikr, 1985

İbrahim b. Tahmân: **Meşyehatu İbn Tahmân,** Thk. Muhammet Tahir Malik, Dımeşk, Matbûât Mecmei'l-Lügati'l-Arabiyye, 1983.

el-İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. **Ma'rifetü'-s-sikât (Târîhü's- sikât)**,

Abdillâh b. Sâlih: Thk. Abdülalim el-Bestevî, 2 c., Medine, Mektebetü'd-dâr, 1985.

İnal, İ.Hakkı: ''Hanefi Literatüründe Ebû Hanîfe'nin Mürciîliği'' **İmam A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi Sempozyumu**, Bursa, Kurav yay., 2005, s. 230.

el-İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Fârisî el-Kerhî: **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, ed. Michael Jan de Gooje, Leiden, Beril matbaası, 1870.

el-İşbîlî, Ebü'l-Hayr eş-Şeccâr: **Fihrist**, Thk. M. Fuad Mansur, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1998.

Kandemir, M. Yaşar: "İbrahim b. Tahmân", **DİA**, C. XXI, s. 353.

Kandemir, M. Yaşar: "Fesevî", **DİA**, C. XII, s. 425.

Kâtib, Çelebî: **Keşfû'z-zünûnan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, 2 c., Beyrut, Dâru ihyâü't-türasi'l-arabi, t.y.

el-Kazvînî, Ebû Hafs Ömer b. Ali: **Meşyehatü'l- Kazvînî**, Thk. Âmir Hasan Sabri, Beyrut, Dârü'l-beşâirü'l-İslamiyye, 2005.

el-Kazvînî, Zekeriyyâ b. Muhammed: **Kitâbu âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.

Kehhâle, Ömer Rıza: **Mu'cemü'l-müellifîn**, 4 c., Beyrut, Müessetü'r-risâle, 1957.

el-Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî: **el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fî câmiih**, Thk. Abdullay el-Leysî, 2 c.,Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1987.

el-Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs: **er-Risâletü'l- müstetrafe li-beyâni**

meşhûri kütüb-i's-sünneti'l-müşerrefe, Dârü'l-beşâiri'l- İslamiyye, 1993.

Kitapçı, Zekeriya: **Yeni İslam Tarihi ve Türkler**, İstanbul,Damla Ofset 3. bs.,1994.

Kitapçı, Zekeriya: **Yeni İslam Tarihi ve Türkistan**,İstanbul, Otağ Yayınevi, 1986.

el-Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkādir b. Muhammed: **el-Cevahirü'l- mudiyye fî tabaḳâti'l-hanefiyye**, Thk. A.Fettah Muhammed, 5 c., Dâru Hicr, 1978-1988.

Kurt, Hasan: ''Tâhirîler'' **DİA**, C. XXXIX, s. 403.

Kutlu, Sönmez: **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, Ankara, TDV yay., 2000.

Kutlu, Sönmez: ''Mürcie'' **DİA**, C. XXXII, s. 41-45.

Lombard, Maurice: **İlk Zafer Yıllarında İslam**, çev. Nezih Uzel, İstanbul, Pınar yay.,1983.

Mahmud, Şakir: **Târîhü'l-islâmî**, 22 c, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslami, 2000.

el-Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed: **Ahsenü't-tekâsîm fî mâ'rifeti'l-ekâlîm**, Leiden, Beril matbaası, 2. bs., t.y.

el-Makdisî, Ebû Nasr Mutahhar b. Tâhir: **el-Bed' ve't-târîh**, 6 c., Bur Said, Mektebetü's-segafeti'd-diniyye, t.y.

Malik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî: **Muvatta**, Thk. M. Fuad Abdülbâki, 2 c., Dârü ihyaü't-türâsi'l-arabi, 1985.

Malik, Muhammet Tahir: ''Kitâbü'l-Meşyehati'l-Mez'ûme li İbrahim b. Tahmân'' **Mecelletü'l-ma'hedi'l-mahtütati'l-Arabiyye**, Kahire, C. XXII/2,

1976. s. 299, 300.

el-Mizzî, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf: **Tehzîbü'l- kemâl fî esmâi'r- ricâl**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., 1983.

Moğultay b. Kılıç, Alâüddîn İbn Abdullah el-Hanefî: **İkmâlü tehzîbi'l-kemâl**, Thk. Adil b. Muhammed ve Üsame b. İbrahim, 12 c., Kahire, Daru'l-Fârûk, 2001.

Musa b. Ukbe, Ebî Ayyâş: **Ehâdisü Müntehabe min Meğâzi Musa b. Ukbe**, Thk. Meşhur Hasan Selman, Beyrut, Müessetü'r-reyyân ve Dârü İbn Hazm, 1991,

Müslim el-Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc: **el-Künâ ve'l-esmâ**, Thk. Ahmed el-Kaşkarî, 2 c., Medine, Câmiati'l-İslamiyye, t.y.

Müslim el-Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc: **Sahîhu Müslim**, Thk. M. Fuad Abdülbâki, 4 c., Beyrut, Dârü ihyaü't-türâsi'l- Arabi, 1991.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî: **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Thk. Şuayb Arnavud, 10 C., Beyrut, Müessetü'r-risâle, 2001.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî: **Sünenu Nesâî**, Thk. A.Fettah Ebu Ğudde, 9 c., Haleb, Mektebetü'l- matbuati'l-İslami, 1986. (Suyutî'nin eser üzerine yazdığı şerhi ile basılmıştır.).

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî: **Kitabü'duafâ ve'l-metrukîn**, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut, Müesesetü's-sekafe, 1985.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî: **Tesmiyetü Meşâyih**, Mekke, Darü Alim el-fevâid, 2002

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât**, Thk.

Şeref b. Mürî: Komisyon, 4c., Dârü'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî: **et-Takrib ve't-Teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîr en-nezîr**, Thk. M. Osman el-Heşt, Beyrût, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1985

Onat, Hasan; Kutlu Sönmez: **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, Ankara, Grafiker yay., 2012.

Öz, Mustafa: **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ensar neşr. 2012.

Öz, Mustafa: **Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi**, İstanbul, Ensar neşr.,2011.

er-Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd: **el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l vâî**, Thk. Muhammed Acâc el-Hâtib, Beyrut, Dârü'l-fikr, 1971.

Reşîd el-Attâr, Ebü'l-Hüseyin: **Mücerredü Esmâi'r- ruvât an Mâlik,** Thk. Abddurrahim el-Kaşkarî**,** Mektebetü'l-ğurebâ eseriyye, 1997.

es-Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh: **el- Vâfî bi'l vefeyât**, Thk. Türkî Mustafa, 29 c., Beyrut, Dâru ihyaü't-türâs, 2000.

es-Sarîfînî, İbrâhim b. Muhammed: **el-Müntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Târîhi Nîsâbûr**, Thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, 1989.

Schoeler, Gregor: ''Mûsâ b. Ukbe'nin Meğazisi'', **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Trc. Hüseyin Akgün, Temmuz-Aralık Sayı 18, 2011, s.

106.

Schoeler, Gregor: ‘‘Mûsâ b. Ukbe’nin Meğazi’si İle İlgili Yeni Bulgular’’, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Trc. Hüseyin Akgün, Sayı 22, 2013, s. 18,19.

es-Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed Mansûr et-Temîmî: **el-Ensâb**, Thk. Abdurrahman b. Yahya el- Yemânî, 12 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1980.

Sezgin, Fuad: **Târîhü’t-türâsi’l-Arabî**, Trc. Mahmûd Fehmi Hicâzî, Riyâd, Emîr Mıntıka, t.y.

Subhi, es-Salih: **Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları**, trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara, Elif Matb., 1971.

es-Suyutî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî: **Tabâkâtu’l-huffâz**, Beyrut, Dârü’l-Kütüb-i’l-ilmiyye, 1983.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman: **Süâlât es-Sülemi li’d-Dârekûtnî**, Thk. S. Abdullah el-Humeyyid v.d., Riyad, Mektebetü’l-Melik Fahd, 2006.

Taberânî, Ebü’l-Kâsım **el-Mu’cemü’l-Kebir**, Thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî, 25 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr: **Târîhü’r-rüsul ve’l-mülûk: Târîhu Taberî**, Thk. M. Ebü’l-Fazl İbrâhim,11 c., Kahire, Dâru’l-Mearif, t.y.

et-Tâî, Ebû Abdurrahman: **Meşyeha’nın İsmi**, (Çevrimiçi) http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=182976,10.10.2015.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. **el-Musannef**, Thk., Beyrut, 11. c., Beyrut,

Dâvûd b. el-Cârûd: Mektebetü'l-İslami, t.y.

et-Temimî, Takiyyüddin b. Abdülkadir: **et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-hanefiyye**, Thk. A. Muhammed el-Hulv, Kahire, Matbaatü'l-ahram, 1970.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd): **el- Câmiü's-sahîh/Sünenu Tirmizî**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Şeriketü matbaatu Mustafa, t.y.

Togan, Zeki Velidi: 'Herat''**İA**, C. V, s. 429.

el-Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ: **Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr**, Thk. A. Emin Kal'acî, 4 c., Beyrut, Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmiyye, t.y.

Uslu, Recep: **Hicri I-II. Yüzyıllarda Horâsân Tarihi**, Uludağ Ü.S.B.E.,Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1997.

Üçok, Bahriye: **İslam Tarihi Emeviler-Abbâsiler**, Ankara, MEBSE 2. bs., 1983.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyyâ: **Min Kelâmi Ebî Zekeriyya Yahya b. Maîn fi'r – Ricâl (Rivâyetü el-Heysem b. Tahmân),** Thk. A. Muhammed Nur Seyf, Mekke, Dâirü'l-me'mun li't-türâs, Beyrut, t.y.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyyâ: **Yahya b. Maîn ve Kitâbühü't-Târîh (Rivâyetü'd-Dûrî)**, Thk. A. Muhammed Nur Seyf , 4 c., Mekke, Merkezü'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâü't- türâsi'l-İslâmî, 1979.

Ya'kûbî, İbn Vâzıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer: **Kitâbü'l-büldân**, Beyrut, Dâru'l-kütüb-i'l-İlmiyye, t.y.

Yâkut el-Hamevî, Şehâbeddin Ebû **Mu'cemü'l-büldân**, 5 c.,Beyrut, Dâru

Abdullah el-Bağdâdî: Sâdır, 1977.

Yâkut el-Hamevî, Şehâbeddin Ebû Abdullah el-Bağdâdî: **Mu'cemü'l-üdebâ**, Thk. İhsan Abbâs, 7 c., Beyrut, Dâru'l-Garbi'l İslami, 1993.

Yıldız, Hakkı Dursun: ''Ebû Müslim-i Horâsâni'', **DİA**, C. X, s. 198.

Yıldız, Hakkı Dursun: ''Abbâsîler'' **DİA**, C. I, s. 37.

Yiğit, İsmail: ''Emeviler'', **DİA**, C. XI, s. 95.

Yiğit, İsmail: "Mevâlî", **DİA**, C. XXIX, s. 424.

Yücel, Ahmet: **Hadîs Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, İfav, 2. bs. 2014.

Yücel, Ahmet: **Hadîs Usulü**, İstanbul, İfav, 2014.

ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk: **Tâcü'l- arûs min cevâhiri'l-kâmûs**, Thk. Abdussettar Ahmed el- Ferrâc, 40 c., Kuveyt, Matbaatü Hukümeti Kuveyt, t.y.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Mîzânü'l- i'tidâl fî nakdi'r-ricâl**, Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî,4 c., Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 1963.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fi'l-kütüb-i's-sitte**, Thk. Ahmed Muhammed Nemr Hatîb, Muhammed Avvâme, 2 c., Cidde, Dâru'l-Kıble, 1992.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, Thk. Şuayb Arnavud v.d.,25 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1981-1988.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 15 c., Beyrut, Dâru'l-garbi'l-İslamî, 2003.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Tezhîbü tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl**, 11 c., Kahire, el-Fâruku'l-hadîsiyye, 2004.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **el-Müktenâ fî serdi'l-künâ**, Thk. A.Aziz Murad, Medine, el-Meclisü'l-ilmî, 1988.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **el-İber fî haberi men ğaber**, Thk. Ebû Hacer Muhammed, 4 c., Beyrût, Dârü'lkütüb-i'l-ilmiyye, t.y.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **er-Rüvâtü's-sikât**, Thk. M. İbrahim el-Mavsılî, Beyrut, Dârü'l-beşâirü'l-İslamiyye, 1992.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Men tükillime fihi fe hüve müvassagun ev sâlihü'l-hadîs**, Thk. A. Dayfullah er-Rahîlî, Medine, Mektebetü'l-mülk, 2004.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **el-Muğnî fi'd-duâfâ**, Thk. Nurettin Itr, 2 c., Katar, İhyâü't-türâsi'l-İslamî, t.y.

ez-Zehebî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Tezkiratü'l-huffâz**, 4 c., Beyrut, Dâru'l-kütüb-i'l-ilmiyye, t.y.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî: **el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl**, Thk. Adil Ahmed, Riyad, Mektebetü'l-abeykân, 1998.

Zeydan, Corci: **İslam Medeniyeti Tarihi**, 3 c., çev . Zeki Meğamiz, İstanbul, D.Güneş yay., 1971.

ez-Ziriklî Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Alî b. Fâris: **el-A'lâm**, 8 c., Beyrut, Dârü'l- ilmi'l-melâyin, 2002.

İnternet Kaynakları

et-Tâî, Ebû Abdurrahman: **Meşyeha'nın İsmi**, (Çevrimiçi) http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=182976,10.10.2015.